

БУРЧИЈА (тур.), занатлија који чини крзна и од њих израђује: хуркове, кожухе, шубаре итд.; у Скопљу и у Сарајеву некад било много њ. и њихови производи извожени у Ср. Евр. (Лајпциг); затим се одржао до данас, али се мења и израђује модерну крзану одећу.

БУРЧИЈА Ђорђе († 1804.), харамбаша, родом из Босута; у Срб. био хурчија, а после хајдук и харамбаша у Подрињу; самовољан и худљив; убијен по наредби срп. власти.

БУРЧИЋ 1) **Вејсиљ** (* 1870.), био кустос музеја у Сарајеву; објавио већи број радова из архл. и етн.; гл. радови: **Равна гробница Јапода у Рибичу код Бихаћа**, Нар. рибарство у **Б. и Х.**, Лончарство у **Орубици на Сави**. 2) **Милан** (* 1883.), приповедалач и драматичар, хуморист; драме: **Крв**, **Насрудин-Хоџина чудеса**. 3) **Стеван** (1850.-1932.), новинар и публицист, издавао Србадију, Беогр. новине и др.; сарађивао на изради извесних црногор. закона. **БУСКИЈА** (тур.), гвоздена полука за разбијање ка-

мена, прављење рупа у земљи, туцање зрна у ступи.

ТУСТЕНДИЛ, варош (15 410 ст.) у зап. Буг., у сев. подгорини ил. Осогова; на жел. прузи Софија-Буџешто; веома ст. насеље; у рим. доба Пареталија, у ср. в. → Велбужд, за њега Турака прозвано **Т.**, по негдашњем обласном господару Константину Дејановићу (Константинова бања); у вароши и околини воћарство и виногр.; инд. пива, кожа, алкохола; у самој вароши модерно уређена минер. бања (36 сумпорних извора). **Тустендилска епархија**, пошто се град **Т.** у ср. в. звао Велбужд, то се и епархија звала велбуждска; раније се звала пауталска; као велбуждска помиње се ири пут у почетку 11. в.; за време срп. владавине седиште њ. е. било у Велбуждској Бањи; 1870. њ. е. дошла у састав новоустановљене буг. егзархије, 1878. подељена у 2 дела: 1 са градовима Кратовом и Штипом остао под Турцима и сједињено се са скопљанском егзархијском еп., а 2. сев. део са **Т.** и Радомирском остао као наставак ст. еп., док се и он није 1884. сједињено са софискском еп.

У

У, у 1) 24. слово ћирилице, 26. слово лат. (**U, u**), 2) тврди самогласник задњег високог положаја.

У, знак за хем. елемент уран.

УБАВИН, фабр. лек, садржи гликозид строфантин; примењује се код болести срца као дигиталис.

УАДИ (ар.), ст. речне долине по пустињама, сад сухе.

УАДИ ХАЛФА, гл. место (4 000 ст.) у покр. Халфи у англоег. Судану, поласана тачка жел. за Картум.

УАЛ-УАЛ, место у Етиопији (Афр.) недалеко од границе према Ит. Сомалији, у којем се десило војни инцидент (1934.) који узет за повод ит.-етиопском рату.

УБ 1) варошица (1 300 ст.) и ереско место на р. У., у з. Србији, у обл. Тамнаве (Дрин. Бан.). 2) д. притока Тамнаве, дуга 57 км, извире с Влашића, а утиче с. од → 1).

УБАНИ, р. у Афр., д. (и највећа) притока Конга, дуга око 2 500 км; вел. делом гранична р. између Белг. и Фрц. Екваторијалне Афр. **У-Шари**, колонија у Фрц. Екваторијалној Афр. (493 000 км², преко 1 мил. ст. Суданских Црнаца); гл. место Банги.

УБАШТИЊЕЊЕ, уписивање својине у земљишне књ.; у дефинитивно (добивање татије) и привремено (условно) уписивањем → предбележбе у судске књ.

УБИ ВАСЧУС ИБИ ВЕНУС (лат.), где је Бах ту и Венера, тј. где је пијачење ту је и блуд. **U. bene. Ibi patria** (лат.): где је добро, тамо је отаџбина), начело људи код којих жеља за угодним животом јача од осећања части и родољубља.

УБИКВИСТ (лат.: ubique = свуда), личност или ствар која се истовремено налази на више места или свуда; космополитске животиње или биљке које нису везане ни за коју земљу или климу него могу да успевају свуда. **Убиквист** 1) учење о свуда-присутности божиј. 2) распрострањење биљака, животиња и др. преко целе земљине површине.

УБИСТВО, насилно уништење људског живота извесном људском радњом; по јсл. Крив. зак. од 1929. кажњава се смрћу или вечитом робијом у. с. предумишљањем, у. извршено отровом или на свиреп начин, у. из користољубља и у. које угрозило живот више лица; до 10 год. робије или заточења у. на мах, у. раздражености; до 5 год. заточења или затвором у. на захтев или молбу; строгим затвором детоубиство које мати изврши приликом порођаја. Последње у., у приватном праву: војни убица не може ни у ком случају наследити убијенога; у. 1 супруга од стране другог чини трајну сметњу за ступање убице у нови брак, нити убица може имати ма какве користи из прошлог брака.

УБИХИ, племе у и. прим. Првог М., сродно → Черкезима; 1864. сви се иселили у Тур.; у М. Аз. има њихових остатака.

УБИЧИНИ Жан (Ubicini, 1818-1884.), фрц. публ., писао о ист. и животу нашег нар. у Revue de l'Orient, важнија дела: **Источно питање**, Србија после бомбардовања Београда, Србија пред Конференцијом, Срби и Турци, Срби под тур. влашћу 1388.-1804., Босна пре и после берлинског уговора. **УБОЖАЦ**, ман. негде у обл. Н. Врда и Гиљана: 1. помен из 1348., а у 17. в. губи му се сваки траг.

УБОЈ, ране проузроковане на телу животиња притиском прибора (хама, самара или седла), најчешћи случајеви на гребену товарних коња од самара; лечење: отстранити узрок и лечити рану.

УБРИЗАЊЕ → кретање.

УБРИЗАВАЊЕ, начин давања лекова, под кожу, у вене или у телесне шупљине (кичмени канал) помоћу бризгалице (шприца).

УБАЛА 1) удубљење у карсним пределима, веће од вртаче, а мање од карских поља; одликује се мање-више уравњеним дном; настаје повећавањем 1 вртаче или спајањем више њих. 2) у архт.: кад се 2 кровне површине секу под углом који упада.

УВАРОВ 1) **Александр** (1828.-1884.), рус. археолог; гл. дело: **Старине Ј. Рус. и обала Црног М.** 2) **Сергије** (1786.-1853.), рус. државник, заслужан за унапређење просвете у Рус.

УВАЦ, д. притока Јима, дуга 105,8 км, извире с подножја Озрена и Јадовника; долина већином уска и дубока.

УВЕЛИЧАЊЕ, повећавање, фотогр. радња којом се од малог негатива добива вел. позитив или с малог дијапозитива вел. негатив, врши се помоћу нарочитих апарата; ови се апарати деле на 2 групе: на а. за директну светлост с кондензатором и а. за тифузну светлост.

УВЕРЕЊЕ, посведочење јавне власти о постојању извесне чињенице.

УВЕРТИРА (фрц.), муз. дело које долази као увод у оперу, ораторијум, кантату и др.; оперна у. узима у обраду теме из опере и уобичава их у муз. облик; у. типа потпурија, слободна у облику, искористује и примењује материјал тематски из опере: концертна у. у сонатном облику.

УВЕЋАН ПОЈАМ → аугментатив.

УВЕЋАЊЕ → дурбин.

УВИТАЈ, испитивање извесних чињеница од стране суда на лицу места. **У.** судски, радња којом се на лицу места суд уверава о 1 чињеници важној за постојање или непостојање крив. дела.

УВИЈАЧИ, део вој. опреме који редови и подофицири (у рату и официри) увијају изнад чакшира а од докула, па преко ланета до испод колена; израђени од материје одела.

УВО → ухо.

УВОДНИ ЗАКОН, прописује како ће се увести примена новог з.; углавном регулише пролазни период и односе засноване на дотадашњем з.; често уместо у. з. нови закон садржи прелазна наређења; у. з. уобичајен код већих з.; чувен у. з. за нем. грађ. законик; у Југосл. у. з. за Стегајни зак. за Грађански парнички поступак, за Кривични зак. и поступак.

УВОДНИ ЧЛАНАК, 1. чланак на насловној страни дневног листа; гл. чланак дневног листа; по ауторском праву може се слободно прештамповати, али до припремавања треба да прође 24 часа и мора се означити порекло; писац може забранити прештамповање.

УВОЗ, увозна трговина → трговина. **У.** синдикати → монопол спољне трговине.

УВОЈЦИ, гребени на завртњима (или урезима код навртка), који се у виду лознице пењу под стал-

ним углом (угао пењања у.) по цилиндричној површини завртња (или навртке); дужина l у. зове се ход у., а размак l у. од полазне до крајње тачке висина хода; пресек у. најчешће троугао (Витворгови, Селерсови у.), ређе квадрат, правоугаоник, трапез (пљоснати у.) или полукруг (округли у.).

УВРЕДА, свесно маловажавање др. лица речју или радњом; постојање у. питање оцене чињеница; обичне грешке о пристојности или етикету нису у., али је у. грубо понашање које израз презрења, понижења достојанства итд.; казна: затвор од 1 г. или новчано до 10 000 д; код јавне у.: затвор. **У. у прив. праву**, даје места накнади учињене моралне и материјалне штете; поклонодавац може опозвати поклон, ако га обдарени тешко увреди; сталне и грубе у. понављање дужије од 1 год. узрок за развод брака по црк. законодавству; у. основ за поништај брачног испита.

УГАВА → Вугава.

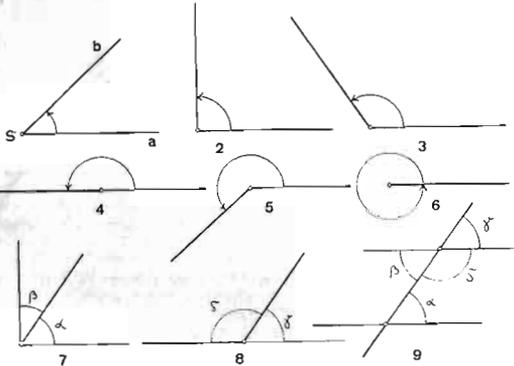
УГАЉ, маса постала угљенисањем биљног ткива уз деловање бактерија; може бити доста разноликих физ. особина и хем. састава и разне геол. старости; садржи понајвише угљеника, према чијој се количини поглавито дели на: антрацит, камени у., мрки у. и тресет. Камени у., црн, каменастог изгледа, садржи до 49% угљеника и има око 7000 кал.; јавља се у палеозојским формацијама, нарочито у → карбону; код нас га има у танким слојевима између Млаве и Пека код Кладурова и Мишњеновца, код Орле у Слов. и у Радиучу у Лици; наши лијаски у. (→ јура) имају особине к. у. Мрки у., врста у. с 55-75% угљеника и јасном дрвеном структуром, распрострањен у мезозојским и кенозојским формацијама; варијетети: → лигнит, обичан и смони м. у.; најважнија налазишта код нас: Сење, Алексинац, Богозина (Србија), Загорје (Хрв.), Трбовље, Велење (Слов.), Тузла, Зеница, Какањ (Босна), Сиверић, Велушић, Синь (Далм.), Фрушка Гора, око Битоља, Скопља, Куманова и др.; по целој Југосл. има у.; по продукцији у. најјача Драв. Бан. (око 40% укупне јсл. производње у.); највеће и најбогатије залихе у. имају Врб. и Дрин. Бан.; у погледу квалитета првенство припада угљенокопима на подручју Србије; према проценама 18 највећих наслана у. Б. и Х. садрже преко 750 мил. сигурних и око 5 милијарди т вероватних залиха у.; већи део угљенокопа ових двеју бан. власништво државе; данас 6-х. угљеници дају око 1,25 мил. т; на подручју Сав. Бан. највећи број угљенокопа, али свих 35 заједно дају једва 1/2 продукције најјачег јсл. угљенокопа Трбовља; Прим. Бан. има само неколико угљенокопа, али им у. доста доброг квалитета; Мор. и Вард., делимично и Дун. Бан. имају знатан број угљенокопа и у. најбољих квалитета (код Добре на Дунаву, Мироч-Пл., код Ртња, Зајечара, Књажевца и Вршке Чуке), а и богата налазишта лигнита; Ј. Срб. има знатних количина првонореног у., али та налазишта нису још ни истражена; залихе у. Мор. и Вард. Бан. цене се на 700 мил. т; у Југосл. има у. од све 3 врсте: каменог, мрког и лигнита; калоричне вредности: код каменог у. 6500-7500; код мрког 3500-700, код лигнита испод 3500 калорија; укупан број угљенокопа у Јсл. око 240, од којих ради 1/2; од тога 1/3 отпада на камени у., око 30 на мрки, 60 на лигнит; брикетница има 7; 1934. произведено каменог и мрког у. 3 387 154 т и лигнита 926 298 т свега 4 293 452; од у. из јсл. угљенокопа извозе се незнатне количине; знатне количине у. се увозе (око 400 000 т), јер Југосл. нема у. највиших калорија потребног за неке спец. инд. (плизаре, саобр. итд.). **Бели у.** → вољена снага. **Дрвени у.** → ђумур. **Животињски у.** добија се угљенисањем костију, крви и меса; употребљава се у тхн. као добро апсорпционо средство (коштани угаљ) а пречишћен и у мед. код првених катара и тровања; ставља се и у маске за заштиту од бојних отровних гасова. **Опгемењавање у.** прерада у. мех. или хем. процесима у производне веће вредности; врши се различито: прањем и сортирањем у. на самим рудницама, брикетирањем, сухом дестилацијом у циљу добијања кокса, катрана и гаса за гориво или осветљење; превоењем у гасовита инд. горива (генератор-гас, водени гас); швеловањем мрког у. и тресета ради добијања полукоска и катрана; → хидрирањем се преводи мрки у. у течна горива, итд. **Угљенисање**, превоење орг. материја сухом дестилацијом у продукте с вел. % угљеника (израда кокса, ђумура, коштаног угља итд.). **Тихо у.** у природи, стварање прир. горива и битумена (угаљ, нафта, прир. асфалт итд.). **Угљенисати**, извршити суху дестилацију орг. материја.

УГАНДА, брит. протекторат у и. Афр., ј. од Англоег. Судана, а између Албертова, Викторије и

Рудолфова Ј. (244 076 км², преко 3 мил. ст.); кроз У. тече Викторија-Нил; основу привр. чини земљр.; гл. производи памук и кава; стан. већином Вангу (Ваганде), у многом подлегли хамитским утицајима, а на С. нилотско-хамитска племена.

УГАНУЊЕ, кад се зглоб изненада, нагло и претерано истегне у неправилном положају; код тешких облика долази до прскања меког ткива око зглоба (крвних судова, зглобних чаура); знаци: оток, бол, крвни изливи, смањена покретљивост; лечење: код лакших облика одмах топла купатила и масажа, код тежих претходно фиксациони завој за неколико дана, затим исто лечење.

УГАО 1) у мат. разлика у правцу двеју полуправих

које се називају краци (а, b), а њихова заједничка тачка теме у. (S); према величини у.: равнао отприче (сл. 4.), ако му краци леже 1 у продужењу 2., прав (сл. 2), 1/2 равног у., оштар (сл. 1), туп (сл. 3), испупчен (сл. 5), пун (сл. 6); углови α и β комплементарни (сл. 7), γ и δ суплементарни (сл. 8); ако 1 права пресеца 2 паралелне праве (сл. 9), тад углови α и β наизменични, α и γ напоредни, α и δ супротни, β и γ унакрсни. 2) у геодезији у. мери се на почетној и завршној тачки полигоног влака; **вертикални** (висински, елевациони), онај угао, коју заклапају визура и хоризонт, а служи за израчунавање висинске разлике између 2 тачака (→ тахиметрија); у. гледања (виђења), у. а под којим видимо неки предмет Н на отстојању 1; кад се предмет Н удаљује од ока, смањује се угао гледања α , а смањује се величина Н предмета, али само привидно, те се α зове још и **привидна величина предмета**; праву величину предмета Н добијамо из: $H = 2 l \operatorname{tg} \frac{\alpha}{2}$; **оријентациони у.** добија се

кад се од приближног нагиба неке тригонометричке стране одузме одговарајући унутарњи (опажани) правац; **преломни** заклапају 2 линије у тачки свога прелома; **хоризонтални**, онај у. чији се краци налазе или пројектују у некој хориз. равни; на терену се мери теодолитом или тахиметром, а на плановима угломером, наноси се транспортером. **Угаоне мере**: 180. део полукруга (равног угла) одређује јединични угао, 1 степен (1°), се дели на 60 минута (1' = 60"), а сваки минут на 60 секунда (1" = 60"); у новије време употребљава се и декална јединица угла; **град** = 100. део четвртине круга; сваки се град дели на 100 минута града (1 s = 100"), сваки минут на 100 секунда града; **радијан**, јединичан угао код личне мере у., којем одговара кружни лук величине полупречника а износи 57°17'44.806". **У. крст**, сасвим проста справа за приближно обележавање правих углова на терену: 2 водоравне даштице, спојене унакрст на крајевима су им игле или диоптрије, а у средњим висак.

УГАР, д. притока Врбаса, дуга 50 км; извире на Влашић-Пл., а улива се с. од Јајца.

УГАР, угарење 1) у Србији: орање земље које се обавља између 2 усева, било одмах после жетве до зиме, било после зиме употреде, пре сетве. 2) у науци о газдовању остављена површина ничим засејана у 1 год., која се редовно обрађује (прир. у.) или ако се нечим привремено засеје (зелени у.). **УГАРНИК** (Rhizotrogus), буба сродна гуњељу, али мања; јавља се употреде; ларва штеточина.

УГАРЊАЧА, мајска репа, бела репа, репна (Brassica napus, фам. Cruciferae), двогодишња повртарска биљка пореклом из ср. Евр.; грудваст, заокружен и сочан корен; као и келераба служи за исхрану.

УТАРСКА → Мађарска.

УТАС, поточарка (*Nasturtium officinale*, фам. Сру-сифае), вишегод. зељаста биљка, бела цвета, расте крај потока и извора у нашој и др. земљама; употребљава се као салата; раније имала примену у мед.

УГЛИЧИ → љутићи.

УГЛОМЕР, справа за мерење углова на хартији; облика је обично кружног или полукружног; ради се од метала, хартије, целулоида и др. материјала.

УГЉАН → уља.

УГЉЕВИК, село у Бијељинском срезу (Дрн. Бан.) с држ. рудником мрког угља; жел. уског колосека спаја У. преко Бијељине с Рачом на Сави.

УГЉЕНИК, хем. елемент (С), налази се у прир. слободан као дијамант и графит, у једињењима, као кречњак, сачињава знатан део земљине коре, затим га има у доломиту и др. карбонатима, као угљен-диоксид налази се у ваздуху и свим водама; битни састојак целокупног биљног и животињског света, као и нафте, тресета, угља и антрацита; чај вештачка аморфна модификација у.; гради више једињења него сви остали елементи заједно, многа од њих налазе примену, те се вештачки граде (боје, лекови, фот. артикли); проучавање угљеникових једињења предмет орг. хем. Угљен-диоксид (СО₂), гас без боје и мириса, анхидрид у. киселине (НСО₂), обично назван «у. киселина»; гас којег има слободна у ваздуху (0,03-0,04%), у свим водама (нарочито у киселинама), а избија и из вулкана; у. д. се ствара приликом сагоревања и распадања орг. материја; у прир. веома распрострањене соли у. д. одн. у. киселине, карбонати (кречњак и др.), из којих се поглавито и добива у инд. (добива се и приликом алкохолног врења); налази широку примену у инд. шећера, амонијака, вештачких минер. вода итд.; у трг. долази као течност у челичним цилиндрима (у Југосл. је производе 7 предузећа); у. д. није директно отрован, али тровање њим настапа услед недостатка кисеоника, увек случајно и то у просторијама које се не ветре и где постоји какво врење (подрум, бунари, гробнице итд.); у просторијама у којима има 10% у. д. може се живети 1-2 сата, кад га има 40-50% смрт наступа после неколико минута; 1. помоћ: оневеселог изнети на свеж ваздух, по потреби вештачко дисање, док озлеђења не почне самостално да дише. У.-моноксид (СО), постаје при сагоревању угљеника у недовољном приступу ваздуха (поред диоксида): код мангала, при експлозијама, у вел. пожарима и сл.; нема ни боје ни мириса, гори плавим пламеном, веома отрован кад га атмосфера садржи 1/2%, смртоносан је, зато употреба мангала опасна; знаци тровања код особе у будном стању: главобоља, вртоглавица, ослабљен вид, повраћање, зујање у глави, ноге слабе, ход несигуран или немогућ, тешко дисање, убрзан рад срца, грчеви, кома, смрт; код особа које удишу у.-м. у сну, знаци тровања наступају неосетно: 1. помоћ: чист ваздух, вештачко дисање, удисање кисеоника, код тешких случајева трансфузија крви; последице могу бити тешке и дуготрајне (парализе, душевни поремећаји). Угљени хидрати, тернерна орг. једињења С. О. Н. деле се на: моносахариде (скроб); у физ. погледу најважнији → гликоза (крвни шећер). → гликоген (животињски скроб) и скроб; служе као хранљиве материје (енергетска улога), неке (гликоза) заштићавају нормално стање протоплазматичних колоида (пластична улога). Угљенска → угаљ.

УГЉЕШНА († 1371.), срп. деспот, брат краља Вукашина, а зет ћесара Војихне; држао под својом влашћу јн. део Македоније с престоницом у Серу; као деспот Јавља се од 1366.; трудан се да поправи односе између срп. и грч. цркве, да би могао створити поузданији фронт против Турака, којима од срп. династа 1. био на ударцу; погинуо у борби с њима на Марици, заједно с братом Вукашином; његова жена била даровита → Јефимија, наша најбоља књижевница ср. в.

УГОВОР, контакт, сагласност воље 2 или више лица ради стварања, мењања или укидања правног односа; за изјаву воље не тражи се одређена форма, ако законодавац није нарочито то предвидео; од пуноважно склопљеног у. не може се одустати без пристанка др. стране или законског овлашћења или предвиђеног одустајања у самом у.; предмет у. може бити све што је у саобраћају (ствар, људске радње и нерадње права), а може бити могућ

и моралан; у. не сме врећати јавни поредак; за склапање у. потребна пословна способност, ограничено способна лица не могу склапати у. без одобрења оца, старатеља, мужа; лишени разума и деца млађа од 7 год.; у. се склапа изричним или прећутном изјавом воље; изузетно странке могу одлучити да у. склопе у нарочитој форми; појачавање испуњења у. бива: капаром, одустаницом, јемством, угвореном казном, одрицањем права на приговоре; у. се може нападати само од странака; треће лице може побијати у. само ако његов интерес угрожено радњама његових дужника; у. закључен у обмани, под претњом или на превару ништаван и лице приморано или преварено има право на евент. накнаду (§ 537. Срп. грађ. зак.); у. може бити усмен и писмен, једностран (поклон) и двостран (купопродаја), гл. и акцесорни; писмен у. не вреди без потписа уговорача, непписмен мора другом дати да му напише име па ударити свој печат или ставити крст (§ 542. Срп. грађ. зак.); сваки дужан да испуни пуноважан у. који закључио; раскид у. може бити само сагласношћу воља, или једностран ако је 1 страна оштећена преко 1/2 вредности (нпр. код продаје); обезбеђења у случају неиспуњења у. могу бити залога, хипотека, јемство. Акцесорни у., не може постојати без гл. (нпр. у. о интересу не може постојати без у. о зајму, у. о залози без дуга итд.); али, мада престаје престанком гл., може ипак престати и независно (нпр. опрашта се интерес, али остаје гл. дуг). Алеаторни у., одважни, на срећу, код којег се унапред не зна шта ће која страна добити или изгубити; нпр. коцка, опклада, лутрија, осигурање, животна рента. Безимени у., који нема своје изрично име у зак.; грађ. законик предвиђа у. о поклоњу, остави, послузи, зајму, пуномоћству, трампи, купопродаји, закупу, најму, ортаклуку, брачне и алеаторне; али странке могу склапати и друге у., ако се не противе јавном поретку или моралу; ти други уговори су б. у. Билатерални у., двоструки, синалагаматични, код којег обе стране имају и права и дужности, нпр. купопродаја. Главни у., уз који иде побочни у. (нпр. у. о зајму је г., а у. о залози побочни, акцесорни у.). Добрични у., код којег се не добија накнада за оно што се даје (поклон). Једностранни у., где све обавезе леже на једној страни, а дужности на другој; може бити → у. добрични (поклон) или теретни (зајам). Комутативни у., кад обе стране имају узајамне дужности и права. Консенсуални у., за чије склапање довољна изјава оба саговорача. Литерални у., писмен у. код којег није довољна обична консенсуална форма, већ закон захтева да се уговор склопи писмено; нпр. меница, трг. ортаклук, брачни у. код малолетних супруга, усвојење, у. о преносу непокретности; уговорне стране могу по вољи сваки консенсуални у. претварати у литерални. Међународни у., закључен између држава, често носи назив конвенција; у. између папске столице и државе зове се → конкордат; општи у. су које закључи вел. број држава ради стварања сталних норми за регулисање својих односа, посебно у. које закључују поједине државе о разним питањима; могу бити полит. (о миру, савезу, помоћи); екон. (трг., о пловидби), правни (о издавању криваца, суд. помоћи); постаје пуноважан, мада потписан од пуномоћника, тек после → ратификације; пуно право у. имају само независне државе, у савезној држави само целина; у држ. конфедерацији могу и поједине државе чинити у. У. о наслеђу, предмет му распоред заоставштине и именовање наследника; за разлику од тестамент који завешталац може до смрти мењати, у. о н. неопозив и двостран; поника у герм. праву; по фрц. зак. дозвољен само између супруга, у нашем праву (нако спорно) из § 394. Срп. грађ. з. излази да је дозвољен; пада ако наследник умре пре завештаоца, али се покаже недостојним, или је неспособан за наслеђе; ништи се и из разлога који ниште и тестамент и у. (формални разлози, превара, принуда итд.). Одажни у., у. на срећу или алеаторни (нпр. о коцки, опклади, лутрији итд.). Писмени у., сачињен кад су га обе стране потписале. Појачање у., споредни у. помоћу којег се осигурава тачније испуњење главног; средства за п. у. капара, одустаница, јемство и залога, Порабни у., уговор о закупу. Реални у., кад за закључење правног посла није довољна изјава воље већ потребна и предаја предмета правног посла; нпр. зајам, залога, остава и послуга. Свечани у., за чије закључивање потребна изјава у свечаној форми. Синалагаматични у., по којем обе стране имају и дужности и права, нпр. у. о купопродаји. Споредан у., који није самосталан већ иде уз др. у., нпр. у. о залози за обезбеђење зајма; с. у. зависи од главног. Типски у., шаблонски, код

којег од 1 стране унапред утврђена садржина у. тако да друга страна мора или усвојити у. како предложен или одустати од уговарања; нпр. у. о превозу железницом (жсл. унапред одређује тип у.). **Формални у.**, за који није довољна изјава воље сауговарача, већ се тражи да се испуни нарочита форма; данас по правилу нема ф. у. сем изузетно, где зак. то изречно предвидео (у. о браку); ако је зак. прописао форму, већ испуњење битни елемент за постојање у.; данас постоје форме: аутентична или јавна, тј. учешће власти при склапању у. (нпр. учешће свештеника при венчању); реална или стварна тј. у. закључен кад је предата ствар (нпр. у. о остави) и писмена, тј. мора се сачинити писмена исправа о у. (нпр. менџа, чек, трговачки отпаклук). **Место извршења у.**, ако у. само не одређује м. и., узима се оно где лежи непокретна ствар или где обећање дато; ако се ни по коме не може одредити, онда место дужникове домицила. **Момент закључења у.**, код консенсуалних у. наступа у тренутку постизања сагласности воље, код формалних у. тренутку испуњења прописане форме која дошла после сагласности; ако су уговарачи у 2 разна места, спорно да ли је м. з. у. тренутак прихваћања понуде, одаштиња одговора, стицања његовог понуђачу или сазнања понуђача за одговор; превлађује мишљење да је м. з. у. тренутак стицања одговора којим се прихвата понуда. **Уговорена казна**, накнада предвиђена уговором, коју 1 страна обавезна дати 2. у случају да не испуни уговор (нпр. ако предузимач не доврши грађевину до у. дана, за сваки дан задоцњења плаћа у. к.). **Ограничење слободе уговарања**, у прив. праву полази се од аутономије воље и сматра се да се може уговарати све што је потребно; али та слобода не сме ићи на уштрб јавног поретка ни морала; појам јавног поретка добива данас све шире значај и ствара све више о. с. у. **Уговорни деликт** → деликт. **У. луке**, пристаништа чија употреба регулисана међу државама уговором; у ужем смислу: луке које нарочитим уговором отворене приступу стране трг., нпр. 5 пристаништа у којима Кина, дотле неприступачна страним трг., дозволила уговором од 1842. Енглесима да могу трговати (повластица проширена на Фрц. 1844.). **У. пошта**, у којој не раде држ. чиновници него у. поштар; отварају се у мањим местима. **У. семенарница**, омогућава контролу семена култ. биљака и најситнијем пољопривреднику закључивши уговор с 1 држ. контролним заводом, обавезавши се на спец. контролу семена и јемчећи накнадом штете за квалитет семена, ако не одговара прописима Правилника о контроли семена култ. биљака; овакав уговор могу закључити само пољпр. удружења (друштва и задруге) и легитимне радње са семеном.

УГОЛИНО дела Герардеска, бизански тиранин из 13. в.; умро од глади у тамници у коју је бачен заједно са својом децом; њихову смрт описао Данте у *Божанственој комедији*, песма Пакла.

УГОР, *гум*, *груј* (Conger), род морских јегуља без крушсти, достиже пораст од преко 2 м, доста укусног меса.

УГОСТИТЕЉСКЕ РАДЊЕ, заједнички назив из 3. о радњама за хотеле, ресторана, сврастишта (коначишта), гостинице, каване, пансионе, бифее, вар кухиње (ашчинџе) и крчме (механе).

УГОТИЦА (*Gadus minutus*), морска риба до 20 см дуга, сребријастобела; лови се повлачним мрежама; меса веома укусна и мека; сродна → бакалару. **ослићу**.

УГРЕНОВИЋ Александар д-р (* 1883.), проф. пољопр.-шум. фак. Загреб. унив.; поред већег броја студија и стручних чланака у домаћим и иностраним листовима издао књ.: *Закони и прописи о шумама и пшанама*, *Искоришћавање шума*.

УГРЕНОВИЋИ, пекад моћно племе код Никшића у и. Херц., много страдало у борбама с Турцима, особито с никшићким мусл. због чега се готово сасвим раселила; у Никшићком Пољу незнатни остаци У., а по Б. и Х. и Србији много родова пореклом од У., не зна се одакле су доселили у Црну Гору; по предању добили име по бани Угрени који још пре Косова управљао жупом Оногостом, са седиштем у месту Слуби.

УГРИ, заједничко име за Остјане, Вогуле и Махаре, који сви говоре сродним језицима: с финским наро-

дима сачињавају угрофинску нар. породицу (у уралско-алтајској грани монголске групе народа). **УГРК**, паразитарно обољење говеђи проузроковано ларвама говеђег обода (*Huroderma bovis*), које се развијају у поткожном ткиву; говеђи обод (врста мухе) носи јаја на површини коже говеђи, која сама пробу кроз кожу или их полижу говеђи, и крвотоком дослу у поткожно ткиво, где се развијају у мрку ларву, до 3 см дугу; на месту где се под кожом налази ларва јавља се кврга величине ораха, расечена испушта мало гноја, а појави се и ларва; у лето ларва провали коју и излази напоље, да се развије у обода; обољење обично бива вел. утицаја на здравље говеђи, али наноси вел. екон. штете (много умањује вредност коже због рупа); лечење: сечењем кврга, вађењем и уништавањем ларви; постоји маст којом се ларве кроз кожу уништавају; прехрана: уништавати обода.

УГРО-ФИНСКИ ЈЕЗИЦИ, нарочита група уралско-алтајске фам.: мађ., фински, естонски и ланонски. **У.-Ф. раса**, из групе монголоидних р.: ниска раста, долнокрефатна, жућкастобеле коже, умерено монголског лица, носа ниска, а права или повијена; распрострањена код у.-ф. народа.

УГРОВАЧА, д. притока понорнице Лиштице (Мостарско Блато), дуга 37,8 км, извориште јој јк. од Дувањског Поља, а ушће код ман. Широког Бријега.

УГУШЕЊЕ (*suffocatio*), случајно или насилно, изазвано страним предметом у органима за дисање или запушавањем носа и уста у намери да се изазове смрт.

УД → удови.

УДАВА, у ст. срп. праву самовласно хапшење за дуг, право повериоца да може лиштити слободе дужника који не испуни обавезу; међу повластицама даним Дубровчанима од стране срп. краљева било и изузеће од у.; обичај у. налазио и у Карађорђево време (протоколи шабачког магистрата).

УДАЈА, ступање жене у брак. **Удата жена**, пословно ограничено способна, не може закључити ниједан посао без одобрења свог мужа, био тај посао на њену штету или корист; у случају безразложно одбијања одобрења, у. ж. може тражити дозволу од старатељског судије; у. ж. над својом децом из 1 брака и ванбрачном не може вршити никакву власт, чак ни старатељску.

УДАРАЉКЕ, музикални и немускални ритмички инструменти, дају одређен и неодређен звук-тон (→ пауке).

УДБИНА, варошица и средско место (2000 ст.) на крају Крбавског Поља (Сав. Бан.); развалне ст. града; као Клис и Сењ за хришћ. ускоке, тако У. била база за тур. одн. мусл. четовање у 16. и 17. в. **УДВАЈАЊЕ**, редупликација (лат.) кореновог слога или 1 гласа у неким облицима у лат. и ст.-грч. ј.: *perdere, perdidit*; у ех. траг у. имамо у глаголу; дати, *dad-у, dad-ох*.

УДЕ Фриц (Uhde, 1848.-1911.), нем. сликар, ученик Мункачијев; у сликама обрађивао мотиве из Св. писма у вези са савр. животом, махом нижих друштва: *Пустите децу к мени*, *Беседа на гори*, *Мурдари с истока* и др.; пред крај живота, под утицајем импресионизма, стекао већу слободу изражавања, а мотиве узимао из свакидашњег живота: *Девојка с псом*, слике из дечјег живота.

УДЕО 1) вредност којом осн. 1 друштва, или онај који жели да постане његов члан, учествује у стварању друштв. имовине. 2) скуп права који се стиче полагањем те вредности. 3) износ у чијим границама 1 лице сноси неки имовински губитак, остварен на штету више њих. **Удеоница**, исправа о правима везана за полагање удела у друштво.

УДЕС, несрећа; у впов.: несрећни случај који доводи до делимичног или потпуног упропаштавања летећег материјала, често и до повреда посаде; највећи број у. долази због грешака у пилотажи (преко 70%), затим услед лоших атмосферских околности грешака у материјалу итд.

УДИ, Удини, племе кавкаских → Лезгијаца.

УДИКА (*Viburnum*, фам. *Saprotifoliaceae*), род дрвнестих шибоба или дрвета који расту слободно или као украсне; **лопочика** (*V. tinus*) има зимзелене листове, целог обода, јајасте и длакаве; **бековина** (*V. lantana*) има листове оздо длакавије, по ободу твостерасто зубљене, а цветове подједнаке; **мења** листове; **добра** (*V. orullus*), режњаста, јаке зубљена листа, с лица без длака, лоптасте цвасте.

УДИНЕ (слов. Видем), гл. град (67 100 ст.) у Фријулу (си. Ит.), лежи на Ројском Каналу; ст. замак, музеј, библиј., катедрала; инд. свиле.

УДИНО Никола-Шарл (Oudinot, 1767-1847.), фрп. маршал, 1 од најхрабријих Наполеонових генерала.

УДИСАЈ → дисање.

УДИЦА, метазла кука зачиљена рта са зубницом за лов риба.

УДИЦАГА, помоћни материјал од картона, дашчице, плетене жиге (Крамерова шина) за причвршћивање преломљених костију, подешен према облику и дужини површене дела тела; намешта се; преломљени део омотати, довести у положај као да је здрав, обавити ватом или др. предметом па ставити на у, која по дужини мора да премашти оба суседна зглоба, затим се све учерети завојем.

УДУМУРТ, нар. име → Вођака, У-подручје, аутономно п. у СССР (92 100 км², 0,9 мил. ст.), припада обл. Горки (Низки Новгород); гл. место Ишевск.

УДОВА, удовица, жена после мужевљене смрти, док се не преуда; не наслеђује, сем ако је муж остао без сродника, али има право на → удовичко уживање. **Удовичко уживање**, стварно право удовице на имању пок. мужа; простаре се на цело имање, ако је муж умро не оставив децу ни родитеље, браћу ни сестре; ако има тих наследника, жена има у. на једнаком делу с њима; у. у. потпуног искоришћења плодова и употребе ствари траје до смрти или преудаје, али се не може пренети на другог; у. у. нема, ако постоји бракоразводна партиципација изазвана кривцом жене, или ако је удовица била за припрему убиства свог мужа, учествовала у њему или га није спречила.

УДОВИ, екстремитети (зат.), појнице, телесни настањци код многих животињских група и човека; код змањкара, сваки телесни змањак носи у принципу по 1 пар члапковитих у., различито саграђених код појединих група, за покретање, али извесни (нпр. главени е.) могу имати функцију чулних органа или усених делова; код кичмењака има свега 2 пара, који код риба означени као грудна или трбушна пераја; код сухоzemних кичмењака у. имају скелет саграђен по целом осн, тј. код свих група; екстремитет човека → кости. **Вештачки у.** → протеза.

УДОЛИНА, широка речна долина, која се пружа кроз већу обл. (нпр. моравско-вардарска у.).

УДОМЉЕЊЕ, даваше опреме девојци приликом удаје; по аустр. праву обавеза у. постоји за родитеље или децу оди. бабу; у срп. праву у. само морална дужност родитеља, али по постојећем обичају правна дужност браће, која су у наслеђу некажучи своје сестре.

УДОН Жан Антоан (Houdon, 1741-1828.), фрп. вајар, одличан портретист, претходник фрп. класицизма; гл. дела: Волтер, Динара, Мирабо, Русо, Наполеон.

УДРУЖЕНА ОПОЗИЦИЈА, самовремена пред изборе од 5.5. 1935.; сачињавале је самостална демократска, хри. селачка и демократска странка, јед. муш. организација и савез земљ. инжињера заједно на изборе 5.5. е 1 листом коју поспо др В. Мачек; после избора у. о. (без јед. муш. орг., која ушла у јед. радикалну заједницу) наставила рад на изради заједничког програма за рад; апр. 1936. пришла у. о. и радикална странка на челу са гл. одбором.

УДРУЖЕЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ УЧИТЕЉСТВА, највеће просветно у. у нашој земљи, осн. 1921. да ради на напретку осн. наставе, нар. просвећивању, изграђивању нар. духовног јединства, заштити моралних и матер. интереса учитељског staleка; у Београду гл. одбор, секције по бан.; стручни часопис **Учитель**, 1 од најбољих часописа у нас, и лист **Нар. просвета**; неке секције имају сепаратне листове и часописе.

УДРУЖЕЊЕ РЕЗЕРВНИХ ОФИЦИРА И РАТНИКА, патристско и сталешко друштво, осн. 1919. у Београду, с циљем да штити моралне и матер. интересе породица изгинулих официра и ратника и организује патристске манифестације; од 1922. издаје месечни часопис **Ратнички гласник**.

УДРУЖЕЊЕ ТРГОВАЦА, по Зак. о радњама од 1931. сви трговци у Југосл. дужни бити чланови свог у. т.; по правилу обухватају подручје 1 опште упр. власти 1. степена (срез одн. град), али могу се проширити, по нахођењу надлежне коморе, и на неке латних подручја; задатак им је да се старају за унапређење и заштити трг. свог подручја и у том правцу сарађују с властима и коморама, сем тога Зак. о радњама им даје принципал делокруг у погледу издавања овлашћења и дозвола за оснивање трг.; надзор над у. т. води надлежна комора.

УЖАР, занатлија који од кудеље израђује ужена, канап, уларе итд.; као кућевна радност ужарство веома развијено у Ј. Поморављу (Лековац, Врање, Бујановци; око 7000 пор.); правих занатлија у мањем броју по свим већим местима С. и Ј. Срб. **Уже**, конопца; део → такелаж; мера за удаљеност.

УЖИВАЊЕ, задовољавање душевних и телесних прохтева; у праву (лат.: ususfructus), најважнија лична службености; право у. је право на привр. искоришћење ствари, чију својину задржавана њен власник; у. обухвата право државине и употребу ствари и њених плодова; уживалац поступа као добар домаћин и не сме чинити ништа што би довело у опасност суштинну ствар; мора одржати ствар у исправном стању и не мешати је знатно ниш претварати у др. (претворити нпр. шуму у ливаду); уживалац подноси обичне оправке потребне за одржавање ствари, али не и изнапредне трошкове; сноси све терете (порезе на ствар коју ужива итд.). Право у. лично право, на др. се може пренети само његово вршење; предмет у. могу бити све ствари, на и сама права; ако предмет потрошне ствари (нпр. новац), онда quasi-ususfructus, код којег уживалац по престанку ужитка није дужан предати исту ствар, већ ствари исти количине и врсте (§ 371. Срп. грађ. з.).

УЖИЦЕ, варош и среско место (7500 ст.) на р. Те-

тини, притоци З. Мораве и жел. прузи Београд-Сарајево; најранији помен у 14. в.; гл. тржиниште ужитких производа: сира, кајмака, приште; фабр. оружја, коже, ткот. робе; еругара, млин; гми., уч. инк.; развојине ст. града, који се по нацрту из Београдског музеја састојао из 3 куле; једне на Ђетици, друге на падини брда и треће на врху; утврђење остало у тур. рукама од Мехмеда II до 1862.

УЖХОРОД, варош (27 000 ст.) на И. ЧСР, у подножју Шумовитих Карата; гл. место Поткарпатске Русије.

УЗАЈАМНО ПОВРАТНИ ГЛАГОЛИ, код којих сарадња врши између 2 или више лица; нпр. свађати се, тући се, љубити се, шалити се.

УЗАНС (ит.-фрп.) пословни трг. обичаји; за разлику од правних познати ужем кругу личности и обавезани само ако се странке намерно на њих позивале иако нису склопиле уговор; постоје у. при увозној и извозној трг., на берзи, тј. при паковању итд. **Берзански у.**, обичаји при трговању на берзи које дуготод. пракса успеојла и који важе као зак. **У. шљиве**, уобичајени начин изражавања квалитета сухих ш. (= велика гарнитура).

УЗАО 1) завезљај, чвор, 2) справа за мерење брзине брода (→ лог), 3) морека миза, према нем. Knoten.

УЗБЕК, хан Златне хорде из 14. в., штитио московске кнезове и тим допринео подизању и снажењу Московске Кнежевине.

УЗБЕКИСТАН, 1 од држава (149 035 км², 4,24 мил. ст.) СССР (ср. Аз.); земљр. (ориз, памук) и сточарство; гл. место Ташкент.

УЗБЕЦИ, тур. народ у рус. Туркестану, 3,9 мил.; суштински мусл.; раније стално насељени, У. називани Сартима.

УЗБУНА, парочити знак у вој. којим се сав гарнизон ставља под оружје; даје се у случају хитне потребе ради одржања реда, ради вежбе, у рату по потреби; знак из у. тајна, а прошедује га командант места.

УЗВА → трговачки жиг.

УЗВИК, усклик, интерјекција, непроменљива врста речи којом се изражује неко осећање: бол, ридот, жалост, страх, изненађење или глуже за дозивање: ах, јао, ох, куку, пљус, еј, гле; најстарије речи људског говора и многи постали подражавањем нпр. гласова (→ ономотопеја): буи, пљус, траје, крк; после у. ставља се узвичик или знак у. (!). **УЗВИЩЕНО**, утисак који осећамо пред неком огромном снагом и која у исто време уздиже наш дух; у. се везује за огромност и величину које превазилазе погодбе нашег схватања; постоје 2 врсте у.: математичко (величина) и динамичко (сила).

УЗГОН, носећа сила, кривина компонента аеродинамичке реакције која држи аероплан у ваздуху.

УЗДА 1) део јахаћег или теглећег прибора, од коже, који се ставља животињи на главу; у уста животиње умеће се њем на који се настављају дизгине. 2) у мори, уже којим се чврсто везује уз јарбол доњи предњи крај једра.

УЗДАРЈЕ, оно што се даје из захвалности за добијени поклон; ако се побја поклон самим тим долази у неважност и у.; при разводу невина страна не враћа у.

УЗДРАЖАВАЊЕ, у праву: обавеза дужника да не предузима никакву радњу коју би иначе могао предузети (нпр. трговац се обавезује да неће отворити радњу у околини свога повериоца, иако би по зак. то могао учинити); ако 1 лице прекрши обавезу у. повериоца има права на накнаду штете.

УЗЕДОМ, нем. о. (445 км², 46 000 ст.) у Балтичком М.; пољопр. и риболов.

УЗЕЈАЦ Миливој (*1897.), сликар, живи у Паризу; веома разноврстан и плодан сликар, префињеног укуса и лаке руке; ради портрете, пејзаже, мртву природу, али најбоље као декоратор и илустратор; његових слика највише имају Музеј кнеза Павла у Београду и Модерна галерија у Загребу; париски спортски дневник L'auto издао му преко 40 одличних илустрација у албуму Спортске радости; у Фрц. извео већи број успешних декоративних панова.

УЗЕНИЈЕ (тур.), део јахаћег прибора, од метала, виси са стране седла и служи за стављање ногу јачаха ради ослона код јахања.

УЗЕТОСТ → парализа.

УЗЛАЗНИ АКЦЕНТ → акцент.

УЗЛИКА → различак.

УЗЛОМАЦ, план. (1081 м) ји. од Бање Луке (Врб. Бан.).

УЗМИРАЗЈЕ, што муж додаје жени ради повећања њеног мпраза; → уздарје.

УЗНЕМИРАВАЊЕ, у праву: спречавање титулара да врши мирно и у законском обиму своје право; ако у. противправно, оно повлачи одговорност за накнаду штете.

УЗО МЕНИЦА, код које доспелост одређена по обичајном праву.

УЗОРАК 1) огледни примерак неке робе. 2) слика или цртеж који служи за углед и преноси се на инд. производ; заштићен, сем кад није нов (није н. кад је објављен тако да се може подражавати, или јавно излаган или употребљаван, или др. раније добио заштиту истоветног у.), или кад противан јавном моралу или поретку; за употребу држ. грба или лика владаоцевог или члана влад. дома потребна дозвола; право на заштиту у. има творца његов, наследници или пријемници творчевог права; заштита обухвата врсте робе за које је у. одобрен; ако се у. пријави као тајни, ником се не дозвољава да га разгледа без одобрења пријавиоца; тајност престаје по истеку 1 год. од пријаве, кад се власник одрекне свог права, кад се у. прогласи јавним; престанак тајности уписује се у регистар Управе за заштиту инд. својине. (Зак. о заштити инд. својине од 17./2. 1922.)

УЗРОК, чинилац који производи било неку спољашњу промену у стању миновања или кретања тела, било неку унутарњу промену у његовом саставу, а без којег се те промене као његове последнице не могу замислити; та нужна зависност последнице од у. битан карактер узрочне везе.

УЗУКАЦИЈА (лат.: usucapio), стицање својине ствари њеном довољно дугом употребом; зак. оставља ранијем власнику ствари рок да је → ревендицира; ако се роком не користи, значи да се одриче свој права; потребна установа ради нормализовања правних односа; наш грађ. зак. одређује рок за у. (→ застарелост), различан према природи ствари. Либераторија у., ослобођење имања од стварне службености, ако се она не врши 3 год.

УЗУН МИРКО Апостоловић (око 1782.-1868.), јунак 1. устанка, борбо се у чети Станоја Главаша, истакао се 1806. при заузимању Београда; после био цариник (→ сл.).

УЗУН - МИРКОВИЋ Љубомир (1832.-1905.), пеш. пуковник; ађутант кн. Михаила; у ратовима 1876. и 1877.-1878. командовао Шумадијском див. и десним крилом дринске одбране.

УЗУНОВ Дечко (*1899.), буг. сликар, портретист и илустратор.

УЗУНОВИЋ Никола (*1873.), политичар, чиновничку каријеру почео у судској струци; за нар. посл. биран на радикалној листи у Нишу; 1. пут постао мин. 1921. у влади Н. Пашића

с портфељом агр. реформе, доцније био више пута мин. разних портфеља; претседник владе од 1926. био 7 пута.

УЗУНЦОВО, село у ј. Буг., у долини Марице, сн. од Хаскова; у 1. пол. 19. в. знаменито место: највећи панаџури на Б. П., на које долазила трг. и роба из свих балк. земаља.

УЗУРЕ (лат.), интерес.

УЗУРПАТОР (лат.), лице које дошло на власт нередовним путем, противно земаљским законима. Узурпирати, самовласно или силом преузети неко право или власт. Узурпација, самовласно узимање и вршење туђих права; узурпатор дужан да васпостави пређашње стање и плати накнаду за све чега је био у. лишен титулар права.

USUS (лат.), употреба; објачај; лична службеност; стварно право једнога лица да употребљује туђу ствар и са ње сабира плодове колико је потребно за његове личне потребе као и чланова његове уже породице; и. је ужитак у мањем обиму, јер уживалац има права на све плодове, а узур сам на оне који су потребни њему, његовој жени и деци. и. је службеност строго лична и непреносна. Usus-fructus → уживање.

УЈАМ, извесна количина жита или брашна коју воденичар узима од помелара за млевење жита; → воденичар.

УЈГУРИ, народ који око 745. осн. своје царство у и. Туркестану; још тад имали писмо које се, посредством согдијског, развило из 1 сев.-семијског алфабета; у 13. в. Монголи примили ујгурско писмо и тако се оно раширило од Монголије до ј. Рус. и Перс.

УЈЕВИЋ Тин (Аугустин, *1891.), песник и есејист, ерудит, инспирисао се разноврсним културама и писцима; збирке песама: Лелек Себра, Колајна, Ауто на корзу, Ојађено звоно; писао књиж. и флз. чланке и приказе.

УЈЕДИЊЕНА ОМЛАДИНА СРПСКА, националистичко удружење организовано на скупштини разних ђачких дружина из Србије и А.-У., одржане у Н. Саду од 15.-18./8. 1866., на коју дошло око 400 омлађанаца, највише ђака, политичара, књиж. и трговаца; ставило себи у задатак да буди нар. живот у свим његовим гранама, да изнајде путеве за материјално побољшање народа и да на тај начин допуњује рад црк., шк. и учених друштава; њени чланови били скоро сви либерали из Србије и народњаци из Војводине; утицај У. о. с. осећао се највише у Војводини, а у Срб. се ограничио углавном на интелегенцију у Београду; радила на чувању и подизању нар. језика, песама, обичаја и ношње; стварала код народа рагоборан дух и спремала га за ослобођење још неослобођеног срп. народа; својим радом на увођењу полит. унутарњих слобода дошла у сукоб с држ. властима у Срб., а због либералних и револуц. идеја с држ. властима у Мађ.; 2. скупштина заказана у Београду за 6./8. 1867. била још упочетку растурана због благонаклоног става према војвода срп. либералне странке; 3. скупштина одржана 25./8. 1869. у Вел. Бечкереку, на којој одлучено да се покрене часопис Млада Србија; 5. скупштина држана опет у Н. Саду 27./8. 1870., а последња у Вршцу 15./8. 1871.; обуставила рад крајем 1872., кад престао да излази и часопис Млада Србија; мада вије успела да изведе своје вел. замислене планове, њен рад ипак имао приличан утицај на полит., култ. и књиж. развој код Срба.

УЈЕДИЊЕНЕ ПРОВИНЦИЈЕ АГРА И АУД (United Provinces of Agra and Oudh), брит.-индијске провинције државама; Бенарес, Рампур и Техри Гахрвал (275 212 км², 4,8 мил. ст.), у равници око Ганга, између Хималаја и Винђе; земљр. (жито, ориз, уљарице, памук), инд. ткст., хартије, кожа и др.; гл. место Алахабад.

УЈЕДИЊЕНИ РАДНИЧКИ СИНДИКАЛНИ СВЕЗ ЈУГОСЛАВИЈЕ, земаљска централа у. синдиката јел. радништва, осн. на конгресу (10.-12./10. 1925.) у Београду, постао уједињењем Гл. р. савеза с независним крилом Централног р. синд. одбора Југосл.; има организације у свима местима где постоје р. коморе и повереништва, али у широком р. масама нема ослонаца.

УКАЗ (рус.), адм. акт шефа извршне власти с премапотписом надлежног мин. који за у. одговара; на у. могу се жалити Држ. савету; Гл. контрола, кад поврћен матер. интерес државе, и појединац чија зак. права у. повредило.

УКАЈАЛИ, р. у Ј. Амер.; д. притока Амазона, дуга 1600, пловна 200 км.

УКАЛУПЉЕНИ ИЗРАКАЈ → шаблон.

УКАМАТИВАЊЕ, обрачунавање камата код тражбина; по зак. камату плаћа ко је у доцњи и то

6% годишње, и кад изречно уговорена; забрањен анатоцизам, тј. наплаћивање камата на камату, док се уговором доспела камата не пренесе у главницу; не може се унапред уговорити анатоцизам, сем у корист Држ. хипотекарне банке, Поштанске штедионице, Привил. аграрне банке и Народне банке; постоји аутоматско у интереса код уложних књижица и по текућим рачунима.

УКЕЛЕЛЕ, мала хавајска гитара.
УКИДАЊЕ ЗЕВА, раздвајање вокала, врши се кад у средини просте речи добу 2 вокала 1 до 2., и то сажмањем: вол > воо > во; столац, столица > стооца > стоца; уметањем **ј**, **в** (после испадања **х**) или **н**: сухо > суо > суво; смејати се > смеати се > смејати се; Михат > Миат > Мијат; у-ији > унији.

УКЛЕТИ ХОЛАНДЕЦ, морнарска прича о бродару који се заклео да ће, упркос бури и олуји, опловити 1 гребен, макар и за њаволовом помоћу; зато осушен да пута морима као Ахасфер копно, до судњег дана; мотив 1 опере Р. Вагнера.

УКЉЕВА (Alburnus), род слатководних риба из групе белих риба

издужена тела и сребрнастих отцева, у рејевима насељава претежно језера; укусног меса и лови се код нас у вел. количинама нарочито у Скадарском и Охридском Ј.; од крљушти добила се вештачки бисер.

УКЉЕШТЕНИ АФЕКТИ (гнев, страх, гађење итд.), да пута морима као Ахасфер копно, до судњег дана сходно реагира према лицу или ма којем објекту који у њему те а. изазвао; дуго се држало да су такви а. патогени фактори хистеричног обољења, услед чега се хистерична лечила методом абреагирања тј. чишћења душе од таквих неликвидираних, задржаних а.

УКЊИЖБА, коначно уписивање (интабулација) или исписивање (екстабулација) једног права на непокретности у земљиш. књигама; за у. се заинтересовани обраћа земљокњижном суду, подносиће уредну дозволу од стране оног против кога се у. врши, било судску одлуду о у.

УКОПАВАЊЕ ТАЧАКА (белега), међних — врше споразумно сами сопственици парцела на годину дана пре катастарског премера; белеге се уклапају на међама 50-60 см у земљу; део изнад земље износи 10 см и њега треба окречити; **тригонометријских, полигоних** — врше установе које премеравају и то пре опажања тригонометријских праваца, односно пре мерења полигоних углова; **осовинских** — врше оп. према регулационом плану насеља; у. б. од најбољег материјала мора се најсавесијше извршити, јер само тако белеге могу одлично послужити као основа целокупног премера, за брзо и тачно одржавање катастра, као и за све тхн. радове: трасирање, обележавање, грађење и одржавање жел., путева, канала, водоводних и ел. довода и др.

УКОР, најблажа дисциплин. казна за дисциплин. преступе чиновника; зауставља напредовање по групама најмање за 1, највише за 3 год. (према одлуци дисциплин. суда); осим тога повлачи и слабу оцену у службеничком листу (чл. 163. Зак. о чин.).

УКРАЈИНА, савезна совј. рпб. (452 200 км²) на Ј. евр. Рус., излази на Црно и Азовско М.; низија у облику плоче, нагнута према ЈИ (200-1000 м), покривена хумусним лесом (чернозом), који према ЈИ прелази у песковито и слано земљиште; клима конт., суха; поред мора сред. (отворен, степски предео); слива се према Црном М. (Дњестар, Дњепар) и Азовском М. (Дон); стан. (31.6 мил.) Украјинци (Малоруси); баве се поглавито (86%) земљр. и сточарством; поред тог искористује се и вел. рудно богатство у угљу, металним рудама (гвожђе, манган, жива) и соли; у вези с тим развија се и инд.; гл. град Кијев, а раније Харков. **Украјински, малоруски језик**, одвојно се од заједничког рус. ј. као посебан дијалект, а од 16. в. као самосталан ј. претрпевиши, утицај пољ.; говори се у јз. Рус. (Украјини), Галицији, Вуковини, Прикарпатској Рус., Мађ. и у русинским колонијама у Југосл.; особине: љ > и, о и е у затвореном слогу > и; њ > и; г се изговара као спирант, л на крају слога билабијално в; будуће време се образује од инфинитива и сад. времена гл. имати (ходити-ћу = ходићу). У. књижевност, у најстаријем периоду (11.-14. в.) развијала се заједно с рус., после ослобођења од татарског ropетва почиње самостално да живи; тежње Пољака да у. цркву приведу унији, изазвале у. верску к. у 16. в.; најважнији претставници Мелетиј Смо-трички (1378.-1633.) и Иван Вишњенски; у 17. в. у.

високе шк. у Лавову и Кијеву изазвале научни рад, нарочито у обл. језика; проповеди и лирскодидакти. песничтво до дубоко у 18. в. сачувало сколастички карактер; драма у 1. време била средство за борбу против језуитске пропаганде, затим добила фолклорни карактер; у 18. в. Украјинци се служе рус. и црк. језиком, уз незначне изузетке; 1. штампано веће песничко дело травестија Ђејиде (1798.) од Ивана Котљаревског, који и реформатор у. позорнице; поред превода сатиричном поезијом бавио се П. Артемовски-Хулак; нар. комедију заступају В. Гогољ (отца писца **Мртвих дуња**), И. Кухаренко; Х. Квитко-Основјаненко уз комедију писца и приче; нар. поезија јако утицала на романтичарске песнике и приповедача и достигла врхунац у делима Тараса Шевченка, највећег у. песника, творца нац. револуционарне поезије и пучке епике; поред Шевченка деловао многообразије П. Кулиш, лирски и епски песник, драматичар и преводилац Шекспира, Шилера и Гетеа, написао 1. ист. роман (Црна Рада); Кулиш и Костомаров основали, 1861., у Петрограду 1. у. часопис Основу, око којег се окупили многобројни млади писци: Марко Вовчок (псеуд. Марије Маркович), Д. Мордовцев, О. Стороженко и даровити лирничар С. Рудански (1830.-1873.); полет у. к. угушила 1873., забрана употребе у. језика у к., која 1876. проширена на сву штампу; у. к. развијала се и даље у Галицији: О. Федкович њен најбољи претставник; друштва Просвита и Шевченко помогла развој к.; генерација из 1870. дала неколико вел. писаца: И. Франко, уз Шевченка највећи у. песник, М. Павлик и научник М. Драгоманов; к. њиховог круга носи нац., реалистички и позитивистички карактер; у роману се истицу И. Нецуж-Левински, П. Мирниј и др.; у историји: Мих. Хрушевски, а за поз. пишу: Старишки, Кропивнички и Тобилевич; најбољи лирски талент Јеся Украјинка; крајем 19. в. у. к. улазе идеје «Модерне»; њој припадају приповедачи М. Кочубински, Васил Стефаник, Олга Кобилянска, В. Виниченко, под утицајем Достојевског; лиричари: Ленки, Вороњи, Фиљански; после свет. рата и револуције цела се у. к. на 2 гране: у. к. у СССР и зап. у. к.; у 1. експресионистички правац заступају Јарошенко, Шкурипи и др.; символизам: Савченко, Пахул, Дудар; пролетерски песници: Еден, Чумак; пострајни стоје новокласичари: Рилски, Филипович, Кобилянски; нову прозу претставља романописац Х. Михајличенко; после његове смрти роман се враћа романтизму и импресионизму, а најновије генерације покушавају да створе синтезу лирско-реалистичку; драма такође у преврћању; у. к. у СССР носи комунистичко обележје или полит. индиферентна; зап. у. к. подељена на правце и партије као и сама земља; међу писцима има националиста, клерикалних монархиста, социјалиста итд.; у последње време доживљава полет ратна белетристика и ист. роман. **Украјинци, Малоруси**, и.-сл. народ у Украјини (преко 31 мил.) и Пољ. (преко 4 мил.), затим их има по целој осталој Рус. изван Укр., у ЧСР, Рум. и др., мањих колонија и у Југосл. (у Војводини), свега око 87 мил.; У. на тлу б. А.-У. називани и Рутенима, Русинима, Русњацима; по вери прав. и гкат.; у 18. в. међу У. се населило око 100 000 Срба; већ се готово сасвим претопили у У.; међу У. често заступљен динарски расни тип, а има и сред. примеса; добро очуване нар. ношње и многи наречити. обичаји и веровања (→ Козаци, Хуцули).

УКРАС, накит; предмети који служе украшавању. У. **песнички** → песнички украси. У. **стилски**, речи и реченице којима се у машти изазивају живописне слике: фигуре и тропи.

УКРИНА, д. притока Саве, постаје од Вел. и Мале У., које извиру са Брестовачке Косе и Високе; дуга 128,7 км, улива се јз. од Брода.

UXELLODUNUM, ст. утарђење у Галији, које заузео Цезар, 59. пре Хр.

УКУС, способност доживљавања и оцењивања естетичких и естетичких вредности; раније се сматрало да су све вредности субјективне, па да према том нема објективног мерила за тачност те врсте оцена, из чега поникле познате речи: De gustibus non est disputandum (о у. се не треба препирати); откад се увидело да има објективних вредности, та изрека изгубила апсолутну вредност.

УЛАК (тур.), гласник, курир.

УЛАН (татарски: храбар), војник-копљаник у коњаници аустр., рус. и нем. војске; сад као вид коњанике не постоји, већ само неки пукови из традиције задржали име, а у свом наоружању немају коње; у ранијим временима имали и оклоп.

УЛАН БАТОР ХОТО, гл. место (око 102 000 ст.) рпб. Монголије (Аз.), раскрсница важних караванских путева и најважнији трг за коже у Аз.; у граду око 15 000 будистичких калуђера (лама).

УЛАНД Лудвиг (Uhland, 1787.-1862.), нем. песник дубоких и нежних осећања, прототип музикалног стиха; најизраженији претставник младо-романтичара; мајстор у баладама и романсима (Швачева клетва, Бертран де Борн); његова лирика, народска и често хумористична улазила с успехом у епски оквир; од мањег значаја његове драме; утицао на савршенике романтичаре.

УЛАР (тур.), део сточног прибора, од коже или куделе, за везивање или руковање животињом; ставља се животињи на главу, али без дела који се меће у уста (разлика од узде).

УЛЕ Вили (*1861.), нем. географ; бави се углавном хидрографијом.

УЛЕАБОРГ, варош (23 000 ст.) у Финској; инд. (кожа, дрвета, ткст.) и тржиште за дрво.

УЛЕГНУЋА ТЕКТОНСКА → депресије.

УЛЕМА (ар.), научници, првенствено теолози и познаваоци исламског права (имами, муфтије, кадије). У.-меџлис, скуп (седница, веће) учесних људи, духовних лица; У.-м. у Скопљу и Сарајеву, органи исламске вереке заједнице за управу и надзор над мусл. верским, просв. и култ. животом; именује вероучитеље у мусл. шк., предлаже вероучитеље за држ. шк., суделује у одлучивању оснивања џамија итд.

УЛИГЊА → лигња.

УЛИС, лат. име → Одисеја.

УЛКУС (лат. ulcus), рана на кожи или слузокожи, за разлику од ране нанете повредом, обично са слабом тенденцијом ка зарастивању. У. дуруи → сифилис. У. моле → шанкр меки. У. крурис, ране на доњем делу потколенице, последица проширених вена или сифилиса; отпорне према лечењу, залечене лако се повраћају, најчешће се лече хир. путем. У. роденс, карцином коже саграђен од ћелија базалног слоја Маллинџевог епитела, најчешће на лицу, има тенденцију да се распада и отвара грлици, која разара околну ткиво.

УЛМ, варош (62 000 ст.) у Виртембергу (Нем.) на Дунаву, одакле почиње пловидба за мање бродове; вајан жел. чвор (3 жел. станица), инд. ткст., машина, аутомобила, намештаја, коже, лива и др.; кат. саборна црква (14.-15. в.), највећа грађевина у готском стилу на свету. 1805. у У. се аустр. војска предала Наполеону.

УЛМАНСКИ Сава д-р (*1886.), инж. агрор., проф. унив. 1 од организатора полсопр. фак. у Загребу, истакнут стручњак за сточарство и живинарство; гл. дела (већина на нем.): **Порекло свиње шипке**, **Утицај метеор. чинилаца и план. паше на количину млека**, **Дивља и домаћа свиња у сојеницама у Љубљанској Бару**, **Румска цигаља**, **Појединостављење метода селекције**, **Производња меса и маслаца у Краљ. СХС**.

УЛОГА, скуп свих реплика 1 лица у комаду као и препис тих реплика, а последњим речима из реплика партнера; изванредан карактерни тип у прегатљаву врсту («фах») по којем се одређује и врта плумаца (љубавник, интригант итд.).

УЛОЖНА КЊИЖИЦА, коју издају новчани заводи својим улагачима, и у коју се белже износи примљених улога (→ штедња).

ULPIANA, рим. име данашњег Дипљана.

УЛПИЈАН (178.-228.), рим. правник, саветник Ал. Севера.

УЛРИКА Елеонора (1688.-1741.), швед. краљица, наследила на престолу брата Карла XII; абдицирала у корист свог мужа Фридриха I; за њене владе израђен устав којим краљ. власт ограничена у корист сената.

УЛСТЕР → Ајстер.

УЛТИМА РАТИО РЕГУМ (лат.), последње доказно средство краљева (тј. топови), девиза коју дали урезати на своје топове Луј XIV и Фридрих II.

УЛТИМАТУМ (лат.), кад 1 држава упути другој своје неотступне захтеве, тражећи њихово задовољење у одређеном року (обично 24 сата до 3 дана); ако држава па у. не одговори или само делимично усвоји постављене захтеве, после истека рока настаје прекид односа и, обично, рат; зато се у. сматра као условна објава рата. У. аустро-угарске Србији 1914. поднео га посланик Гизл 23.7. 1914. с роком од 48 сати за одговор; тражио кажњавање антиаустр. писања питаме, растурање Нар. одбране и сличних удружења, да се из наставе изабаци пропаганда против Аустр., да се из војске и адм. уклоне сви које прокаже А.-У., да Србија прими

сарадњу аустр. органа у сузбијању антиаустр. покрета, као и у судској истрази против учесника сарајевског атентата, да ухапси мајора Воју Танкосића и још неке официре и чиновнике; Србија примила све осим мешања а.-у. органа у истрагу, пошто оно противно и Уставу и крив. поступку и међунар. праву; А.-У. онда објавила рат (28.7.).

УЛТИМО (ит.) 1) израз који означава крај рока: у. месец, последњи радни дан месеца. 2) → медио. **Ultimus** (лат.), последњи.

УЛТРА- (лат.), предметак у сложеницама са значењем: с оне стране, преко; преко мере, претерано. **Ultra petium** (лат.), преко тужбеног тражења; суд не суди и. р., одн. не тиче га се да ли тужилац има више права него што тражи. **U. posse nemo obligatur** (лат.), нико није обавезан да чини оно што не може.

УЛТРАЉУБИЧАСТИ ЗРАЦИ, невидљиви зраци у спектру, иза видљивих љубичастих, изазивају хем., светлосна, ел. и биол. дејства; производе се и вештачки; практично примесени у мед. (→ сунчање прир. и вештачко); живина, кварцна лампа и волти-лук између металних електрода дају нарочито много у. з. **Ултратрвени зраци**, дуготаласни зраци, налазе се у почетном делу видљивог сунчаног спектра; дејство им више физ., топлотно, изазивају хиперемiju, а употребљавају се за лечење реуматизма, неуралгије, катаралних обољења слузокоже органа за дисање и за лечење извесних упорних рана (→ сунчање).

УЛТРАМАРИН, врта синтетичког лазура (lapis lazuli) натријум-алуминијум-силиката са сумпором; прир. минерали служе због своје лене плаве боје као полудраги камен, а спрашени и као боја; у. се добила у затвореним посудама загревањем до црвеног усинања каолина са содом, сумпором, глауберовом сољу и угљеном; ако се потпуно спречи приступ ваздуха добија се прво бели у.; уз слабу довод ваздуха постаје зелени у., а при пуном доводу ваздуха за време загревања или хлађења плави у. (Si₃Al₂Nat₂O₁₀); после жарања у. се меље и пере с водом; познат и љубичаст и црвени у.; употребљава се као светлоплава до плавољубичаста боја за различите сврхе и за покривање жућкастог тона при белјењу рубља, шећера итд.

УЛТРАМИКРОБИ (афанозое) → вирус филтране.

УЛТРАМОНТАНИЗАМ (плат.), кат. ауторитарни систем, по којем Рим духовно средиште хришћ. цркве и света уопште.

УЛТРАФИЛТАР 1) филтар, цедило, материја с веома ситним порима за одвајање кристалоида од колоида и колоидних честица различите величине; кроз њих се може цедити само под притиском. 2) уопште средство за одвајање екстремно ситних честица из раствора, емоља итд. 3) у оптици: уређај или материја која дозвољава пролазак само извесних зракова одређене таласне дужине.

УЛУГ-БЕГ (1393.-1449.), син Шахруха, 1. тимуридског владара, и унук Тимуров, наследио оца 1447., али га после 2½ год. убио рођени син; још као принц направио од Самарканда право средиште науке и ум., а сам био одличан математичар и астроном; саградио у Самарканду звездару и саставио чувене астр. таблице.

УЛФИЛА, грч. име готског еп. → Вулфиле.

УЛЦИЊ, варошца (3800 ст.) и морско пристани-

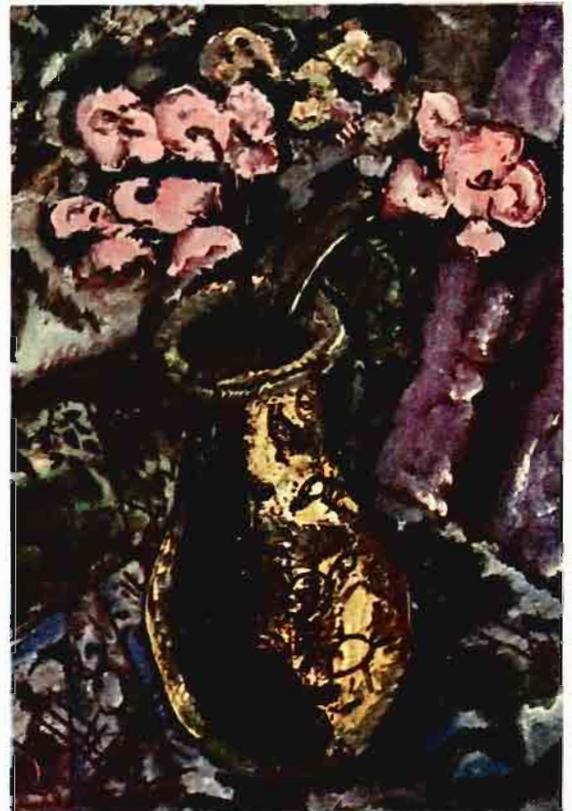

ште на и. страни Јадр. М. (Зет. Бан.); узарине и држ. солана, морско купалиште и климатско место; развалине ст. града.

УЉАН, острво (52,6 км²) у Јадр. М., з. од Задра (Прим. Бан.); виноград., риболов и гајење маслине; гл. место варошица Преко; на з. обали каштел (тврђавица) Св. Миховила.

1. В. Шухајен (* 1894.): Портрет. — 2. Б. М. Кустодијев (1878-1927.): Трговкања обедује.
3. В. Е. Масовичи (1816-1920.): Посело.

1. Н. Мривича (° 1857.): Чадуннице. — 2. М. Жинковић-Удубока (° 1903.): Аутопортрет.
3. С. Ситнић (° 1894.): Цвеће.

УЉАНОВ → Јењин.

УЉАНОВСК (до 1924. Сямбирск), варош (72 000 ст.) и речно пристаниште у СССР, на р. Волги; житарство, млинарство, инд. алкохол.

УЉЕ, вискозна масна (уљаста) течност вегетабилног, животињског или минер. порекла; не меша се с водом, али се раствара у алкохолу, бензолу, бензину и др. орг. растварачима. Вегетабилна у. добивају се из плодова биљака и служе најчешће као животне нампрнице и за израду сапуна, као мазина (рицинусово у. за авионске моторе).

Животињска у. добивају се из масних делова и служе као сировина за сапун и мастићне кожа (рибље у.); сва живот. и вегет. у. хем. припадају → мастима. Минер. у., по хем. саставу смешана угљоводоника, добивају се прерадом нафте и катрана; употребљавају се углавном као мазива. Етерска у., добивају се из цвећа и биљних смола; лако испарљива и имају пријатан мирис; сем маслинова у. (→ маслина) производе се у Југосл. Јестива у. из репице, бундевских семена, мака, сунцокрета, памучна семена итд.; од старине у Југосл. било примит. уљарица, али рафинисана у. увозена са стране; тај увоз првих послатних год. био вел. (преко 300 вагона у вредности до 40 мил. д.); развитком домаће инд. пао на минимум; за вегет. у. (сем маслинова) постоји у Југосл. преко 30 предузећа, нарочито у Слов. и Ј. Србији, а за производњу маслиновог у. 4; производњом ланеног у. за фирме постоје се више предузећа. У. од горњих бадема → бадемово уље. Уљане боје → масне боје. У. емулзије, мешавине с водом разних лакних минер. уља, употребљавају се против многих штетних инсеката (нарочито штитастих вашију, листових вашију, житног жишка итд.) које убијају затварајући им отворе дихничких цеви; због вел. активности као и услед веома мале шкољљивости за биљке и самог човека, у. е. све се више употребљавају и вел. сада налазе у трг. под разним именима (биљобран, фаринол итд.). У. репица, олајна р. (→ сл.) и оргштица (Brassica gara oleifera D. C.), обе једног. биљке из фам. крестаница (Cruciferae); имају вртенаст корен, зелоасто стабло, лишће појединачно, цвет жути; плод љуска уздужном прерадом подељена на 2 дела, те и ситно округло семе смештено у 2 реда; код олајне р. лишће сивозелено, код оргштице зелено; у семену има 40-45% у., које се употребљава у инд. за справљање мазива; у. р. деле се на озиме и пролећне; озиме сорте гаје се у топлијим, а пролећне у хладнијим крајевима, сетва се изводи на редове у размаку од 40-50 см; за њу потребно 3-5 кг семена по 1 ха; пошто плодови (љуске) у доба сазревања лако пуцају, препоручује се берба пре потпуног сазревања; по 1 ха може дати 1000-2000 кг семена; о. р. увозила се углавном из суседних аграр. држава: Мађ., Рум. и Буг.; увоз превањских год. достигао и до 25 мил. д.; у најновије време предузете мере да се унапреди гајење домаћих уљарица; род о. р. у Југосл. 1934. дао 34 416 q. У. сликарство, прихваћено у 14. в.; браћа ван Ајк усавршили тхп. сликања, која се састоја у томе што се боје везују путем биљног уља; добра страна овог начина сликања што се боје лако мешају, али не сливају 1 у 2. самим додиром; то омогућује пијансирати и снажно изражаваље; у бојама се може сликати на платну, картону, дрвету и металу. У. шкриљац → шкриљац.

УЉЕЗ (призетак), личност која улази у задругу одмаке се оженио; такво лице није задругар. УЉУФИ, мала срп. етничка група у Дебарском Дримколу и Голом Брду.

УМ. у субјективном смислу: способност доживљавања објективних вредности; у објективном: скупних објективних предмета и норми које из њих потичу; под у. у субјективном смислу неки подразумевају моћ закључивања за разлику од разума као моћи суђења.

УМА, место у ст. Халдеји, 1 од средњих ст. халдејске културе; данас Доха.

УМА → глина.

УМАЈАДИ → Омејади.

УМАНИКА → вратич.

УМАЊЕНА РЕЧ → деминутив, Умањеник, умалитељ → рачунске радље.

УМАР Ибн Аба Рабиа († око 720.), ар. љубавни песник.

УМБРИ, народ у ст. Ит., настањен на Тибру; водили упорно борбу с Римљанима, док нису добили сва права рим. грађана, 20. пре Хр. Умбрија, обл. у ср. Ит.

UMWERTUNG ALLER WERTE (нем.), чувена Ницова изрека којом хтео да означи своје и. гледиште у оцењивању дотадањих етичких вредности, а по којем хришћ. морал треба одбацити као морал робова и њему наспрот истаћи морал господара који негира вредност хришћ. врлина.

УМЕК Антон-Окишки (1838-1871.), слов. песник, подражавалац Прешерна и Косеког, опевао у стиху живот св. Ђирила и Методија и живот мисионара Кноблехарја; гл. дела: Словенска благовесница св. Ђирил и Метод и Абул Солиман (лирско-епска песма).

УМЕКШАНИ СУГЛАСНИЦИ → палатализовани сугласници.

УМЕРЕНИ ПОЈАС, по 1 п. умерене климе на Земљи између повратника и стожерника или приближно између 25° и 65° на с. и ј. хемисфери; одликује се јасним год. тмп. екстремима и изразитим амплитудама, чијом последицом долазе 4 изразита год. доба; дели се на суптропски (средоземни), први у. и субполарни (субарктички или субантарктички) тип; у суптропском типу лета топла, зиме благе и нема сасвим изразитог пролећа и јесени, док у субполарном типу лета блага, а зиме веома оштре с наглим прелазима на топлог у хладно доба или обратно.

УМЕРЕНОСТ (грч. → софрозине), 1 од 4 кардиналне врлине по Платону; састоји се у избору средине између свих супротности и крајности живота.

УМЕТАЊЕ, геодетска метода, по којој се збир опажених и обрачунатих количина слаже са датим количинама, у границама допуштених одступања; примери: 5 троуглова умеће се између 2 дате тригонометрике стране А и Е чије су координате и нагиби познати; треба да је $1) \alpha + \beta + \gamma = 180^\circ$ за сваки троугао, $2) \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + \beta_4 + \beta_5 = Y_1 - V_1$, $3) \sin \alpha_1 \cdot \sin \alpha_2 \cdot \sin \alpha_3 \cdot \sin \alpha_4 \cdot \sin \alpha_5 = \sin \gamma_1 \cdot \sin \gamma_2 \cdot \sin \gamma_3 \cdot \sin \gamma_4 \cdot \sin \gamma_5$; полигонни влак умеће се између 2 датих тригонометричких тачака, на тај начин што је збир координатних разлика појединих тачака једнак координатној разлици датих тачака $\Delta y_1 + \Delta y_2 + \Delta y_3 + \Delta y_4 = \Delta Y$; нивелмански влак умеће се између 2 репера, чије су коте дате, на тај начин, што се збир висинских разлика између појединих репера слаже са висинском разликом датих репера: $h_1 + h_2 + h_3 + h_4 = H$.

УМЕТНОСТ, способност да се неки духовни садржај или доживљај естетски изрази или уобличи; према средствима која се за то изражавање употребљавају (реч, тон, боја, покрет итд.), у. се дели на: песничтво, муз., сликарство, вајарство.

Уметности репродуктивне, оне које репродукују (изводе) већ створена ум. дела: глума, рецитација, певање, инструментална муз., игра итд. У. у ужем смислу, дели се на архитектуру, ликовну у. (вајарство, сликарство, цртеж и графику) и примењену у. (уметно занатство); порекло у. лежи у верским претставама и обредима, у нагону човеком за игром и у тежњи да се изрази; развој у. стоји у тесној вези с култ. развојем и приликама појединог народа или епохе; према томе, уметник је у свом стварању везан за дух свог времена и за начин схватања средине у којој живи и дела; само генијима полази за руком да се издигну изнад свог времена и да стварају дела вечне вредности, којима отварају пут општем човечанском напретку; развој у. може се пратити према појединим правцима (стиловима) који владали у појединим епохама; мада они носе разна имена, могу се увек свести на вечито смењивање 2 супр. схватања (реалистично-романтично, импресионистичко-експресионистичко), према томе да ли уметник добива побуде за своје стваралаштво из спољног или унутарњег света, да ли обраћа већу пажњу на начин изражавања или на садржај оног што жели да изрази; у класичним епохама и у генијалним делима та 2 супр. схватања измирена.

Уметнички, што припада ум. и што има вредност ум. дела. У. занат, обухвата подручје тзв. примењене ум. и израђује на у. начин предмете за човечју употребу из обл.: керамике (ваз, порцелан, кристално посуђе и др.), металних радова (нажит, новац, плакете, емаљни предмети, оружје и др.); текст. (тканине, филмови, везови и др.), изразе

наместаја, књ. и др. У. игра, модерна кореографија, засебна самостална ум. која не полази од муз. основе и није илустрација муз. покретом, него узима прв. човекове покрете као елементе за у. израз; претставници (Далкрос, Лабан) тог смера боре се против извештачене виртуозности класичног балета; И. Давкен ударила прве основе противубалетске уметности. У. изложба, излагање слика, скулптура, архт. цртежа, у. предмета и радова. Уметничка својана → ауторско право. У. фотографија, у служби ум. (→ фотографија). У. школа, у Југосл. 2: у Београду и Загребу; имају степен акад.; у њима се вапи спремају за наставнике у ср. шк. и слободне уметнике; учи се цртање, акварелсање, сликање и вајање, и предају се теориски предмети (анат., пед., ист. ум. итд.).

УМЕТНОСТА РЕЧЕНИЦА, нема везе ни с 1 делом р. у коју у., због чега се издваја с обе стране запетама или цртама, нпр: Слушај, рече отац, што ћу ти рећи. А господ — нека му је слава — неће заборавити добро дело.

УМЕШАЧ, лице које улази у туђу парницу, јер има правног интереса да се она оконча у корист одређеног лица; у. може бити главни и споредни → мешање, интервенција.

УМИР → крвна освета, крв и умир.

УМИШЉАЈ (лат. dolus), свесност последица које ће имати противправно дело које се чини; од постојања и интензитета у. зависи величина казне за учињено крив. дело.

УМЈАК (ескимски) → кајак за женске.

УМНОЖАВАЊЕ ПЛАНОВА, у заводу за умножавања катастарских планова Генералне дирекције катастра (сада Одељења катастра и држ. добра Мст. финансија) умножени планови (копије) имају исту вредност као и оригинални планови (чл. 74. Зак. о катастру земљишта); овај завод умножава планове по тзв. сувом поступку који се састоји у следећем: Израда клишеа: нарочитим раствором, који је осетљив на светлост, прелије се 1 страна цинкане плоче, на коју се стави лице плана или цртежа, који треба да се умножи, па се изложи утицају светлости; затим се препарирана страна плоче изазове и обради нарочитим поступком, тако да на њој остане цртеж у црној боји; штампана: плоча се наваља бојом, на њу стави хартија и пропусти се између 2 ваља под извесним притиском, тако да на хартији остане отисак; овако умножавања може да се врши на хартији разне дебљине, на дрвету, металу, стаклу, кожи итд. у неограниченом броју примерака; у. п., на којима су димензије исписане цифрама и за чије се копије не тражи вел. графичка тачност, врши се овако: копија плана израђена на провидној хартији (матрица) положи се у рам; преко ње се стави осетљива хартија за копирање, на којој се, под утицајем сунчане или јаке ел. светлости, појави цртеж.

УМНОЖАК, производ → рачунске радње.

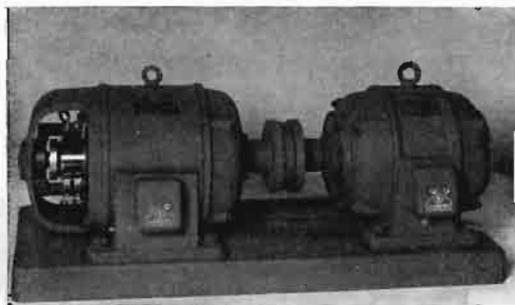
УМЊАК, »зуб мудрости«, 3. вел. кутњак (→ зуб).

УМОБОЛНИК → душевно болесни.

УМОР, осећај своје врсте који прати → мишићни замор.

УМРЛИЦА, извод из протокола умрлих, документ за утврђивање смрти 1 лица.

УМФОРМЕР (нем.), 1 или више (међусобом мех. спо-

јених) ел. обртних машина, које служе да пренаоче врсту ел. струје (наизменичну у једносмислену и обрнуто) или само јачину струје и напон, учестаност или број фаза; место израза у., којем одговара наш преображајник, употребљавају се такође међунар. изрази: комутаторка, мотор-генератор и конверторска група.

УНА, д. притока Саве, извире из јаког врела на сн. подножју пл. Стражбенице, дуга 212,5 км; гл. притоке Унац и Сава, с д. стране.

UNAM SANCTAM, була папе Бонифација VIII (1302.), израз папске теократске идеје у највишем степену (→ Два мача).

УНАМУНО Мигуел де (1864.-1937.), шп. филозоф и борац за препробај Шп.; дела: *О трагичном осећању живота*, *Живот Дон-Кихота и Санча Пансе*.

УНАИЦ, д. притока Уне (Зрб. Ван.), извире с Шатора, а улива се код ман. Рмња; дуга 66 км.

УНГАРЕТИ Вузене (* 1888.), ит. песник, неокласик и неосимболист, збирке: *Химна смрти*, *Смрт Хрона*.

УНГВИКУЛАТЕ (Unguiculata), унгулате (Ungulata) → папкари.

УНГНАД Иван (1493.-1564.), слов. великаш, пореклом Немац, вој. заповедник хрв.-слав. Крајине; мецена Јел. прот. књиж.; издржавао у Ураку штампарију за хрв. и слов. прот. књиге глагољницом, ћирилицом и латиницом писане (1560.-1564.).

УНДЕЦИМА (лат.), у муз.: кварта октаве, интервал који износи 7 целих и 3 полустенева.

УНДУЛАЦИОНА ТЕОРИЈА, таласна т. о. природи светлости; по Хајгенсу светлост је таласно кретање које се од светлосног извора преноси кроз средину звану → етер; насупротив овој, постојала и Њутнова емисиона т., по којој светлосни извор емитује матер. делиће; обе т. из 17. в., а тек у почетку 19. в. показало се да Хајгенсова теорија тачнија.

УНЕЦ, р. понорница у пољу Планиња, дуга 16 км, извире на ј. крају поља близу Јел.-ит. границе као продужење понорнице Пинке; на с. крају поља понире, да се у Љубљанском Пољу појави као Љубљаница.

УНИВЕРЗАЛАН (лат.), општи, свеопшти, цео; у логици у. суд у којем се предикатом изражава нешто што важи за цео обим субјекта, нпр.: Сва су тела тешка. У. епископат, бискупска власт над целом ркат. црквом. У. сукцесија (acquisitio per universitatem), појам створен рим. правом, усвојен затим у правима свих култ. народа; имовина умрлог сматра се као недељива целина свих прв. права и обавеза везаних за њега (universitas); у с. значај да наследник 1 актом прибавља сву заоставштину као целину, ступа у сва права и обавезе умрлог; на слеђе се спаја с властитом имовином наследника, који стиче и активу наслеђа и сву пасиву неограничено, сем ако се не ограда захтевом → наслеђа с пописом.

УНИВЕРЗАЛИЗАМ, научни правац и школа у → политичкој економији (→ индивидуализам).

УНИВЕРЗАЛИЈЕ, у ср. в. назив општих појмова, особина и ознака; чувени средњев. спор у којем номиналисти тврдили да су у. *Platus vocis*, а концептуалисти да поред речи постоје и општи појмови у духу и стварима.

UNIVERSITAS, збирна ствар, састављена од више посебних ствари, које могу имати свој правни индивидуалитет; у. *facti*, скуп телесних ствари, на пр. стадо оваца; у. *juris*, скуп бестелесних или телесних и бестелесних ствари (нпр. портфељ 1 банке, који садржи потраживања, дакле бестелесне ствари).

УНИВЕРЗИТЕТ, виши просветни завод који се развио из реторских и стручних шк.; 1. основан у Болоњи (1119.) за рим. право, 2. у Паризу (око 1150.) за више богосл. науке, затим у Оксфорду (1214.), Кембриџу (1229.), Прагу (1348.), Кракову (1364.), Вечу (1365.), Халделбергу (1368.), Лајпцигу (1409.), Москви (1755.), Казану (1803.), Харкову (1804.), Лењинграду (1819.), Кијеву (1834.), Одеси (1864.), Софији (1904.) као више училиште 1889), итд.; у току 13. в. у. подељени на 4 фак.: теол., мед., правнички и фла.; у Југосл. постоје 3; у Београду од 1905. (кад Вел. школа претворена у у., сама постала од Линеја 1863.), Загребу од 1874., Љубљани од 1919.; Загребачки у. има 7 фак.: правни, фла., богословски (кат.) мед. (од 1917.), шумарски (1919. инкорпорисана до тадања шум. акад.), вет. (1919. инкорп. висока вет. шк.), тхн. (од 1926., дотле била тхн. висока шк.); Београдски у. имао до рата 3 фак.: правни, фла. и тхн., после рата добио још 4: богосл. (прав.), мед., пољопр., вет.; под Беогр. у. потпадају фла. фак. у Скопљу и правни у Суботици; Љубљански у. има 5 фак. (мед. непотпун). Зак. о. у. (од 28./6. 1930.) увео исто уређење у свима у.; на челу сваког у. ректор, кога бира унив. веће на 2 год., на челу фак. декани (бира их фак. савет сваке год.); унив. веће чине сви редовни проф. у.; у. сенат чине ректор, проректор, декани и професори; у. управу ректор и декани; фак. савет сви проф. фак.; постоје на у. нижи и виши дисциплински суд за наставнике и дисциплин. суд за слушаоце; наставници: редовни и ванредни проф., унив. доценти, прив. доценти, хонор. проф. и наставници, лектори и уч. вештина; погодно особље асистенти; за слушаоца се прима

само лице с дипломом испита зрелости у ср. шк.; шк. рад траје 25./9.-15./2. и 1./3.-30./6.; настава слободна. Народни у., просветна установа у којој угледни јавни радници и научници држе популарна предавања из обл. науке и ум.; вел. број наших градова има н. у.; с највише средстава и најширим програмом ради Коларчев н. у. у Београду. Сељачки у., течајеви за сеоске момке и девојке ради проширивања и стицања практичних знања; у Данској обавезно посећивање; код нас у Загребу при Хнг. заводу постоји слична установа; иначе нар. у. и др. култ. и просв. установе (домаћичке шк., пољопр. задругарски течајеви, разна ж. друштва, читаонице итд.) покушавају да реше ово питање код нас. Универзитетска библиотека у Београду, подигнута из фонда Карнегијеве задужбине, отворена 24./5. 1926.; поред ње постоје б. појединих фак. (правног, тхн., ботаник. и пољопр.-шум.) и б. већих завода и семинара.

UNIVERSUM (лат.), свемир, насељена.

УНИЈА (лат.) 1) савез држава (→ Сједињене државе). 2) спајање црква тј. признање папске власти од стране неких прав. црква. **У. бернска**, савез држава за заштиту ауторског права, основан 9./9. 1886.; Југосл. приступила законом од 22./3. 1930. **У. париска**, савез држава за → заштиту индустријске својине, основан 1881.; Југосл. приступила 1921.

УНИЈАТИ, гркокатолици, припадници прав. цркве који признали римског папу за главару цркве и сјединили се с њим; задржали прав. обреде, уредбе и начин живота, увевши у веровање и богослужење новотарије рим. цркве; има их у Грч., Буг., Рум., Југосл. и међу Украјинцима; прелазни стадиј за ркатоличанство; пронагнрали поједини кат. владари; код нас под пресијом аустр. власти. особито у Жумберку.

УНИЈЕ → Уље.

УНИКАТ (лат.), 1 примерак, 1 издање.

УНИКУМ, јединствена тј. једина своје врсте ствар; јединствен случај.

УНИЛАТЕРАЈАН (лат.), једностран, који обавезује само 1 уговорну страну (супр.: билатералан).

UNIO MYSTICA (лат.), мистично сједињавање с божанством, које се постигавало у мистеријским култовима помоћу узимања јела и пића испуњених божанством или помоћу телесног спајања с божанством, одн. с његовим зем. претстаницима, свештеницима.

УНИОНИСТИ, странка у Хрв., заступали идеју јединства с Мађарима; појавили се 1. пут организоваани у странку 1841. под именом хрв.-вугерски странка (мађарони); имали конзервативан програм и у решавању полит. питања тражили насланање на Мађаре; одн. били браћа Ђуро и Левин Гаух и А. Јосиповић; доласком Јелачића за бана (1848.), странка растурина, али опет оживела 1860.; 1861. послала своје заступнике у Хрв. сабор; 1868. склопила с Уг. држ.-правну погодбу; вођи у. у Сабору били: гроф Јанковић, А. Стојановић, Бедековић и др.; 1873. странка се спојила с нар. странком, под именом народна с.

УНИСОНО (ит.), једногласно, сложено.

УНИТАРАН (лат.), који одговара јединству, јединствен. Унитаризам, држ. уређење супр. федерализму; тежи јачању средишне власти на рачун месних и покрајинских; условљава јединство држ. управе.

УНИТАРЦИ, прот. групе које одбацују учење о божјем тројству; покрет настао у Енгл. у 17. в., па се одатле ширио и у Амер.

UNITED STATES OF AMERICA → Сједињене Амер. Државе.

УНИФИКАЦИЈА, изједначавање, уједначавање. У. законодавства, предузима се у државама где постоји више законодавстава за поједина правна подручја; Предузета у Југосл. 1921. још недовршена; изједначено кривично, административно, стечајно, менично, чековно, складнишно право и судски поступци; неизједначено грађанско и трговачко право, где су гетове само предоснове; у Нем. трајала од 1880.-1900.

УНИФОРМА (лат.), једнообразно одело за читава категорију људи, нпр. у војсци, полицији, неким чиновничким структурама. **Униформан**, једнозначан, јединствен, истог облика (→ мултиформан).

УНИШТАЈ 1) у. хартија од вредности, поступак којим се изгубљена хартија оглашава за непостојећу а њен ималац овлашћује да врши право из хартије на основу решења о у. (→ амортизација). 2. у. судских одлука → укидање суд. одлука. 3) у. правног посла, судска одлука којом се оглашује да

правни посао привидно закључен не постоји и да се сматра да није ни постојао, зато што противан јавном моралу или поретку, нпр. у. брака, у уговора.

УНКАШ (тур.), предњи уздигнути део седла.

УНКЈАР-СКЕЈЕСИ, место близу Цариграда, где закључен уговор између Николу I и султана, 1833., којим Рус. добила право да њена флота пролази кроз Босфор и Дарданеле.

УНРУ Фриц (Unruh * 1885.), нем. драматичар. официр, у рату од националиста постао патетичан експресионистички левичар; гл. драма: Један наштај.

УНСЕТ Сигрид (* 1882.), норв. списатељка, позната по романима из савр. живота, а касније с циклусима ист. романа из норв. живота; у првим решава проблем жене (Јени и Пролетје); у другим враћа се у норв. ср. в. (2 циклуса: Кристин Јаврандсдотер и Олаф Аудунсен у Хествикену, којим добила Нобелову награду за књиж. (1928.).

УНСУРИ, из Балха († око 1050.), перс. панегрички песник који живео на двору султана Махмуда од Газне (998.-1030.).

УНУТАРЊА КОЛОНИЗАЦИЈА, образовање и гздинства на необрађеним површинама или распарчаним вел. поседима, вршено често у вези с агр. реформом; вршена у САД у чисто екон. циљу (осигурање радне снаге вел. поседима и повећање укупне производње), у царској Рус. у соц.-полит., у Тур. у нац.-полит. циљу; у Југосл. после уједињења у вези с агр. реформом, и у циљу обезбеђења пасивног становништва и инавалида; веома компликован привр., фин. и соц. задатак (тешкоће око одабирања погодног људства, подизања н. насеља итд.).

УНУТАРЊА СЕКРЕЦИЈА → жлезде, хормони.

УНУТАРЊА ТРГОВИНА → трговина.

УНЦЕЛМАН, позната нем. глумачка породица: Карл Вилхелм (1753.-1832.), комичар; Карл Волфганг (1786.-1843.), Гетеов комичар; Берта (1822.-1858.), члан Бургтеатра.

УНЦИЈА, онција (лат.) → енглеске мере.

УЊЕ, острво (17,7 км²) у Јадр. М., з. од Лошња; равнот и плодног земљишта има на з. страни, в. страна стеновита и гола; припада Ит.; гл. место У.

УЊКАВИЦА, мукач, огњена жаба (Bombinator igneus, фам. Oxydactyla), по љепима сивосмеђа, а по трбуху црвено пегава, нема мехурића с доње стране претију, већ дужи прсти, снабдени канџицама, оштро завршени; у случају опасности изврне се на леђа и умртви, вероватно да ватреном бојом трбуха отстрани непријатеља; нешто већа у. (В. расчур) живи по вишим местима.

УОБИЧАЈЕНИ ДАР, који се чини поводом рођендана, материца, очева итд. закон не сматра као поклон и у. д. не може се опозивати ни побјигати од стране поверилаца, ако његов обим не прелази уобичајену вредност.

УОБРАЖЕНИ БОЛЕСНИК, Молијерова комедија у 3 чина у прози, сатира на лекарски позив, последње његово дело (1673.).

УОБРАЗИЉА → машта.

УПАЉАЧ 1) справа за производње варница или

пламе смену горива и ваздуха; има у. с ниским и високим напонам, према томе да ли у ел. колу у. тече струја ниског или високог напона; у 1. случају (120-150 волти напона) у. има 1 покретну и 1 непокретну електроду, које се растављају у одређеном тренутку, чиме прекидају ел. коло те се јавља варничјење од којег се смешта пали; у 2. случају у. изведен као «свећница», тј. има 2 (ређе 3) непокретна шиљка, удаљена око 0,4 мм. преко којих скаче варница у тренутку кад се кроз ел. коло у. пропусти струја високог напона (која из-

носи по неколико хиљада волта); ел. струју дају магнети.

УПАНИШАДЕ, ст. индиске расправе флз.-верског садржаја у којима изложена учења разних флз. школа; млађе у. делом или сасвим у стиховима (→ Веданта).

УПИС, уписивање, инскрипција → легенда. У. права у земљишне књиге обавезан тј. право се не може стећи ни изгубити ни ограничити без њега; пре у. постоји само тражбени однос између прибављача и лица које дугује у.; у. тај однос добија реални правни карактер, и отад право дејствује према свима. Уписник, регистар бродова → исказ бродова.

УПИТНИК, знак питања (?), интерпункцијски знак, ставља се на крају независних упитних реченица, нпр.: Кад ћете доћи?

УПЉУВЦИ, беле ларве многих муха, без ногу, без очију и са закржљалом главом.

УПОРА, на броду подупирач → спона; од дна брода до највишег дела палубе. **Упорни лежај**, куласти или ваљкасти лежај, изабран тако да противстаје аксијалним (уздужним) силама, преносећи силу трења преко куллина одн. ваљчића; нарочито примену има код авио-аеропланских мотора да се опире вучној сили елисе. **Упорнице**, дрвене или металне полуге које везују поједине делове авиоплана; да им се смањи отпор ваздуха при лету авиоплана, обично им пресек копљастиг облика.

УПОРАБА, уговор о закупу → закуп.

УПОРЕЂИВАЊЕ МЕРИЛА → компарисање.

УПРАВА, администрација (лат.) 1) извршна власт (наспрот законодавној и судској); у. је централна општа кад обухвата целу државу; локална, кад њен делокруг не прелази оп. или одређену обл. 2) назив за извесна надлештва: пореска у., првостепена пореска власт, у. монопола која руководи изградом или набавком монополских артикала, у. добара. 3) у друштвима: одбор који чланови друштва бирају на одређено време и који води друштво рад под контролом надзорног одбора.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА, као засебна упр. власт, непосредно подређена Краљ. влади, има подручје које обухвата хатаре оп. градова → Београда (са → Земуном) и → Панчева и хатаре сеоских оп. Бежаниске, Борче, Војловице и Овче (242 км², 491 738 ст.).

УПРАВА ЗА ЗАШТИТУ ИНД. СВОЈИНЕ, самостално држ. надлештво у Београду, за целу Југосл.; надлежно за давање, одузимање, поништавање, опозивање → патената, заштиту → узорака, модела и жигова; има пријавни отсек за патенте, пријавни отсек за узорке и жигове, одбор за жалбе, одбор за оспоравање, касациони одбор; у. састављена из чланова сталних (узетих из реда указних чиновника у.) и привремених (из редова чиновника уопште и стручних лица); претседник мора бити правник; привремене чланове поставља мин. трг. на 5 год., ставља на неодредени рок; пријавни одбори решавају о давању заштите молбодима који пријаве патент итд.; молбе против њихове одлуке решава одбор за жалбе од 5 чланова; одбор за оспоравање (од 5 чланова) решава о одузимању, поништавању, опозивању патената, узорака итд.; касациони одбор (састављен од 3 члана: 1 из највиших судова и 2 стручњака), решава по жалбама на решења одбора за оспоравање; зак. одређује таксе за добијање заштите; намерна повреда патента кажњива се затвором од 15 дана до 12 мес., или новчано од 1500-36 000 д, намерна повреда права узорка или жига до 3 мес. или до 900 д (Зак. о з. п. с. од 17/2. 1922.).

УПРАВА ФОНДОВА, стари назив за Држ. хипотекарну банку.

УПРАВЉАЊЕ ШУМАМА, обухвата формалну етарну организације пословања у шум. газднству; предмет истраживања спец. дисциплине, науке о у. ш., која се бави: 1) најцелисходнијом организацијом интелектуалног и мануалног рада; у ту сврху организује се надлештва и уреди, постављају органи управне, тхн. и чуварске (заштитне) природе; организација се мења према вреди власништва, величини поседа, интензитету рада и разним одредбама шум. законодавства; 2) формалном страном извођења поља: рад се дели углавном у 2 правца: 1) газдовање у држ. и осталим ш. и 2) шумско-полицијски пољови заједно с надзором над шумама јавно-правних корпорација (шумско-полит. деловање); у неким земљама оба задатка стављена у дужност истим органима (унификација); нпр. у Фриц. Нем.; у др. земљама ти послови одвојени и за сваки постоје засебни органи (бифуркација), нпр. код нас, у Аустр., ЧСР; у циљу беспрекорног рада потребно посао поделити у етарном и тер. погледу; стога у већим земљама тројна подела: вођство, надзор и езекутива: вођ-

ство обично у мет. пољопривреде (код нас посебно Мет. шума и рудника); у неким земљама бифуркација спроведена већ и у вођству; у ср. инстанцији могу бити засебне дирекције за држ. шуме а остали задаци поверени полит. управи; али има примера да су и у ср. инстанцији иста надлештва за обе дужности; најзад, езекутивне јединице су шум. управе за економисање у оп. ш. могу постојати аутономне управе (→ имовне општине) или могу и ту управу вршити шум. органи о. у. в. (→ земљишне заједнице); за прив. шуме организација варира према вреди поседа (→ шумско газднство); код већих поседа организација управе слично проведена као код држ. шума. **Управа држ. шума** има задатак да организује управљање држ. шумама по начелима науке о у. ш. и општим интересима везаним о држ. шуме; водство је у 1 привр. мет., код нас Мет. шума и руда; у ср. инстанцији постоје дирекције шума (код нас у: Љубљани, Загребу, Сушаку, Винковцима, Н. Саду, Чачку, Нишу, Скопљу, Вањој Луци и Сарајеву); езекутивни органи су шумске управе (у Југосл. 160) на којима почива сва тежина рада; утврђено је да је максимална величина за површину 1 ш. у. код интензивног газдовања око 3 000 ха; код нас поједине ш. у. имају по 5-20 000 ха па и више; самостално може управљати ш. у. лице које завршило шумарски фак. код куће или на страни и положило држ. испит (шум. инжењери); њима помажу у служби чувари шума и помоћни персонал; рачуна се да 1 чуварски срез може имати највише до 700 ха, којем начелу код нас са 1 470 чуварских средстава није задогољено, те срезови негде веома велики; многе се приговарало држ. ш. у. да незадовољава принцип највећег рентабилитета и да је превисе бюрократизирана; у новије време стварају се самостална тела за у. држ. код којих газдовање постављено на трг. базу и тим осигурана потреба еластичност; код тога начина треба pazити да се кроз принцип највећег рентабилности не наруши супстанција ш., тј. да трошење дрвета не пређе количину год. прираста; код нас је 1936. донесена н. уредба за у. држ. ш., по којој ова сасвим одвојена од органа власти, повећан делокруг управних органа, уведено трг. кљв., а принципијелно заведено искорисћавање ових шума у држ. режији. **Надзор над ш. и ловом**, јавни интерес захтевају да се ш. одрже и сачувају своју производну способност; стога Зак. о ш. садрже шумско-полит. прописе који важе за све ш. без разлике категорије власништва (→ шумарско-полицијски прописи) и држ. власт преко својих органа надзире спровођење тих прописа; држ. власт подређује неке категорије власништва још и нарочитом надзору у погледу њиховог економисања пажећи да се одржи принцип трајног газдовања са ш.; под тим нарочитим јавним надзором су ш. код којих се држава као врх. власт мора бринути да се њихов осн. капитал сачува нетакнут за будуће генерације (§ 56. Зак. о ш.); врх. надзор над свим ш. има код нас Мет. ш. и руд., које га врши преко општих управних власти; сасвим одвојено од те функције, Мет. ш. управља држ. шумама; исто вреди и за лов; и ту Мет. ш. и руда врх. надзорна власт (→ ловно-полицијски прописи); последик ш. (сопственик и закупник ловишта) мора и сам да се брине о заштити (чувању, одбрани) своје ш. односно ловишта; закони одређују да су они дужни о свом трошку поставити чуваре ш. (одн. лова), а за економисање шумом квалификоване шумарске стручњаке и помоћно особље; ти органи после положене заклетве постају органи јавне безбедности (→ чувари шума и лова); у неким земљама, нпр. Ит., Рум., постављају се за чување ш. и лова у јавном интересу држ. органи. **Подржављење шумске управе**, кад државна власт силом закона поставља, премешта и пензионисање стручно особље сопственика шуме или му поставља властити персонал за управљање шумама; у шумско-привредној политици сматра се п. ш. у. као најстроже и последње средство шумарске полиције, да се сопственик присили на извршавање прописаних мера; наш Закон о шумама предвиђа ову меру код заштитних шума, у случају поновљених повреда прописа привредног поља и код кршења и голети издвојених за шумљавање; 1922. подржљивена је и управа шума имовних општина.

УПРАВНА ЗАЈЕДНИЦА, закључена међу државама ради сарадње на заштити заједничких или општих интереса (ради заштите аутор. права, олакшања попит. и телегр. саобр., заштите фабр. и трг. жигова, нацрта, патената, сузбијања заразних болести итд.); свака у. з. има свој међунар. биро који одржава везу међу члановима, мотри на тачну примену конвенције, предлаже нужне измене.

УПРАВНИ ГОВОР (лат. oratio recta), кад се нечије речи наводе како су дословно изговорене, стављају се под наводнице: Петар истрча пред њих па рече: „Шта тражите ви овде?“

УПРАВНИ СУДОВИ, предвиђени чл. 98. Устава за адм. спорове; лице које сматра да је у власт својим актом повредила његово право или интерес заснован на зак., жали се вишој у. власти, а против њене одлуке у. с.; против мн. решења може се жалити само Држ. савету; рок за жалбу 30 дана по пријему решења или 3 мес. откад је поновљено тражење решења, а у власт га не доноси; у. с. суде јавно у одељењу од 3 судије, које поставља мн. правде од двоструког броја кандидата које бира Држ. савет; против пресуде у. с. може се жалити Држ. савету као другостепеном у. с.; има засад 6 у. с.: у Београду, Загребу, Цељу, Сарајеву, Дубровнику, Скопљу; стоје под надзором Мст. правде; председник у. с. подноси Држ. савету сваке год. извештај о суд. раду (Зак. од 17./3. 1922., допуњен и измењен 1929.).

УПРАВНО (нормално), све оно што се са нечим суочељава или сече под правим углом; свака вертикала стоји усправно; она је управна на сваку хориз. праву или раван, али свака управна (нормала) не мора стојати усправно (верт.), већ може заузимати произвољан положај у простору.

УПСАЛА (швед. Епсала), гл. град (31 000 ст.) истоимене пров. у и. Швед.; ст. град, седиште швед. надбискупа, катедрала, чувени унив. (1477.), библиј.

УПУТНИЧКА ПОШТАНСКА СЛУЖБА, посредовање поште у новчаном саобр. између појединаца; уплата и исплата врши се на основи упутнице (вредноснице) држ. издати; у. с. отиравају путем поште и телеграфа.

УР, град у ст. Халдеји, 1 од центара халдејске културе; по предању Аврам из његове околине повео Јевреје у Палестину; данас Мугеир.

УРАГАН (ит.) → оркан.

УРАКА (1081.-1126.), краљица Кастилије и Леона; дуго ратовала са својим мужем Алфонсом VII и сином Алфонсом VIII, ког Кастилијанци признали за свог краља.

УРАЛ I план. између Евр. и Аз.; старија пл. дуга 2560, широка до 70 км; дели се на сев. (Пустињски), ср. (Пермски) и ј. (Башкирски) У.; више превоја, због чега лак прелаз; пошумљен, богат рудним благом (камени угаљ, со, злато, платина, бакар, гвожђе, манган, жива, сумпор, дијаманти и др. драго камење). 2) р., извире на → I), улива се у Каспско Ј., дуга 2443 км. Уралска област, у СССР (1 709 751 км², 6,8 мил. ст.), крајњи И Евр. и СЗ Аз.; гл. место Свердловск.

УРАЛСКО-АЛТАЈСКА ГРАНА НАРОДА, монголске групе, распрострањене по сев., ср. и зап. Аз.; 6 нар. породица (према јез. сродству): финско-уг., самодједска, тур-татарска, монголска, тунгуско-манчурска и јап.-корейанска; гл. народи: Јапанци, Монголи, Турци, Финци и Мавари.

УРАН (U), радиоактиван хем. елемент, ат. теж. 238,14, редни број 92; спец. теж. 18,7; метал по изгледу сличан гвожђу, само знатно тежи од њега; сагорева при загревању на ваздуху у оксидул-оксид у. (U₂O₃); у отсуству ваздуха може се топити; налази се у природи у многим минералима; гл. уралово руде пехбленда и карнотиц; употребљава се или чист или као карбид за катализатор; садржи 2 изотопе: у. I е ат. теж. 238 и у. II е ат. теж. 234; полувреме у. I је 4,5 · 10⁹ год. и у. II 2,10⁶ год.; претставља полазну материју радиоактивних елемената од којих постају називи радиоактивних елемената радијума и актинијума; у свим у. рудама има радијума, чија количина може да износи до 2 г на 10 т руде.

УРАН I код ст. Грка бог неба, син Геје, богиње земље и њен муж; с њим изродила Титане, али он своју децу прождро јер се бојао да ће му уграбити власт; Геја побунила осталу децу против њега, па га свладала и протеро му власт Хроп. 2) 7. вел. планета (знак ♃) по реду даљине од Сунца (2869 мил. км; 19,2 пута даља од Земље); своју путању око Сунца обине за 81 год., а око своје осовине, која скоро лежи у његовој равни кретања, обрне се за 10 с. 43'; пречник му 4 пута већи од земљиног (50 700 км); има 4 сателита који га обилазе у ретроградном смеру. Уранизам (по митол. богу Урану), изотачен сексуални нагон, најчешће хомосексуалност.

УРАНИЈА, 1 од 7 муза; заштитница астр., држи у руци глобус.

УРАНИНИТ, руда урана и радијума (→ пехбленд).

УРАНОГРАФИЈА (грч.), описивање неба.

УРАТУ, асирско име за Јерменску.

УРАТИ, соли → мокраћне киселине.

УРАЧУЊЛИВОСТ, правни појам о псих. услову под

којим I лице може бити кривично и морално одговорно, а тај услов је способност за здраво етичко и логичко расуђивање; човек који није при свести не одговара за штету, сем ако је сам себе вољо у то стање поставио (нпр. пијаница).

УРБАН, I-VIII, име папа у ср. и н. в.; најзнатнији: У. II (1088.1099.), потстакао хришћ. на ползаак у I. крсташки рат.

УРБАНИЗАМ (од лат. urbs), наука и ум. која обухвата студије услова опстанка, развитка и животних манифестација сваког људског насеља; у ужем значењу: наука о изградњи и уређењу градова; има за циљ да постави здраве осн. за н. насеље или да поправи постојеће стање градских организација и упути његов развој ка стварном напретку; осн. принципи: екон., хиг. и естетски; методи рада: пре свега документарни и аналитички, а затим синтетички у смислу што рационалније екон., соц., адм. и тхп. организације насеља; помоћне дисциплине: геогр., ист., екон., соц., правне, ум. и тхп. **Урбанизација**, појава наглог ширења вароши на штету села; у вези с индустријализацијом неке земље.

УРБАНИЈА Јосип (* 1877.), слов. вајар; живи у Бечу; ради у бронзи, мрамору и дрвету; гл. дела: 2 алегориске групе у Љубљанском музеју.

УРБАРИ (срлат.), зборници правила за регулисање односа између властелина и кметова у Хрв., Слав. и Војводини; раније били прив. (поједине властеле); држ. власт се умешала од 16. в. због злоупотреба које властела чинила од свог положаја тако да је долазило до селачких buna; држава издала 1756. у. за жупаније Вировитичку, Пожежну и Сремску, 1775.-1780. за жуп. Загребачку, Барајдинску и Крижевачку, 1780. за Тамишки Банат.

URVI ET ORVI (лат.; граду — Риму — и целом свету) речи папиног благослова намењеног Риму и целом свету; значи да је нешто разгранано и испричано целом свету.

УРБИНО, варош (20 000 ст.) у Ит. у пров. Пезару; инд. свиле.

УРВЕ, уски жлебови и грбени дубоко усечени у лесковитом мање-више растреситом материјалу (→ сл.).

УРВИНА → урнис.

УРВИНА-ПЛАНИНА, на којој по нар. песни умро Краљевић Марко; метатеа од имена места Ровина, где он погинуо.

УРГА → Улан Батор Хото.

УРГЕНЦИЈА (лат.), опомена; поновно тражење одговора. **Ургирати**, убрзати, пожури, настојати да се ствар брже сврши.

УРДУ, хиндустани, најразвијенији модерни индски језик, којим се нарочито служе индски мусл.; обилује персе, и ар речима, пише се ар. сл. овима; сама реч у. (гј. ор дија, војска) упућује да је то био језик вој. логора вел. могула у Делхију. **Урдуска књижевност**, у ст. периоду одблесак персе (суфиски или мистички песници), а на почетку нове у. к. стоји песник Вали Дахани (1688.-1744.); у класичној периоди Мир Таки (1725.-1799.) надмашује све друге песнике својим газелима; у 19. в. се итине Назир († 1830.) као први нар. песник, а Галиб (1787.-1869.) као најдостојнији ум. песник, али одмах затим настаје застој; у то доба долази зап. утицај који значи први обнова у. к., у којој се појављују Хусејин Азад († 1910.) као критичар, а Хали (1837.-1914.) као вел. песник и популаризатор енгл. к.; против тог западног правца устали песници Акбар Хусејин († 1921.) и Икбал бранећи И и исламску културу; прва прозна дела о вери и сл., без књиж. вредности; сем тога, и после индског устанка, писале се књ. и писма на персе; онеке модерне у. прозе постоји писци који свршили енгл. колеџ у Калкути; Сејид Ахмед хан († 1898.) предважно својим прир. стилем; Назир Ахмед једини први романописца и новелист, а драма, поред покушаја Хасана Аманата, без вредности.

УРЕА (грч.), амид угљене киселине, орг. азотно једињење, крајњи распадни продукт беланчевина; постаје нарочито у јетри; стални састојак крви (до 50 мг у 1 л), одакле се избацује преко бубрега у мокраћу (при нормалној исхрани око 30 г за 24 сата).

УРЕДБА, опште правно правило које издаје управ-

на власт; у. су: 1) правне или законске, које издаје врх. управна власт на основу изреченог законског овлашћења и које имају силу закона ако су у границама овлашћења; у Уставу од 1921. изречно предвиђено издавање зак. у.; у Уставу од 1931. г. не, али се овлашћења за њих дају у Финансионом закону. 2) управне или административне, које издаје управна власт ради примене зак., на основу овлашћења у Уставу, морају бити саобразне закону на основу ког су издате и доцнијим законима или у са законском снагом. 3) полициске или локалне, које издаје месна власт ради регулисања реда и своје надлежности, саобразно законима. 4) привремени закони или декрет-закони, које издаје краљ у случају рата, ратне опасности, побуне итд.; такве у. одмах добивају силу закона и примењују се без обзира на друге законе; њих накнадно ратификује парламент. У. о интабулацији, њом се у Срб. регулише хипотекарно право; издата 10./11. 1854. као допуна Срп. грађ. законика; губи своју важност увођењем баштинских књига.

УРЕМИЈА (грч.), тропање организма нагомилавањем азотних материја у крви и ткивима (→ уреа, мокраћне киселине), које оболели бубрези нису у стању да излуче (инсуфицијенција бубрега); најчешће као компликација извесних обољења бубрега; знаци: немање апетита, гађење, повраћање, узнемиреност, сух језик, свраб коже, главобоља, проливи, кашаљ, повећање крвног притиска, слабо излучивање мокраће мале специф. тежине; пред смрт губљење свести и грчеви (→ кома уремична); при акутном запаљењу бубрега може се излечити, при хроничном води смрти; лечење: млечна дијета, шећерни напци, пуштање крви, инјекције фел. раствора и глюкозе у вене.

УРЕТЕР (грч.) → мокраћни спроводник. **Уретра** → мокраћни канал. **Уретероскоп**, **уретероскопија** → ендоскоп. **Уретритис**, запаљење мокраћне цеви, проузроковано инфекцијом, физ. или хем. надражајима; инфективно најчешће гоноррхеичне природе.

УРЗАЦИЈЕ, аријевски еп. у Сингадунуму у 4. в. УРИ, 1 од 3 швајцарска пракактона (1 074 км², 22 968 ст.), који 1221. склопио савез с кантонима Швиц и Унтервалден; развијено сточарство и инд. (хартија, дрво, гранит); гл. град Алтдорф.

УРИЈА, војвода ког је цар Давид (писмом Јоаву које носио У.) поставио на опасно место да погине. Јер му се допала његова жена Витсавеја. У. писмо, за преносиоца опасно.

УРИМ И ТУМИМ (јевр.: светлост и право), средство за прорицање (које на постављено питање давало одговор: да или не); ст. јевр. првосвештеници носили на прсима у кутјици.

УРИН (грч.-лат.) → мокраћа.

УРЛИКАВАЦ → дрекавац.

УРЛИЋ Шиме (1867-1928.), писац књиж. и ист. радова из дубровачке и далм. књиж.; дао н. биогр. податке о Качићу, М. Дивковићу, Ф. Грабовцу, Бруну Карнарутићу; посебно издао: **Црнице из далм. школства**, **Пабирци о Људевиту Гају** по далм. листовима и часописима.

УРМА (*Phoenix dactylifera*, фам. Palmae), висока палма до 20 м. с густом круном од крупна пераста лишћа, расте у оазама Сахаре, на Канарским О., у Ар. и Јз. Ав.; много култ. облика; даје плод у (датула); у нашој земљи успева у слободи само прим.; али ретко доноси плод због недовољне топлоте.

УРЕМИЈА, јез. на СЗ Перс. (Ирана) у Аз.

УРНА (лат.), жара, камени или метални суд у облику вазе, првенствено за чување пепела спаљених покојника.

УР-НАМУ, Ур-Енгул, патези града Ура (око 2475 пре Хр.), централизовао држ. власт и основао н. династију.

УР-НИНА, 1 од најстаријих краљева Лагаша (око 8000. пре Хр.); наредио да се израде кипови тадањих халдејских богова.

УРНИС, одвајање вел. маса стена или земљишта са план. страна и њихово стропоставање или клизање низа стране; од овог материјала ствара се **урвиња**.

УРОБИЛИН, 1 од жутих пигмената мокраће, вода порекло од жучног пигмента билирубина; налази се у мокраћи у повећаној количини код болести с повишеном тмпт.; његово повећање у мокраћи иначе означава инсуфицијенцију јетре. **Уробилиноген**, безбојна материја која се у мокраћи налази поред уробилина и под дејством разних агенса претвара у уробилин.

УРОВ → лећак.

УРОГЕНИТАЛНИ СИСТЕМ (лат.-грч.), систем органа која истовремено служи одвођењу мокраћних и полних производа, код кичмењака и човека; код

водоземаца и већине риба, бубрежни каналићи ступају у везу с м. полном жлездом (семеником), тако да се кроз њих као и кроз одводни канал бубрега (мокровод) м. полне ћелице (сперматозоиди) одводе напоље; мокровод служи према томе истовремено и као семевод; у ж. полу јајовод је канал који по свом пореклу такође припада бубрежним органима; код виших кичмењака и човека, првобитан бубрег (→ мезонефрос) са својим мокроводом не врши више бубрежну функцију него служи, у м. полу, искључиво за одвођење полних производа; дефинитивни бубрег има свој засебан мокровод.

УРОДЕЛЕ (*Urodela*), рептили → водоземци издужеог тела, слични гуптерима, живе претежно у води; у нашој земљи претстављени → мрмљцима даждевњацима и → чловешком рибом.

УРОДОНАЛ, фабр. лек. садржи метилглиоксалидин хиперазил и хексаметилен-тетрамин; употребљава се код подагре.

УРОБЕНЕ ИДЕЈЕ 1) у флз.: учење по којем априорне мат. и метафиз. истине усабене у човећу душу још приликом његог стварања, а које заступали ранији претставници рационализма (Декарт, Лајбниц; још раније Платон, Цицерон и др.). 2) у псих. и биол.: учење да постоје уробене склоности или диспозиције, нпр. нагон је у. навика, а навика задобивени нагон.

УРОК, уроци → зле очи, запис, хамајлије.

УРОЛОГИЈА (грч.), део мед. који се бави проучавањем и лечењем болести мокраћних органа.

УРОТРОПИН, уроромин, фабр. име за хексаметилен-тетрамин, безбојни, у води лако растворљиви кристал; у мед. се употребљава код катарa мокраћне бешике.

УРОЧНИК → белодун.

УРОШ 1) У. I, рашки жупан из 1. половине 12. в., синовац рашког жупана Вукана; на престо га додео зетски краљ Ђорђе; приликом сукоба мађ. краља Стевана II и Виз. (1127.) пристао уз Мађаре, али га Византијци нагнали на послушност. 2) У. II Првослав, рашки жупан из 12. в., у вези с Мађарима устао против Виз., али га цар Манојло Комнин потукао и присилио да опет призна његову врховну власт; 1155. заменио га брат → Деса.

УРОШ I, срп. краљ (1243.-1276.), 3. син краља Ст.

Првовенчаног; срушио с власти брата Владислава; његова жена, Францускиња Јелена, увела у двор и ум. Србије много зап. утицаја, којима био наклонен сам краљ, син млет. принцезе, знаменит нарочито по том што за његове владе почела експлоатација рудника у Срб. и ковање сребрног новца по узору на млет. матапане; имао честих сукоба с Дубровчанима, од којих му 1 (1253./54.) био нарочито опасан због дубр. савеза с Бугарима; Једно време се нашао на Мађаре, а кад покушао да се обрне против њих, није имао среће; Мађари 1276. помогли снагу Драгутину да му отме силом престо; умро 1280.

и сахрањен у својој задужбини Сопотанима; за његове владе обезбедена прк. власт кат. барске надбиск. у Србији на штету дубровачке. 2) У. II, срп. краљ → Милутин. 3) У. III, срп. краљ → Стеван Дечански. 4) У. IV, срп. краљ (1348.-1355.) као савладак свог оца Душана и цар (1355.-1371.); неспособан да одржи вел. царство које је створио његов отац, У. није могао ни да одбије нападе спољних непријатеља, ни да сузбије самовољу својих великаша; то искористила Виз. која му отргла ср. Грч. и Мађ. и се дочепаила Мачве и Београда; у самој држави против њега устали (1358.), прво стрци, епископски деспот Симеон, и мајка Јелена, па почели самостално да управљају својим обл.; а на њих се угледали: Дејанковић, Вуканци и Угљеша Мрњавчевићи. браћа Балшићи и Никола Алтомановић; на крај владе под директном влашћу У. остале само земље између Шаре и Дунава.

УРОШЕВАЦ, варошица и среско место (4 900 ст.) на Косову Пољу (Вард. Ван.), постао по подизању косовске жел. 1873.; извози жито.

УРОШЕВИЋ Атанасије д-р (* 1901.), географ, асистент флз. факултета у Скопљу; гл. дела: **Горња Морава и Исаморик**, **Гњилане**, **Качаник**, **Католичка жупа Црна Гора у Јужној Србији**, **Јањево**, **Урошевац**; за Свеснање обрадио националну географију.

УРСУЛА св., по легенди брит. принцеза, послала 11 000 девојака на хадџику у Рим, па их све на повратку Хуни поклали (слави се 21./10.). Уршунјанке, ркат. ред за негу болесника и васпитање девојака осп. св. Ангела Меричи († 1540.).

УРТАДО де Мендоза (1508.-1575.), шп. историчар, естник и дипломат, 1 од најбољих историчара и стилиста свог доба; гл. ист. дело: Рат Грамаде, у којем описује маварску побуну (1568.-1575.).

УРТИКАРИЈА (лат.) → копривњача.
УРУГУВАЈ 1) прим. ј.-амер. држава (186 930 км², 1,85 мил. ст.) с равним земљиштем и суптропском климом, погодном за земљр. (кукуруз, пшеница, јечам, раж, оvas, просо, поврће, дуван), воћарство, виногр. и сточарство (овце, говеда, коњи, мазге, магарица, козе); рудним благом није богата (угаљ, мањган); инд. прерађује земљр.-сточарске производе (млинарство, пиварство, инд. алкохола, прерада вуне, конзервисане меса); извози сточарске производе, нарочито добру вуну; гл. место Монтевидео; У. дуго био колонија Шп., од које се ослободио 1810.; после тога отпочео дуге ратове с Браз. и Аргентином; кад они престали посветио гл. пању унутрашњем напретку, за владе ген. Флореса; у свет. рату учествовао на страни Антанте. 2) р. у Ј. Амер., извире у Браз., састаје се с Параном и чини Ла Плату; која се улива у Атлански Ок.; дуга 1 580, пловна 420 км.

УРУК, град у ст. Халдеја, 1 од центара халд. културе; данас Варка.

УРУКАГИНА, прво патези, затим краљ Лагана и Сумера (око 2900. пре Хр.).

УРУМЧИ, Ти-Хуа, варош (70 000 ст.) у Кини, у сев. подгорни Тјеншана, гл. место пров. Сикјанга.

УРУНДИ, обл. између вел. језера у и. Афр., раније нем. колонија, од 1920. белг. мандатна обл. (29 000 км², око 1,5 мил. ст.).

УРУЦ, син Адилор, тур. хроничар 15. в.; његов приказ битке на Косову сличан срп.-виз. верзији.

УРФА, варош (30 000 ст.) у м.-аз. Тур.; ткст. инд.

УРШУЛИНКЕ → Урсула св.

USA, скраћеница за United States of America (→ Сједињене Америчке Државе).

УСАМА ИБН МУНКИЗ (1095.-1188.), ар. писац и ратник из крст. ратова, чувена аутобиографија.

УСАНДИГАЗА Хосе Марија (1887.-1915.), шп. оперски композитор.

УСВОЈЕЊЕ, узимање туђег детета под своје; може бити: потпуно, кад човек или жена узму туђе дете место сина или кћери, без услова, тако да оно равно рођеном детету, добива име својих пародитеља (који се зову поочим и помајка, а усвојеник је посинак или поберка), не губећи име своје родбине; добива сва права лична и наследна, ступа под родитељску власт пародитеља и има према њима обавезе као према родитељима; усвојено дете мора бити бар 15 год. млађе од поочима и помајке; усвојити се може само с пристанком својих родитеља, а ако их нема, с пристанком татора или зак. заступника; непотпуно, кад је под условима (нпр. у. без права наслеђа), или кад му једини циљ пристојно издржавање и упућивање усвојеника; услов се не претпоставља, већ се доказује исправом о усвојењу; у случају сумње услови се тумаче у корист детета.

УСЕДЛИЦА, остарела девојка, која због недостатка еротичког живота задобила особене карактерне црте: пакост, злобу, презирање м. рода итд.

УСЕК, деоница у којој труп пута (труп жел. пута) нижи од околног прир. терена; бокови у. у нагibu 1:1,5 и не морају се ничим заштитити, јер овај нагib бокова одговара прир. углу клизања земље; у противном морају се извршити осигурања.

УСЕКОВАЊЕ, у прав. цркви празник 29./8. за спомен отсецања главе св. Јована Крститеља.

УСЕЉАВАЊЕ → миграције.

УСКЛИК → узвик.

УСКОКОВИЋ Милутин д-р (1884.-1915.), приповедач, с оштрим поэматичким особинама и психичким саосећањем, којима само понекад смета упадљива сентименталност; дао већи број добрих приповедака и романа: Дошљак и Чедомира Илића, који били први модернији романи из боєгр. живота, и то не из живота чаршнице, већ из живота његове и. интелегенције; најчешће посматрао разорни утицај вел. града или паланке на морал и енергију младих људи; извршио самоубиство дубоко потресен нашом нар. трагедијом 1915.

УСКОЦИ 1) лица која из наших обл., освојених од Турака, током 15.-17. в. прелазила на суседно аустр. и млет. подручје и отуд »ускакали«, у смелим четничким залетима, у освојене обл. да се обрачунају с Турцима; гл. им седиште било најпре Клис, после његова пада под Турке (1537.) Сењ, али их било доста и у осталом хрв. прим.; за време борби с Турцима њима се радо служили и Млечани и Аустријанци, и они постали нека врста летњих војника; у унутрашњости Хрв. и Слав. Аустрија од њих створила материјал своје Вој. границе, али у Сењу и околини били прилично остављени сами себи; били одлични борци на суку и веома искусни на води; са својим гусарским чамцима представљали приличну опасност за пловидбу Јадр. М.; живећи у бедној околини, остајући често без плате, напустивши тежак живот, одавали се пљачки и понекад упадали не само на тур. него и на суседно млет. подручје; стога у Млечима мрзели у. и тамо се све чешће јављале жеље и тежње да се у. склоне из њиховог суседства; аустр. двор на захтев Млечана, које помагао и папа, решио се био крајем 18. в. да у. примерно казни и дисциплинује и да их према потреби и укљони из Сења; те мере, мада веома оштре, нису имале успеха, него изазвале још веће огорчење против Млечана и довеле до правог рата с њима, познатог под именом »ускочки рат« (1615.-1617.), који завршен миром у Мадриду; Аустр. се тим миром обвезала да ће укљонити у. из Сења и без много обзира преселила их дубље у унутрашњост Хрв.; о ускочким подвизима има изванредно јаких и лепих нар. епских песама; гл. им лица: Сењанин Иво, Сењанин Тадија, Сењанин Јуриша, Ђуро Даничић и др. 2) мање племе у ји. делу племена Дробњака, чијим се саставним делом и сматрају, образовано у току 18. и 19. в. од у. из суседних, највише херц. племена.

УСКОЧКА ГОРА → Жумберачка Гора.

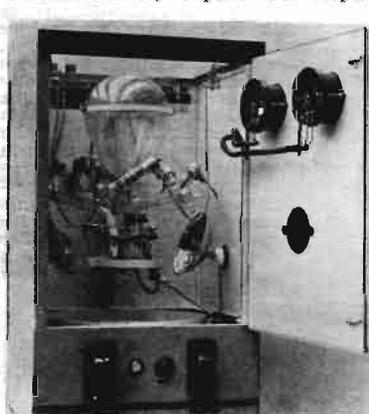
УСКРС, Васкресење Христове, покретан празник у спомен Хр. васкрсења из гроба 3. дан по смрти, рано у недељу; Урсу се рано славити; 1. васељенски сабор решио да се слави увек у 1. нед. после протне равнодневице (21./3.) и пуног месеца; празник над празницима: од обичаја најважнији бојење и шарање у. Јаја или писаница; Јаја се или просто кувају и бојадичу црвено у варилу или др. бојом, или се на њима изводе шаре; у кат. цркви се у. ј. благосиљају на Вел. суботу; код прав. Јж. Сл. у. ј. се бојадичу на Вел. четвртак, па се на У. деле посетницима и носе на гробове; обичај познат свим хришћ. народима у Евр., веома стар (иде у прва столећа хришћ.) и у вези с негдашњим пролећним култовима; у. ј. треба да донесу срећу и здравље. У. вигилије, свеноћна бдења уочи У., кад хришћ. целу ноћ проводију у молитви; крштавали се оглашени. У. пост, траје код кат. 40 дана, код прав. 7 недеља и то веома строг; риба дозвољена на Цвети и Благовести, спојен с учесталим богослужењем, бденијем, причешћивањем; метанисања и клечања, читање псалма појачано; песме из → Триода, одећа свешт. црна; седмице: 1) чиста, 2) пачиста, 3) крстопоклона, 4) средопосна, 5) глувна (акатисна), 6) цветна, 7) страсна или вел.; недеље: 1) православља, 2) Григорија Паламе, 3) часног крста, 4) страшног суда и Јована Лествичника, 5) изгнања из раја и Марије Египћанке, 6) Цвети; бденија: среда и петак (акатист) 5. седмице, Вел. понед., ут. и четвртак; код кат., седмице: чиста, пачиста, безимена, средопосна, глува и цветна; недеље invocavit, reminiscere, oculi, lactare, judica, palmata; зове се и св. четрдесетница, часни, вел. пост, Quatember, Корниа.

УСКРШЊА ОСТРВА, на ЈИ Вел. Ок. (118 км², 230 т.); припадају држави Чиле.

УСЛОВ 1) у флз.: околност или стање које 1 појаву чини могућом; околност или стање које ту појаву чини стварном је њен нужан у., тзв. conditio sine qua non. 2) у праву: будући неизвештан догађај од чијег наступања зависи почетак дејства правног посла (суспензивни или одложни у.) или његов раскид (→ резолуторни или раскидни у.). **Условна опажања**, у геодезији, она која морају да испуне извесне мат. услове; примери: мада независно нивелане висинске разлике у затвореним полигонима, морају да испуне услов: да збир свих висинских разлика, у сваком полигону понаособ, мора бити једнак нули; у мрежи равних троуглова сваки је угао мерен независно, али ипак збир углова у сваком троуглу посебно мора бити једнак 180°. **Условна осуда** → осуда. У. отпунт → отпунт. У. рефлексе → асоцијациони рефлексе.

УСМЕНОСТ, начело грађ. судског поступка: странке морају на усменој расправи изложити своја гла-

дишта а не само поднети писмене поднеске; правна аргументација се излаже само усмено на расправи.

УСМЕРИВАЧИ, справе без обртних делова које наизменичну струју преобразују у једносмислену; сви се заснивају на истом принципу: садрже различите електроде које допуштају пролаз наизменичне струје, слично вентилу, само у 1 смислу; у елктн. употребљавају се у главном 3 врсте у: у. са живином паром (→ сл.). катодни и сух: у. са жив. па-

ром граде се за веће снаге (од неколико стотина и више kw) и налазе примену махом у ел. вучи; састоје се из стакленог или гвозденог суда, из којег извучен ваздух и у којем се налазе електроде (анодe од гвозђа или др. метала и катода од живе, која лежи на дну суда); катодни и сухи у. граде се за мање снаге (1. за снаге од неколико kw, а 2. за снаге испод 1 kw); служе махом за пуњење малих акумулаторских батерија, а катодни поред тога и за напајање лучних лампи у пројекционим (филмским) апаратима. **Електронски у.** (→ детектор), најчешће се употребљава у пријемним апаратима, где усмерава струју узету из мреже (обично од 220/230 волти и 50 пер.) ради снабдевања пријемних лампи, било само истосмерним напонам за плоче и решетке, било још и за загревање влакана; има само 2 електроде: влакно и плочу; често се 2 у. удружују и стављају оба под 1 исту стаклену посуду, тако да овакви у. имају 2 плоче, како би, укључени на 1 фази, усмеравали оба струјна полу-таласа.

УСНАТИЦЕ (Labiatae), биљна породица која обухвата око 3000 врста; зељасте, пшљиве, дрвеће, лекусирана лјста, већином четвртаста стабла; цветови дорзивентрални, у цвастима, уснати тј. имају 2 усне (горњу и доњу), у цвету 4 прапника, од којих 2 дужа; у неких 2 прапника редуцирана; плод се дели на 4 орашнице; распрострањене готово по целој земљи, сем арктика; садрже етерска ароматична уља, услед чега имају примене у мед. и фабр. мириса.

УСНЕНИ ПИПЦИ, у. сежњаци, пар чланковитих израштаја на доњој усни инсеката.

УСНИЦЕ (labia orio), извиде на спољном отвору уста, горња и доња; споља покривене кожом, у устима и на ивицама слузокожом; многи мишићи (м. мимике) улазе у састав у.; ради тога се лако крећу; обољење у. → жвале.

УСОВИ, лавине, снежне масе које се откидају с плани. страна и котрљају низа стране повећавајући се; причињавају вел. штете.

УСОРА, л. притока Босне, постаје од Вел. и Мале У., које извиру са Бријеста и Борије; дуга 82 км; улива се код варошнице Добоја.

УСПЕНИЈЕ, Вел. Госпоиња, причник у част успења богородице после смрти на небо (по предању), слави се 15./8. код прав. и ркат. **Успеник** пост траје од 1.-15./8. У. сабор, храм у московском Кремљу, сазидан 1326., у којем од 1498. крунисани рус. владари.

УСПЕНСКИ ГЛЕБ И. (1840.-1902.), рус. књиж. народњачког правца; сатиричар, разголићује и осуђује мрачне стране живота с гледишта етичког идеала; **Обичаји Растерјајеве** улине дају слику градског пролетаријата, а **Власт земље** износи фил. сеоске привр. и рада које писан ставља изнад инд.

УСПОМЕНЕ, књиж. састав у којем писац износи што је запамтио и чега се сећа из свог живота, бирајући оно што има већег и општег интереса; служе као ист. извор за ист. пищева времена, а могу имати већу или мању књиж. вредност; и као

извор и као књиж. дело у нашој књиж. истичу се **Мемоари** проте Матије Пенадовића, **Виљешке** Једног писца од С. Матавуља и **Моје успомене** од Голора Стефановића Вилковског.

УСПОНА БРЗИНА, б. уздицања неког балона или задушне струје увис.

УСПОРЕН ГАС, релат (фрц.), рад аеропланског или аутомобилског мотора при најмањем броју обраћаја, при којем мотор обично има једва толико знаге да одржава замах окретања радилице и да не заустави.

УСПРАВНО → вертикално.

УСТА (os), шупаљ орган смештен у доњем делу лица; служи као почетни орган варења (жвакање и мешање хране плувачком) и орган укуса; затим као моделатор звука при говору (овим моделирањем глас постаје артикулисан); горња граница у. непце, доња језик и мишићи основе у.; у у. 2 полукружна низа зуба, језик и крајници; у. у тези с плувачним жлездама; задњи отвор у. поставља се у ждрело. **Усна флора**, сапрофитне и патогене клине које се налазе у у.; стални сапрофити у.: бацил млечне киселине, разне врсте ларпина, бацил Megatherium, разне спирохете; патогене клине: разне врсте стрептокока (аеробне и анаеробне), стафилококе, Micrococcus catarrhalis, Diplococcus pneumoniae, бацил Fusiformis, веома често бацили дифтерије, ток., спирохета Луеса, бактерије које проузрокују обољења унутрашњих органа; у у. доспевају бактерије с јелом и пићем, као и из унутрашњости организма, нпр. бацил ток.; у здравим устима налазе се ујутру пре прања у. милиони бактерија; патогене клине живе често мирно у у. не проузрокујући обољење (→ клиноше); често постоји антагонизам бактерија у у. зато ране у у. сразмерно брзо зарашћују.

УСТАБАША (тур.), код источњачких народа и у балк. земљама старешина → еснафа (→ протомајстор).

УСТАВ, осн. држ. закон који садржи осн. уредбе о уређењу државе и држ. власти; идеолози фрц. револуције (Снејес) сматрали да у. треба да доноси сам народ непосредно, а законе законодавна власт; та идеја остварена утолико што у. доноси нарочито уставотворно тело, а не обичан парламент; најстарије уставно уређење, осн. на предању, је енгл.; 1. савр. писани у.: у. САД од 1787. и фрц. од 1791.; на Фрц. се уледале Хол. (Низоземска) 1814., Норв. 1814., Баварска, Баден и Виртемберг 1818.-1819., Порт. 1822., приквативши енгл. уставност; Шп. добила у. 1834., Грч. 1844., Данска 1849. итд.; Србија добила 1. у 3./2. 1835. под кн. Милошем («У. књажевства Србије издан и заклетвом потврђен о сретенској скупштини 1835. у Крагујевцу»); замењен у. од 1838. који важио до 1869.; под намењеништвом 1869. донет н. у. који замењен 1888. слободоумним у., на место којег 1894. враћен у. од 1869.; затим у. од 1901. први применују у Србији дводомни систем; у. од 1903. исти као од 1888.; у Југосл. видовљаски у. од 1921. важио до 6./1. 1929., 1929.-1931. неуставно стање, 3./9. 1931. октроисан у. који и сад важи.

УСТАВА, направа за заустављање и пропуштање текуће и ујезерене воде; усправна дрвена или гвоздена плоча у. покреће се између војница ручном снагом или уз помоћ механизма; ради обезбеђења од поплава у. се уграђују у свакој брани.

УСТАВИЦА (Echeneis remora, фам. Scombridae), морска риба топлих мора, дуга 30-40 см, предњег леђног пераја потиснутог изнад главе и преобрасног у орган којим се захвати за лађе или др. рибе.

УСТАВНО ПИСМО, свечана слова, усправног облика и цртања; у доба кад књ. писане, у. слова се употребљавала за писање еванђеља, свечаних повеља, натписна на гробовима (наспрнут брзопису у обичној употреби).

УСТАВНОСТ, саобразност уставу; приликом примене 1 закона може се испитивати његова у. формално и материјално; формално кад судија испитује да ли је закон донет и проглашен на начин прописан у Уставу; формална у. пени се према указу о промулгацији проглашеном у Службеним новинама; амер. судови испитују и материјалну у. тј. да ли је садржина зак. саобразна уставу.

УСТАВOTВОРНА СКУПШТИНА, надлежна за мењање устава, по уставима Србије од 1869., 1888. и 1903.; у. е. разликовала се и по саставу од обичне звања се Вел. нар. скупштина и по уставу од 1869. имала 4 пута, а по уставима од 1888. и 1903. 2 пут више посл. него обична; решавала и о престолу, кад нема престолонаследника, о смањивању држ. области и бирала намесништво у случају да га Краљ није раније одредио; по уставу Југосл. од 1931. (чл. 114.-115.), у. власт врши Краљ са Нар. претставништвом (Сенатом и Скупшти-

ном); скупштина која предложила измене распушта се и бира н. која решава о изменама; за одлуку се тражи апсолутна већина не присутних већ укупног броја претставника.

УСТАНОВА, уређење; јавно, држ. и међунар. надлежство или завод. **У. апостолске** (constituciones), 8 књ., садрже моралне и дисциплинске одредбе цркве; приписиване нетачно апостолима и скупљачу Клименту Римском; настале ваљда у 3.-4. в., имају вст. вредност.

УСТИ, варош (44 000 ст.) и речно пристаниште у ЧСР, на ушћу р. Бјелине у Лабу; инд. стакла.

УСТИБАРСКА РЕКА, л. притока Лима (Зет. Бан.), дуга 33,8 км, извире с Ковач-Пл. и Чемерна, а ушће јој између Прибоја и Руда.

УСТИКА, ит. о. у Тиренском М. сев. од Сицилије.

УСТИКОЛИНА, село на Дрини, сев. од Фоче (Зет. Бан.), у 15. в. напредно место на путу из Дубровника у Србију, када имало и дубр. колонију.

УСТИЈАГИНИЗАМ (нлат.), тровање деце (спорама параз. гљиве *Ustilago maidis*) која се искључиво хране кукурузом.

УСТРЕЛ → прострел.

УСТРЕЈЛОВ Никола (1805-1870.), рус. историчар; гл. дела: *Рус. историја и Ист. владавине Петра Вел.*

УСТУПАЊЕ, остављање, препуштање; у међунар. праву држава обично чини уступање области држави после рата, уговором о миру; уступање обл. улази у састав државе која је добила, на њу се примењују уговори, закони новог суверена; стан. постају његови поданици, али им се даје обично право опције између ст. и н. поданства и државна која стице обл. мора поштовати стечена права трећих лица.

УСУРИ, р. у Аз., д. притока Амура, дуга 907. пловна 770 км.

УТАЈА, кад неко туђу поверену му ствар, или коју нашао случајно, противправно присвоји у своју или туђу корист; § 318. кажњава у строгом затвором и губитком часних права, у лакшим случајевима затвором или новчано; под. у. се разуме и провера кад утајивач потропи туђ новац. **Квалификована у.**, кад је изврши држ. службеник при вршењу своје службе или тутор, старалац или васпитач у погледу поверене му имовине, § 319. кажњава је робијом до 10 год.; у. се не кажњава, ако пре почетка поступка утајена ствар плаћена власнику.

УТАКМИЦА, надметање више такмичара (конкурената) око успеха: 1) у привр. животу у. између понуђача робе и услуга (произвођача, трговаца, нудилаца услуга итд.), ко ће јевтиније, бољим квалитетом или повољнијим условима плаћања итд. придобити купце (освојити пијану), постала могућа тек падом еснафског поретка, и завлађивањем слободе рада; у. произвођача робе своди притицај рада и капитала у појединим гранама рада на друштв. потребну меру, годећи релативан сувишак онамо где постоји већа потреба. Тежња за зарадом с 1 и слободна у. с 2. стране су у режиму привр. слободе осн. покретачке снаге које регулишу производњу намирница; слободна у. имала вел. значаја за разв. данашњег привр. живота и тхн. усавршавање производње, али услед узјамне борбе и сатирања утакмичара, доводила је до штетних последица (бесцелно упропаштавање многих уложених капитала у разна предузећа, огромни трошкови рекламе, дампинга итд.), стога се она ограничава, често држ. интервенцијом кадто захтевају општи интереси, а још чешће споразумима самих конкурената (картели, трастови, концерни и др. облици споразума произвођача); слободна у. произвођача из иностранства државе подижу препреке заштитним царинама и др. мерама којима штите домаће произвођаче од преможних страних. **Незаконита у.**, примењивање у послон. промету начина и поступака «противних добрим обичајима»; за таква учинилац може бити тужен и осуђен; овамо спадају нарочито: незаконита реклама (изношење неистина о свом или туђем предузећу и роби, њеним квалитетима, по реклду, недозвољена употреба разних жигова, грбова, емблема итд.), издавање и искорисћавање пословне тајне итд.; квалификација дела н. у. поступак за заштиту повређених такмичара и казнене санкције прописане код нас Зак. о сузбијању в. у. од 4./4. 1930. 2) спортске такмичење између 2 екипе или појединаца ради победе; спортеке у. јавне, тренинг, међународне.

УТАХ → Јутах.

УТВИ (961-1036.), перс. историчар који на ар. описао владавину султана → Махмуда од Гаане.

УТВА ЗЛАТОКРИЛА, златоутва, нека барска птица која се често помиње у нашим нар. песмама; помагала људима у лову.

УТВРЂЕЊЕ, сваки објект израђен по правилима фортификације за заштиту од невр. ватре; према јачини и издржљивости: стална, полустална и пољска. **Утврђени региони**, 2 и више утврђења постављених на раздалјини дневног марша.

УТЕГА, апарат који затвара отвор → киле помоћу јастучета, које у вези с полукружном опругом што појачава притисак.

УТЕН, комадић бакра од 95 г. употребљаван у ет. Ет. као новац.

УТЕНЗИЛИЈЕ (лат.), помоћна средства, лекарски инструменти, алат, справе итд.

УТЕРИВАЊЕ У ПРАВАЦ, а) кад се крајње тачке догледају: са тачке А техничар визира значку С голим оком или инструментом и даје знак раднику, који држи значку у близини тачке В, да значку постави тачно на праву линију АО; б) кад се крајње тачке не догледају: техничар В визира преко главе техничара С значку D а онај из С визира преко главе техничара В у А и 1 другоме дају знак за померање, док оба двојица не добу у правцу ABCD.

УТЕРУС (лат.) → материца.

УТИКА 1) у ст. в. феничанска колонија у с. Афу, у чијој близини (код Талса) Цезар потукао помпејевце, 46. пре Хр., а Катон Млађи извршио самоубиство. 2) варош (102 000 ст.) у држави Њујорк (САД); инд. (челика) и пољопривр. и пољопривр.

УТИЛИТАРИЗАМ (нлат.) 1) у флз.: етичко учење по којем се морална вредност свих поступака људи састоји у њиховој корисности за појединца или за заједницу. 2) у праву: схватање да је циљ праву заштита извесних интереса, а не нека виша правда; у. изнео 1. Јеринг; од у. разликује се материјалистичко схватање (Маркс) по којем право брани само имовинске интересе, док у. схвата да то могу бити интереси свих врста уопште.

УТИНА (*Asio otus*), план. → сова, ноћна грабљивица, дугих ушки састављених од 6 пера; живи по шумама.

УТИЊА, д. притока Купе, дуга 33,8 км, извире са Зринске Горе (Самаринце), а ушће јој с. од ушћа Глине.

УТИШЕНИЋ Ђорђе (1482-1551.), кардинал; за време борби између Јована Запоље и Фердинанда Хабзбуршког у Уг., био на Запољиној страни, због чега га Запоља поставио за свог саветника, а 1534. за великоварадинског биск.; на сабору изабран за ердељског губернатора и врх. судију; у борби с Турцима показао се као добар ратник и вешт дипломат; доцније се помирио с Фердинандом, који га именоваша за ердељског војводу и 1551. изабраше му од папе част кардинала; погинуо у граду Виници од Фердинандовог ген. Кастаљада.

УТЈЕШЕНОВИЋ Огњеслав Острожњски (1817-1890.), песник и вел. журан; бавио се од младости песництвом; гл. му рад епс *Недјељко*, који има неколико добрих ставова, али као целина развучен и с много општих места; написао више стручних и научних књига.

УТОПИЈА (грч.): место, земља која не постоји, према фантастичном роману Енгелза Т. Мора). Неостварљива замисао. Утопист, који се заноси неостварљивим замислима.

УТОПЉЕЊЕ, смрт изазвана продирањем воде кроз путеве за дисање у плућне алвеоле, услед чега спречен придодатак свежег и издисање угрошеног ваздуха; често у самоубилачкој намери или у несрећним случајевима, ређе у циљу убиства; наступа потапањем целог тела, али може и утапањем само лица или носа и устију (у напитком или босвесном стању потапање главе у суд или бару). 1. помоћ: очисти утапљенику уста, одмах вештачко дисање.

УТОР, зарез примењиван код столарских радова ради спојева грађе; усек где належу прозорска крила или врата на своје оквире; спречава непосредно продирање кише, прашина, ветра; примењује се и за спојеве код др. врсте грађе (метала итд.).

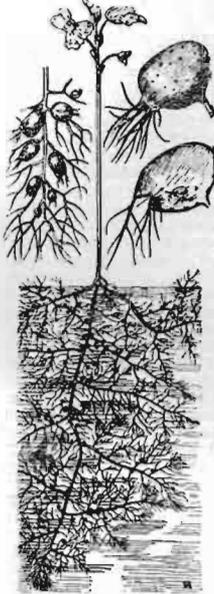
УТОРАК (стол. втори — други), 2. дан седмице, посвећен св. Јовану Крститељу и осталим пророцима.

УТРАКВИСТИ → хусити, названи тако због припадности под оба вида (лат.: sub utraque forma).

УТРЕХТ (Etrecht), гл. град (156 000 ст.) истоименог пров. у ср. Хол., на раскрсници канала и жељ. пруга; ст. град; рјм. утврђење, унив. (1636.); пристаниште; инд. ткст. (свила), стакла; извози нарочито добре коње. **Утрехтски мир**, закључен 1713. у У. после рата за шп. наслеђе између Фрц., Енгл. и Хол.; њим Ауст. признала Филипа V. унука Луја XIV. за шп. краља, а добила Белг., Милан,

Напуљ и Сардинију; Енгл. приграбила Гибралтар, а Пруска и Савоја проглашене за краљевине. У. црква, ст.-кат. црква у Хол.

УТРИКУЛАРИЈА (*Utricularia vulgaris*, Фам. *Lentibulariaceae*), субмерна водена биљка, вишегод., зелена, инсективорна, лишћа издељеног у конце који носе нарочите мехуриће удешене за хватање ситних водених инсеката; цветови изван воде издигнути, у цвастима, зигоморфни, с остругом, жути, нема корена.

УТРИКУЛУС → ухо.

УТРИЛО Морис (*Utrillo*, * 1883.), фрп. сликар шп. порекла, претставник савр. правца н. стварност; ради пејзаже јасним бојама, са строгом композицијом.

УТРИНА, општа сеоска својина неког земљишта, које најчешће служи за испашу стоке.

UTRISQUE JURIS DOCTOR (лат.), доктор оба права (канонског и световног), → *juris utriusque*.

УТРОБА, општи назив за све органе смештене у трбушној дупљи.

УТУК, одговор на критику.

УТУ-ХЕГАЛ, краљ Сумера (око 2500, пре Хр.), проглашено се за краља Урука, ослободио Халдеју од власти народа Гуту, потукао и заробио њиховог краља Тригана са женом и децом.

УФА, гл. град (123 000 ст.) аутономне совј. риб. Башкирије, на ушћу р. Уфе у Бјелују (з. подножје Урала); топионице гвожђа и бабра.

УФИЧИ (*Palazzo degli Uffizi*), палата у Фиренци, коју саградио Вазари (1560.-1574.), садржи чувену галерију слика и архив.

УХО (*auris*), орган слуха. састављен из 3 анат.

и функционално различита дела: 1) спољно у. (*a. externa*), састављена из шкољке и канала; ушња шкољка (*auricula*), чија осн. супстанца хрскавица, везана за слепоочну кост везивом и мишићима (хрскавица чини осн. скулптуру шкољке, њене избочине и угнућа унеколико у блажени мишићима и меким деловима), кожа шкољке веома танка, спољњи ушњи канал, дуг 2,5 см, цилиндричног облика, предњи део хрскави-

чав, задњи коштан, одвојени од ср. у. бубном опном; кожа канала поред лојних и знојних жлезда има и перумалне жлезде, које луче жуту маст (*cerumen*); 2) средње у., бубањ (*a. media scutum tympani*), шупљина издубљена у слепоочној кости, садржи 3 мале кости везане међу собом: чекић, чија дршка везана за бубну опну, а главица налаже на наковањ, који у вези с узенгијом, која на унутарњем виду затвара овални прозор према унутарњем у.; с. у. у вези са ждрелом кроз → Еустахијеву тубу и с мастоидним ћелијама слепоочне кости; обложено слузокожом, садржи ваздух; 3) унутарње у. (*a. interna labyrinthus*) налази се у унутрашњости слепоочне кости; његови делови: вестибулум, у вези са ср. у. кроз овални прозор, садржи 2 кесике везане међусобом (*sacculus, utriculus*); 3 полукружна канала (*canales semicirculares*) у вези с утрикулусом помоћу 5 отвора; пуж (*cochlea*), шупља цев увијена у спиралу, подељена уздужном коштаном фиброзном мембраном на 2 дела; на овој мембрани налазе се ћелије (Кортијев орган) које у вези са живцем слуха; пуж у вези са сакулусом; кроз сва 3 дела у. у циркулусне лимфа (→ чуло слуха).

УХОДА, шнијун (фрц.), лице које тајно прикупља податке и доставља их страни држави, о предметима који се односе на рат или вој. одбрану

земље, или за које уопште постоји држ; интерес да се чувају у тајности; ухођење у време мира кажњава се по нашем Крив. зак. до 10 год., тешко ухођење до 15. год. робије (чл. 109. Крив. з.); у рату се кажњава строжије, готово без изузетка смрћу. Хашка конвенција од 1907. захтева да се у. не сме казнити пре него што се дело извиди и суди.

УХОЛАЗА (*Forficula*), род инсеката правокрилаца, има 2 дуга наставка на задњем крају тела у облику клешта; женка негује своја јаја и младе; погрешно веровање да се у. увлачи у ухо човека.

УХРАЊЕНИЦИ, утовљене свиње; тежина се креће око 200 кг, а има случајева да добро ухрањена свиња достигне и 500 кг.

УХУД, место близу Медине, где Меканци (неверници) с25. победили мусл. из Медине, при чему и сам Мухамед био рањен.

УЦРКОВЉЕЊЕ, обред прав. цркве који се врши над дететом у 40. дан; доноси се у цркву; м. се уноси у олтар, ж. пред парске двери.

УЧЕЛИНИ ФРАНО (* 1847.), биск. и књиж.; истакао се верском толеранцијом и правим нац. осећањем; задобио опште симпатије што се није хтео придружити својим биск. друговима у осуди соколског покрета; у књиж. значајан његов песнички превод Дантеове Божанствене комедије под насловом Дивна глума, посвећен слози Срба и Хрвата.

УЧЕЛО Паоло (*Uccello*, 1396.-1475.), ит. сликар, перспективист; најзнатнија дела: Фреске из Нојева живота, портрети и слике битака.

УЧЕНЕ ЖЕНЕ, 1 од најбољих Молијерових комедија, у 5 чинова у стиховима (1872.), алијална сатира на лошу примену учености.

УЧЕНИК 1) који учи шк., посетилац осн. и ср. шк. (у вој. шк.: питомци, а високим шк. и унив.: студенти). 2) лице које изучава занат или посао (→ шегрт).

УЧЕСТАН ГЛАГОЛ → глагол.

УЧЕСТАНОСТ, фреквенција наизменичне струје, број њених периода за јединицу времена, тј. за 1"; наизменичне с. за ел. жел. имају у. од 16 2/3 или од 25 периода у 1", за осветљење и моторну снагу 42-60 (у Евр. најчешће 50), за бечичну телегр. и телеф. од 50 000-2 000 000 периода у 1" (с/с); у. се обележава писменом ф; предлагано више пута да се јединица периоде, тј. 1 периода за секунду, назове херц (у почасти нем. физичара Херца), али тај предлог још није званично усвојен од Међунар. елтхн. комисије. **Опсег** у., низ узастопних у. које се протежу од 1 одређене најниже у., назване доњом границом, до одређене највише у., горње границе, нпр.: нормално човечје ухо може да чује сва треперења ваздуха, чије се у. налазе у опсегу од 20-20 000 с/с; или, најмањи о. у. за вођење телеф. разговора протеже се од 300-2400 с/с, док су границе о. за муз. репродукцију знатно шире од говорног о. 30-10 000 с/с.

УЧИЛА ШКОЛСКА, спец. оруђа и оредства којима се настава у шк. служи ради што веће очигледности у току предавања; у. се постепено множила и диференцирала у току времена; свакако најстарија абакус, табла за рачунање, 1 посебна и најстарија рачунаљка; данас има много у., па се од наставника тражи да их употреби што више и што чешће у току свог предавања; ту нарочито спадају: мат. и сликарска модели, слике биља и животиња, предела, земаља и градова, ист. слике и карте итл. у нојија и савременија у. долазе пројекциони апарати и филмови; многа у., која се иначе купују готова, могу израдити и сами ученици и тај покрет се све више шири, а таква израда у. из пед. разлога све се више препоручује и у праксу уводи.

УЧИЛИСКИ УГОВОР, закључен 1897. између етнпског негуса Менелика и Ит., после ит. пораза код Адве.

УЧИНАК 1) у физ. у. корисни, коефицијент е. рада, количник између добивене и уложене енергије у 1 истом времену (→ ефект). 2) у праву дејство, правни ефект.

УЧИНИЛАЦ, извршилац; у крив. праву лице које учинило кривцу; одговорни и који у. помагали, ишли на руку пре и после злочина.

УЧИОНИЦА, соба у којој се изводи настава; хиг. израда: 4 м висине, површина на њака 1,25 м², прозори вел., светлост треба да пада с л. стране, бело окречена. патос чист и од дрвета, вентилација, тмпт. 17-20°; у модерној псих. и социологији у. нарочито обраћена пажња на стварање јединства наставе и образовања општег реда, искористивањем пријатељства групе (заједнице) повезане јединством интереса.

УЧИТЕЉ 1) лице које обучава и васпитава 1 или више деце; некад се тим узгредно бавили калуђери и свешт.; развијањем друштва јавила се потреба за образован сталож са искључивим уч. звањем; данас се од у. тражи васпитање детета и као човека и корисног члана друштва; у. и данас душа шк. и није му задатак само наставничка активност већ и рад на васпитању (о спреми → учитељска школа). 2) лист, излазио 1873.-1884. у Вршцу, 2 пута месечно. 3) стручни орган Уч. удружења, излази месечно, у Београду, од 1881. **Учитељска школа** даје потребну теориску и практичну спрему за рад уч. у нар. школи; код нас прве у. ш. осн.: у Хрв. 1776., Слов. 1869., Србији 1871., Војводини 1872., а реформисане и јединствено уређене зак. од 1930.: школовање траје 5 год., опште образовање и стручна спрема дају се истовремено, само што се у прве 3 год. спроводи опште образовање, а у друге 2 год. оно се смањује на рачун стручне пед. спре-

ме; у Југосл. 1935. г. било 37 у. ш. с 5585 ђака (м. 2239, ж. 3346) и 659 наставника.

УЧКА (ит. Monte Maggiore), највише брдо у Истрији над Опатијом, 1396 м.

УШАКОВ Симеон (1826.-1886.), рус. иконописац, назван »руски Рафаел«, у својим делима прекида са ст. рус. иконографском традицијом.

УШАТА, очада (ит. Oblata melanuga), морска риба овална тела до 20 см дуга; сребрноплава; вел. очију; меса укусна.

УШЕНИЧНИК Александар д-р (*1868.), проф. унив. у Љубљани, слов. богосл. и флз. писац, широке научне спреме, одличан прозни писац; гл. дела: **Социологија**, **Књига о живљењу**, **Увод у филозофију**, **Антологија**, **Увод у кршћанско социологију**, **Принципи социологије**.

УШЋЕ, увор, место где се неки водени ток улива у већи. у јез. или море.

Ф

Ф, **Ф** 1) 25. слово ћирилице; у стел. азбуци **Ферта**; 10. слово латинице (F, f), 2) безвучни струјни сугласник 3) хем. знак (F) за елемент флуор. 4) скр. у физ. (F) за Фаренхајт (Фаренхајтов степен на термометру). 5) у муз. кључ (F). 6) у књижевству: (f), скр. за folio (ит.: лист). 7) у муз. (f), скр. за forte (ит.: јако). 8) у муз. (ff), скр. за fortissimo (ит.: веома јако).

Фа, 4. ступањ у (C-dur) скали; назив се примењује над се солфеџира.

ФАБИЈАНИ Макс (*1863.), бечки архитект, претставник сецесионизма, радио зграде у Бечу, Љубљани и Горичкој Крајини.

ФАБИЈЕВЦИ (Fabian Society), енгл. социјалистичко друштво, осн. 1884. год., с циљем да стишава класну борбу и постепено пренесе у државну својину земљу и општу производњу; добило име по Фабиију Оклевору.

ФАБИЈИ, рим. племићки род, из којег: 1) **Ф.** (306. пре Хр.), рим. војсковођ, погинуо у борби против Беје. 2) **Максим Рулијан** (296. пре Хр.), потукао Самнићане и Гале. 3) **Максим Кунтатор** (203. пре Хр.), заузео Тарент 215. пре Хр., назван Оклевало, Јер није хтео да се упустуи с Ханибалом у одлучну борбу. 4) **Пиктор Квинт**, 1. рим. историчар из 3. в. пре Хр.; написао **Анале**, који почињу оснивањем Рима и завршују се с првим годинама 2. пуноског рата.

ФАБИО (fabliaux) → француска књижевност. **ФАБИО Емиа** (*1869.), фрц. драмски писац, од 1915. ген. администратор Фрц. комедије, под чијом управом д-живела вел. реформе.

ФАБР Д'ЕГЛАНТИН Филип (Fabre d'Eglantine, 1750.-1794.), фрц. комедиограф и револуционар; члан конвента и творца револуционарног календара; гилотињан са Дантоном.

ФАБРИКА (лат.), по нашем Зак. о радњама »предузећа која израђују, прерађују, дорађују или обрађују производе у радионицама или на сталном месту, применом поделе рада, и у послују већи број радњака, а рад редовно врше уз употребу моторне снаге и производе продукте за стовариште или по поручбини у већем обиму« (§ 32.); разитак **Ф.** означава велику тхн. и сод. преображај данашњег доба; подела рада, рационализовање и механизовање посла, уз употребу погонских снага паре, електрицитета, нафте, бензина итд. и циновских машина омогућили размицање граница производње артикала **фабр.** инд. у недоглед; у сод. погледу фабричка производња развила класне разлике између послодавца и његових најамних радњака (код заната мајстор и његови помонници истог социјалног положаја); у **Ф.** дошло до покретања радничког питања и стварања → радничког покрета. **Фабрикант** (нлат.), власник фабрике. **Фабриката**, роба израђена у фабр. **Полуфабриката**, сировине прерађене у фабр., али да би биле за употребу треба да се обрадују и у другим фабр. **Фабриковати**, израђивати у фабрици; фиг.: измишљати, напакостити. **Фабричка инспекција**, орган преко којег држава врши контролу над спровођењем **Ф.** законодавства; у нашој земљи место **Ф.** и постоји инспекција рада. **Ф. марка** → трговачки жиг. **Ф. продавнице** → индустријске п. **Ф. радник** → радник; сматра се да има домаћин у предузећу где је запослен; у извршном поступку заштићена му зарада до 600 л месечно, а преко те суме може се узаптити једна трећина за дуг. **ФАБРИС Антуан** (1864.-1904.), новинар, био уредник

полит. листа **Дубровник**; 1902. кренуо и књиж. лист **Срб**; истакао се као вођ кат. Срба.

ФАБРИЦИЈЕ Гај, рим. конзул 282. пре Хр., пример врлине, честитости и родољубља; ратовао са Самнићанима и епир. краљем Пиром, који узалуд покушавао да га поткупи; по предању умро у беди, а његове кћери удате о држ. трошку.

ФАБУЈА (лат.), прича, басна; садржина, предмет приче. **Ф. ателана** (fabula atellana), примит. врта комедије код ст. Римљана, дошла из кампанске вароши Ателана, по којој и добила име. **Ф. docet** (лат.), прича нас учи, тј. одатле можемо да закључимо.

ФАВЕРОЛ КОКОШ, добивена укрштањем худанске са доркинг к.; ср. вел., месната тела, тежине до 4 кг; белх ногу, споља обраслих перјем, 5 прстију, петга сребрнаст, бес, на леђима црвенкаст, кокош сламасте боје са загаситим оивичењем; издржљива, укусног меса, добра мати и зймска носиља.

ФАВОРИН († око 135.), ант. филозоф, софист.

ФАВОРИТ (ит.) 1) љубимац, човек у милости код властодршца. 2) коњ који има највише изгледа на тркама.

ФАВР Жил (Favre, 1809.-1880.), фрц. адв. и политичар; предложио збацивање Наполеонове династије 1870., после чега изабран за члана владе нар. одбране; закључио мир с Нем. 1871.

ФАВУС (лат.), струн, паразитарна заразна кожна болест, изазивач Achorion Schoenleinii, изражена жутим наслагама нарочито у коси и на ноктима; последница: опадање косе.

ФАГЕ Емиа (Faguet, 1847.-1916.), проф. унив. у Паризу, плодни књиж. историчар и критичар, бавио се свим вековима, осим средњег, стојао на средина између догматичне и импресионистичке критике; гл. дела: **Свеснасти век**, **Седмаести век**, **Осамнаести век**, **Деветнаести век**, **Политичари**, **Моралисти** итд. **ФАГЕДЕНА** (грч.), компликација која се јавља код разних болести дајући им злоудни облик; извесне ране, улцерације, шире се површно и у дубину, а одупиру се свакој врсти лечења.

ФАГОТ (ит.), дрвени дувачки инструмент с дуплом трском; обим од В¹-В¹.

ФАГОЦИТОЗА (грч.), способност леукоцита да хватају (прождиру) микробе или мртве делове (нелије) организма; прогутана (фагоцитиране) микробе леукоцити сваре под дејством ендофермената, али могу и леукоцити да угину под дејством микробних токсина (тако постају гнојна зрна); сви леукоцити немају способност да врше **Ф.**, а они који имају зову се још и **фагоцити** (то углавном полинуклеарни, неутрофилни и мононуклеарни леукоцити).

ФАЕНЦА, варош (41 000 ст.) у Ит. на јн. ободу Ломбардије; инд. фајанса, трг за вино и свилу.

ФАЕТОН, по грч. митол. син бога сунца Хелија; једног дана измолио од оца сунчева кола, али је био слаб за управљање колима, па се исцувше приближи Земљи и запалио је; стога га Зевс убио муњом.

ФАЗА (грч.), назименична промена нечег; степен разитка; раздобље; у елтхн.: производ кружне учестоти синусоидалне назименичне струје и времена: wt ; синусоидална назименична струја i може се претставити у сваком тренутку t једначином $i = \sqrt{2} \sin \omega t$, где I ефективна вредност струје, а w њена кружна учестаност; на исти начин дефинише се и **Ф.** назименичног синусоидалног напона или потенцијалне разлике; у елтхн. називају се **Ф.** и гране на-

мотаја полифазних машина или спроводници полифазних система (изузев пултот спроводника), јер њима теку струје које имају различите ф. Фазна ралика, 2 синусоидалне временске функције исте учестаности (нпр. 2 синусоидалне наизменичне струје) могу бити у фази, ако се њихове вредности истодобно уништавају и истодобно опет бивају максималне; ако у неком тренутку 1 функција има позитивну максималну вредност, а друга је у том истом тренутку нема, него прође кроз свој 1. позит. максимум тек после времена θ , тада су те 2 функције по мерене за угао $\gamma = \omega \theta$, где ω претставља њихову кружну учестаност; угао γ је **померај** или ф. р. између 1. и 2. функције.

ФАЗА, р. у. ст. Колхиди, данас Рион.

ФАЗАН (Phasianidae), птица из фам. кока, убрјаја се у најважнију дивљач напег лова; живи у полигамији: 1 мужјак са 6-8 кока; ноћу седи на дрвећу, дању иде за храном: шумски плодови, инсекти, ларве, трвићи, мушки, мрави и њихова јаја, гусенице, лептири, жабе и мале змије; уколико лети може бити штетан по пољопривреду уколико користи и њог и шумарству, јер тамани штеточине; гаји се у привр. и вештачким фазанеријама; у прима се проводе само мере заштите од штеточина (лиспа, дивља мачка, јастреб, зверокрадице и др.), у др. набављају се јаја, која легу квочке или ћурке, а млади се одгајају у волијерама, док поодрасту за слободу; ф. има око 80 врста: неки се гаје и код нас у вештачким фазанеријама, где живе обични ф. (Ph. colchicus) и ф. гривнаш (Ph. torquatus); прадоовина ф. Аз.; и обичног ф. су по предању пренели у Грчку Аргонаути из Колхиде, с обала р. Фазиса, одакле му и име; брзо се раширио по евр. земљама, а у наше крајеве донесен тек 1870.-тих год.; заузимањем лов. удружења шири се и по осталим крајевима; зак. га сматра ловном дивљачом и пружа заштиту заборном лова од 16./1. до 31./8.

ФАЗОН (фрц.), облик, крој. **Фазонирати**, дати облик, скројити. **Фазонирани** коњак, рум, вештачки к. или р. **Фазонирање дрвета**, пошто се обори дрво фазонира се (израђује) у шум. сорimente; најпре се дебло очисти од грања и овршине, премери се и приступи прикрајања, што је најважнији посао у ф. д., јер од валаног прикрајања зависи фин. ефект посла; за тај рад тражи се велико искуство и познавање узанка у трг. дрветом; затим се дебло сече на мање трупце а грањевина и наљевина прерађује се у огрвно, танинско или угљарско дрво или у комаде за зан. потребе.

ФАИЕ АЛИ (*1876.), тур. песник из групе око књиж. часописа **Сервет-и Фунун**.

ФАИСТОС, ст. град на Криту, 1 од средишта критске прист. културе.

ФАЈАЛ, порт. острво из групе → **Азорских О.** у Атланском Ок.; 20 000 ст.

ФАЈАНС (фрц., по ит. вароши → **Фаенци**), мајолика (по острву Мајорки), порозна керамичка роба превучена непровидном и непрозрачном глазуром, израђена од глине или каолина и потребних додатака; у доба ренесансе ф. био омиљен за израду уметничких предмета (ваза, статуа, украса итд.) бојењем преко израђене глазури; ит. мајолика одговара по особинама и изради ф.; данас исто тако у употреби за израду различитих предмета, најчешће као јевтина замена порцелану.

ФАЈГЕЛ Дамир (*1879.), слов. хуморист и новинар; збирке хумористичких цртица: **Пол литра вишавца**, **По страни клубук**.

ФАЈТ (енгл.), боксерска борба. **Фајтер**, такмичар, чија гл. одлика борбеност.

ФАЈУМ, варош (53 000 ст.) у истоименој бази (Афр.).

ФАЈФ О КЛОК ТИ (енгл.: five o'clock tea), чај у 5 сати; поподневни друштвени састаоак; чајаника с играњем.

ФАКАТ (лат.) → **факт**.

ФАКИН (ит.), носач; мангун, угуреуз, невалалат.

ФАКИР (ар.: сиромаш), просјак-аскет у Индији, који мучи своје тело у жести да постигне свет; може да утиче и на потреге свог тела.

ФАКСИМИЛ (лат.), штампан веран снимак цртежа, текста, потписа.

ФАКТА (лат.), оно што се навршило, чињенице.

ФАКТИС, вештачки продукт добијен дејством сумпора на др. вегетабилна уља из тмпт. од 160° (мрк. ф.); еластична маса која може гњечивом да се обрађује зове се и уљани каучук; служи као замена привр. каучуку и додаток при изради гуме.

ФАКТИЧКИ (лат.), стваран, истинит.

ФАКТОР (лат.), чинилац; утицајна личност; тхн. шеф штампарије; чишатељ (→ **рачунске радње**). **Ф. снаге**, количник активне с. с привидном с. који увек мањи од јединице; кад су у неком колу наизменични напон и наизменична струја синусоидалне функције времена и померене фазно за угао ϕ , ф. с. раван тада косинусу угла ϕ те се често скраћено обележава и назива **cos ϕ** ; за дату активну с. губици услед Дауловог дејства у колу обрнуто сразмерни квадрату ф. с. и због тога се увек тежи да се побољша **cos ϕ** пријемника.

ФАКТОРИЈА (нлат.), биро трг. компаније у инострану (обично прекоморској) земљи; Феничани први имали ф.; у ист. колонизације улога ф. важна као и трг. компанија чији органи биле; ф. на више места биле насеља из којих се развила колонија.

ФАКТОРИЈЕЛА, скраћено име производа првих п бројева; ишче се п, а чита п факторијела.

ФАКТОТУМ (лат.), који држи све у својим рукама «све и сва».

ФАСТУМ (лат.), чињеница, → **факт**. **Facta loquuntur**, ч. говоре.

ФАКТУРА (лат.), рачун који се шаље уз робу, закључница о свршеном послу; надлежан је по ф. суд који се уговором одреди; ознака «Туживо и плативо у...» на ф. претставља уговор о судској надлежности.

ФАКУЛЕ (лат.) → **Сунце**.

FAULTS ALTERNATIVA (лат.), могућност за дужника да на други начин испуни своју обавезу место давања ствари коју дугује.

ФАКУЛТАТИВАН (лат.), који зависи од добре воље оног ког се тиче, необавезан. **Ф. откуп** земљишта, стављених под удар агр. реформе, дозвољен зак. о буџетским дванаестинама од 31./6. 1925.; ф. о. обрадивих површина допуштен само агр. интересентима у износу тад закупљеног земљишта, а ф. о. других земљишта (шума, неплодног тла итд.) допуштен и другим лицима; одлука о ф. о. донета у доба екон. кризе; дала слаб резултат, јер није помогла селаци већ спекулантима; исти резултат био са ф. о. у Босни пре 1914.

ФАКУЛТЕТ (лат.), самостално одељење унив. за групу сродних наука: флз., правни, мед., богословски, пољопр., шумарски, вет., тхн.

ФАЛ Лео (1873.-1925.), аустр. оперетски композитор, диригент; компоновао: 3 опере, 12 оперета између којих **Доларска принцеза**, **Мадам Помпадур**.

ФАЛА, село на Драни, з. од Марибора (Драв. Бан.)

с највећом хидроел. централом у Југосл., којом се служи: Марибор, Коњиче, Цеље, Зидани Мост, Трбовље, Вараждин, Птуј, Љуботин, Мурска Собота, Ормож, Среднотиче, Чаковац.

ФАЛАДА Ханс (Рудолф Дицен, *1893.), нем. писац романа из савр. живота: **Мали човече**, **шта сад?**, **Имали смо једном једно дете**.

ФАЛАНГА, грч. пеш. бојни ред, имао облик правоугаоника и састојао се од 4-8 редова; Филип Македонски повећао број редова на 16.

ФАЛАНСТЕР (грч.-фрц.), заједнички дом по замисли комуниста Фурије-а.

ФАЛАРИС, тиран Агригенте (565.-549. пре Хр.): спаљивао своје жртве у тучаном бику; кажњен од својих поданика истом казном.

ФАЛАТ Јулијан (1853.-1929.), пољ. сликар, радио слике из сељачког живота, пејзаже.

ФАЛАЧКИ ГРОФ (нем.: Pfalzgraf; лат.: comes palatinus) 1) у ср. в. управник владалачког двора (→ палатин). 2) владар нем. државице Pfalz на Рајни.

ФАЛГИЈЕР Александар (Falguière, 1831.-1900.), фрп. вајар, сликар, био под утицајем Карполог натурализма; гл. дела: Драма (у париској Опери), Корнеј (у париском фрп. поз.), Дијана и споменици Ламартина, Бизеа, Балзак, Пастера и др.; радио и портрете и наге фигуре.

ФАЛЕРИЈИ, ст. град у Етрурији, који опсађивао рим. диктатор Камил.

ФАЛЕРОН, атинско пристаниште.

ФАЛЗИФИКАТ (лат.), лажно издање, лажна творевина, лажна израда. **Фалзификована меница** → лажна м. **Фалзификовање исправа**, лажна или пренаменена домаћа или страна н.; извршилаца ф. и. закон кажњава затвором за обичан ф., али кад у питању калва јавна или нарочита и. (меница, тестамент) онда робијом; закон кажњава робијом и оно лице које, знајући да је калва и. лажна, ишту употреби као праву; код исправе може се опозвати аутентичност чињеница које она доказује и издаваоца њеног; у случају оспоравања аутентичности, суд дужан да задржи спорну исправу, док се не утврди да ли је истинита или лажна; ако се утврди неистинитост, суд ће ф. и. доставити државном тужноцу ради кривичног гоњења за фалзификат; код платних налога приговор о ф. и. подноси се у року од 3 дана од примљеног налога.

ФАЛИЈЕР Арман (Fallières, 1841.-1931.), фрп. државник; председник риб. 1906.-1913.

ФАЛИЈЕРИ, вен. породица која дала Вен. Риб. више дуждева; најчувенији: Марио (1247.-1355.), дужд 1354.-1355., кога вен. патрицији осудили на смрт и погубили после једног тајанственог процеса.

ФАЛИМЕНТ (ит. fallimento), стечај, лице под стечајем. **Фалирати**, насти под стечај. **Fallit** (лат.), insolventан дужник, који обуставио плаћање, стечајни дужник.

ФАЛКБЕРГЕТ Јохан (* 1879.), норвешки приповедач и романописец, заступа романтичан правац; карактеристична и најлепша његова приповетка: **Лисбет**. **ФАЛКЛАНД** → Фокланд.

ФАЛКОНЕ Морис Етиен (Falconet, 1716.-1791.), фрп. вајар, ученик Лемана, чувено му дело Петар Велики на коњу у Лењинграду; писао о вајарству.

ФАЛКОНЕРОВА КОЗА, дивља коза из обл. Кашмира, која се сматра за претка домаће козе; име добила по шкотском истраживачу Фалконеру.

ФАЛКОНИЈЕРИ (Falconieri), чувена вила из 16. в. између Камалдоли и Фраскати, коју банкар Менделсон-Бартолди поконио Вилхелму II а коју овај претворио у опоравилиште за ум. и научнике.

ФАЛСЕТ (ит. falsetto = лажан глас), певање сопрана и алта од стране тенора, тзв. певање из главе, снај који тако пева фалсетист.

ФАЛСТЕК, данско острво (509 км², преко 50 000 ст.) у Балтичком М. ј. од Зеланда, земљр. (шећер, рена, воће) и сточарство.

ФАЛСТЕР Кристијан (1690.-1752.), дански сатиричар, писао сатиричне комедије у којима дао слику свог времена, но имитирајући највећег данског комедиографа тог доба, Лудвига Холберга.

ФАЛТБОТ (нем.), преклонни чамац од дрвета са ланеном превлаком; склопљен се лако носи.

ФАЛУН, варош (14 000 ст.) у ср. делу Шведске.

ФАЛУС, фалос (грч.), м. полни орган (лат. penis), символ плодности; ф. од дрвета, камена и др. веома у употреби код анђички и примит. народа, као хамајџије и средство за праћење (култ ф., фалнизам); много трагова тог култа и у нашом народу.

ФАЛЦОВАЊЕ (нем.), израђивање предмета на перо и жлеб ради узајамног спајања, на тај начин што се перо завуче у жлеб (нпр. фалцоване даске, ф. ирпн итд.).

ФАЉА Мануел де (* 1876.), шпански композитор; под утицајем фрп. модернизта старао иш. нац. музику импресионистичког типа; композиционо: 2 балета, 3 опере, клавирска дела, симфоничке импресије за клавир и оркестар, свиту за глас и оркестар и др. **ГАМА ВОЛАТ** (лат.; глас лати), тико лат. песник Вергилије карактеристичне брзину којом се пири нека новост.

ФАМАГУСТА, варош (7 000 ст.) и пристаниште на о. Кипру, негдашња престоница; изван трг. град у ср. в.; многе рушевине пркава.

ФАМИЛИЈА (лат.), породица, својта, родбина; у биологији → систематика. **Фамилијаран**, човек који

има породицу; дружеван, поверљив.

ФАМОЗАН (лат.), чувен, гласовит, изврстан; по злу чувен, озлоглашен.

ФАМУЛУС (лат.), слуга, послужитељ; помоћник, асистент професором или лекаров.

ФАН, **Фанг**, **Папгве**, највеће и најзначајније бантуско-црначко племе у Камеруну у фрп. Екваторијалној Афр.

ФАНАЛ (преко ит. од ар.), уговорени знак, сигнал дању димом а ноћу светлом.

ФАНАР, квартал у Цариграду. **Фанариоти** 1) цариградски Грци стап. кварта Фанара, вођи политике патријаршије у ропству под Турцима; превртљиви, интриганти. 2) код нас ф. обично називани грч. свештеници, који долазили из Цариграда.

ФАНАТИЗАМ (лат.), прекомерна заслепљеност за веру, народност или странку. **Фанатизовати**, учинити фанатичним. **Фанатик**, лице с непоколебљивим духовним ставом у извесном правцу, које стреми својим циљевима са страсним одушевљењем и безобзирном упорношћу, а против сваког отпора испољава жестоку борбеност; занесенак. **Фанатичан**, испуњен фанатизмом.

ФАНГЕН Роналд (* 1895.), норвешки књиж. критичар и драматичар; познати његови сејди из норв. и страних књиж., али много значајнији као драматичар.

ФАНГО (ит.), минер. бањо око топлих извора, нарочито у Албану и Батаји у Ит.; ставља се топло у виду завоја или за купање.

ФАНДАНГО, шп. игра у такту 3/4 и брзом темпу уз пратњу кастањета и певања.

ФАНДИ, залив Атланског Ок. између пол. Н. Шкотске и и. обале С. Амер., познат са високе плиме; разлика између плиме и осеке 21 м.

ФАНЕ, данско острво (56 км²) зап. од полуострва Диланда; риболов; на зап. обали мореко купалиште истог имена.

ФАНЕРОГАМЕ (грч.), цветнице, цветоноше → криптогаме.

ФАНИ, р. у Арб., притока Маће, постаје од Вел. и Мале Ф., које извиру у области Миридита и Фанда.

ФАНО, варош (27 000 ст.) и мореко купалиште у Ит. на обали Јадр. М.; риболов и инд. (свила, уље).

ФАНТАЗИЈА (грч.), уобразља; способност стварања и комбиновања претстава, → имажинација; нестварљива маштарија, измислица; худ. воља, жеља; слободна прерада муз. арије. **Фантазирати**, маштати, измишљати; булазити.

ФАНТАЗМА (грч.), нелогична и апсурдна идеја.

ФАНТАЗМАГОРИЈА (грч.), привиђење које се показује помоћу оптичких обмана; утвара, чаролије.

ФАНТАСТ (грч.), занешенак, сањалица. **Фантастичан**, створен фантазијом, уображен; претерано велики.

ФАНТОМ (грч.), авет, утвара, привиђење.

ФАНОГАРА (фрп.), лимени дувачки инструменти који свирају свечану музику, сигнале или делове из симфоније или опере.

ФАНОФОН (фрп.), који се размеће оним што нема, разметљивад, хвалиша.

ФАНЦЕВ Фрањо (* 1882.), писац филолошких и књиж. расправа: **О дијалекту Вирја**, **О историској дијалектологији**, **Језик прот. писца**, **Стјепануша Фра Стјана Маргитића Јајчанина**; писао о постанку Јамбрешићева и Белостенчева речника, хрв. дрк. драми, почеоцима кајкавске књиж.

ФАР, острвце на ушћу Нила, близу Александрије на којем Птолемеј Филаделф подигао 1. светлионик, висок 135 м (285. пре Хр.).

ФАРАБЕФ Луј (Farabef, 1841.-1910.), професор анат. и хирургије у Паризу; усавршио топографску анат., дао основе прецизној хрп. тхн.; многе операције и данас се врше по његовом методу.

ФАРАБИ († 950.), чувен ар. исламски филозоф и коментатор Аристотела; пореклом Турчин из Фараба у Туркестану.

ФАРАД (farad), скр. F, јединица електростатичког капацитета у практ. ел. систему: капацитет кондензатора на чијим се арматурама, по пролазу кроз кондензатор количине електрицитета од 1 кулона, јави потенцијална разлика од 1 волта; претставља веома вел. капацитет и у пракси се често употребљава његов подмултипли микрофарад (μF), $1F = 10^6 \mu F$; у апсол. електростатичком систему јединица CGS капацитета има димензију дужине, те се стога јединица капацитета у овом систему често назива сантиметар; многи кондензатори који се употребљавају у радиотехници имају мали капацитет; они се називају у см, $1F = 9 \cdot 10^{11}$ електростатичких јединица CGS или см, $1 \mu F = 9 \cdot 10^9$ см.

ФАРАДАЈ Михаел → Фареди М.

ФАРАДИЗАЦИЈА → електротерапија.

ФАРАЗДАК (641.-728.), ар. песник, на гласу због својих сатира, нарочито против песника → Царира.

ФАРАНДОЛ (фрц.), брза игра у такту $\frac{3}{4}$, састављена из 5 фигура.

ФАРАО (pharaon, baset), хазардна игра с 2 шпила од 52 карте од којих 1 шпил држи банкар, остала 4 играча добијају по 13 карата исте боје 2. шпила: играчи отварају произвољан број својих карата на које улажу, а банкар обрће редом 2 по 2 карте од којих 1. иде у његову корист а 2. у корист играча: ако обе карте једнак $\frac{1}{2}$ улога (код басета део) носи банкар; код ових играча банкар у несразмерно повољнијем положају од осталих играча.

ФАРИОН, у Библији титула ег. владара.

ФАРБЛ (нем.), хазардна игра с 32 карте за 3-4 играча слична покеру; сваки играч добија по 2 карте и може куповати још 2; од покера се разликује што се јачина карата другачије одређује и што се на захтев банкара 2 карте морају показати.

ФАРГАНИ (у ср. в. Alfraganus), ар. астроном 9. в., често преводен на лат.

ФАРЕДИ Михаил (Faraday, 1791.-1867.), енгл. физичар, најгенијалнији истраживач у науци о електрицитету и веома вешт експериментатор; учинио вел. број значајних открића; добио хлор у течном стању (1823.) и извршио ликвификацију угљеничне киселине, оксида, азота и многих др. гасова; открио бензол (1825.), појаве електромагнетне индукције (1831.) и самоиндукције (1835.), направио 1. индукциону машину — Фаредијев колут (1831.); доказао идентичност ел. струје добивене индукцијом, трењем или од ел. стуба (1832.), утврдио законе електролизе (1833.-

1834.); дао теорију електризације упливом, открио особине металних заклона (Фаредијев кавез) и увео појам о индукторској специф. моћи диелектричних тела (1840.); открио појаву обртне магнетне поларизације и дијамнетизма; истражио осн. улогу коју има средина (медијум) у електростатичким и електромагнетним појавама и тим отворио пут за Максвелове теоретске радове; створио такође многе гојмове, данас класичне у науци, о ел. и магнетном пољу, линијама и цевима сила итд.

ФАРЕНХАЈТ Габријел Данијел (Fahrenheit, 1686.-1786.), нем. физичар; конструисао разне физикалне инструменте, усавршио → термометар пуњени га живом (за 0° узео најчистију тачку зими 1709. у Данцигу).

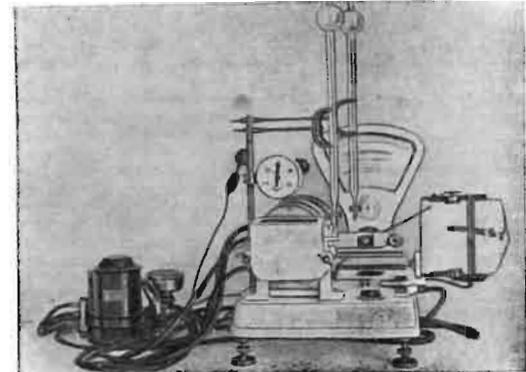
ФАРЕР Клод (Fagère, * 1876.), фрц. књижевник; писао егзотичне романе, под утицајем Пјера Лотија; гл. дела: Цивилизовани, Битка.

ФАРИНЕЛИ 1) Артуро (* 1867.), ит. књиж. критичар и историчар; гл. дела: Књиж. односи Немачке и Шпаније, Романтизам у Немачкој, Данте и Гете, Петрарка, Манцони, Леонарди, Гете и Шпанија.

2) Ф., стварно: Карло Броски (1705.-1762.), ит. певач, кастрат с обимом од 23 тона, после успеха у Лондону (1734.-1736.) полази у Шп., где 26 год. у служби 2 душевно оболела владара.

ФАРИНС (грч.) → ждрело.

ФАРИНОГРАФ (лат.-грч.), апарат за одређивање водопровости и квалитета брашна; састоји се из 1 електромотора, везаног за мешалицу, који истовремено функционира и као електродинамометар; осовина мотора чврсто везана с вагом чија скалаљка показује

титраје на скали; справа за писање са те скалаљке региструје отпор теста при мешању у виду дијаграма на нарочитој хартији коју покреће др. мотор; 2. део апарата сачињава 1 термостат, који омогућава да зидови мешалице и уљене кочице имају увек исту тмпт.; делови термостата: казан од алуминијума, напуњен дестилованом водом, 1 пумпа која тера воду кроз зидове мешалице и ел. грејалица за грејање воде; константна тмпт. воде регулише регулатор који према потреби аутоматски укључује и прекида струју. **Фаринографски апарати**, за одређивање квалитета пшенице: 1) лабораториски млин; 2) фаринограф; 3) ферментограф и 4) лабораториска пећ за печење хлеба.

ФАРИСЕЈ (грч.-јевр.), члан 1 секте код ст. Јевреја, који изигравали побожне људе; лицемер, неискрен човек.

ФАРКВАР Порц (Farkuhar, 1678.-1707.), енгл. комедиограф.

ФАРЈАТИ Данијел (1690.-1773.), исусовац и историчар; био помагач ученог историчара цркве Ф. Ричелутија, с којим спремао највеће дело прк. историје код нас *Ituricum sacrum*; од тог дела, које почело излазити 1751., објавио 4 књ., које обухватају само јед. цркве у Далм.

ФАРМА (енгл.), пољско добро.

ФАРМАЗОН, фармасон, франкмасон, масон (фрц. franc-maçon), слободни зидар, члан тајног друштва (→ слободно зидарство).

ФАРМАКОЛОГИЈА (грч.), наука о лековима и њихову дејству на живот. и човечиј организам; оснивачи модерне ф. Клод Бернар, Бухајм и Шмидеберг.

ФАРМАКОПЕЈА (грч.), списак лекова које мора имати свака аптека; садржи прописе о распознавању, чувању и спрељању лекова; свака држава има своју ф. Фармакотерапија → терапија.

ФАРМАН Анри (* 1875.), фрц. ваздухопловац и конструктор; 1907.-1910. поставио неколико рекорда у трајању и дужини лета.

ФАРМАЦЕУТ (грч.), скраћен назив за → магистра фармације, Фармацеутски отсек, флз. факултета у Загребу, школа за апотекаре, осн. 1882.; по завршетку школовања добија се титула → магистар фармације.

ФАРМАЦИЈА (грч.), апотекарство, аптека.

ФАРНАБАЗ, перс. сатрап из 5. в. пре Хр.; управљао Хелеспонтом и Фригијом, чувен са своје моћи и богатства; потукао спартанску флоту код Книда, 384. пре Хр.

ФАРНАК 1) Ф. I, понтијски краљ (190.-156. пре Хр.), предак Митридата. 2) Ф. II, понтијски краљ (?-47.), Митридатов син, ког победио Цезар и поводом те победе послао сенату извештај: Дођох, видех, победих (veni, vidi, vici).

ФАРНЕЗЕ 1) ит. кнежевска породица; дала неколико знаменитих људи; најзнатији Ф. Александар (1545.-1592.), који као шп. гувернер, приволео Белгијанце да се одвоје од побуњених Холанђана. 2) папата из цветног доба ренесансе у Риму, подигнута за време Павла III; по смрти архитекте Сангалта (1546.) радове продужио Микеланђело а по његовој смрти (1564.) Виньола.

ФАРНЕЗИНА, вила цветног доба ренесансе у Риму, подигнута 1509.-1510.; у ср. делу приземља трем чију таваницу украсио Рафаел чувеним фрескама.

ФАРОС (Pharos), античко име о. Хвара.

ФАРС, пров. у ј. Ирану (Перс.); сточарство; гл. место Ширас.

ФАРСА (лат.-фрц.), поз. дело грубе комике, → лакрдија, у Фрц. од 13.-17. в. најпре из нар. живота, после као полит. сатира, затим и у Ит., Шп. и Енгл. (свака мања весела игра зове се и данас у Енгл. ф.).

ФАРСАЛА, варош у Тесалији, где Цезар 48. пре Хр. потукао Помпеја; данас Ферсала.

ФАРТИНГ, фардинг, енгл. ситан бакарни новац од $\frac{1}{4}$ пенџа (пенса).

ФАС (фрц. face), лице, предња страна (супр. → латичје).

ФАСАДА (фрц.), архт. гл. изглед 1 грађевине; њена оригинална пројекција напратна у мањој размери на хартији; слободне зграде: виле, замкови и сл. имају онолико ф. колико њихове основе имају страна, а узидане зграде имају ф. само према улици (главну) и дворашну (споредну); по ф. се цени архт. 1 зграде.

ФАСЕТ (фрц.) 1) површине нагнуте под извесним углом 1 према другој код стакла и драгог камена. 2) закошене ивице код металних рељефа и клиштева, која се помоћу ових ивица причвршћују на дрвену подлогу. **Фасетирати**, стакло и драго камење изгладити да се добију косе и равне површине.

ФАСОН (фрц.) → фазон.

ФАСТИ, врста рим. календара; састављао га вел. понтифик. **Ф. конзуларни**, списак рим. конзула и др. **ФАСЦЕС** (мн. од лат. *fascis*), сноп пруга, знак власти, носили ликтори испред рим. великодостојника; (→ флазијизам).

ФАСЦИЈА (лат.), опна која обавија мишиће понаособ, а затим и групе мишића.

ФАСЦИКУЛ (лат.), свежњи, снопић; свещчица.

ФАЦИНИГАТИ (лат.), очарати, омађијати, заслептити.

ФАТА-МОРГАНА (од ар. *fātumğān*, наслоњено на ит. *fata* = вила), појава која састоји у том да се на неком месту види лик предмета који се тамо не налази; појављује се у пустињама или на морима; објашњава се кривим путањама зракова у слојевима ваздуха јако загрејаним изнад песка или веома густим изнад хладног мора.

ФАТАЛИЗАМ (нлат.), веровање да је све што се збива унапред одређено судбином. **Фаталан** (лат.), кобан, судбином одређен, неизбежан. **Фаталист**, који верује у судбину. **Фаталаност**, судбина, зла коб, несрећа.

ФАТИМА (607.-663.), 4. кћи Мухамеда и Хадиде; жена халифа Алије.

ФАТИМИДИ, мусл. династија (909.-1171.) у сз. Африци, која 969. заузела и Египат, основала данашњи Каиро и → Азхар; свуда ширила → исмаилитско учење, али иначе били верски трпељиви и оставили сјајне грађевине.

ФАТИХА (у ар.: она која отвара), уводна, 1. глава → Корана, која има само 7 стихова и донекле игра улогу «мусл. оченаша».

ФАТИЧКО ПОЉЕ, мало карсно поље (9,8 км²) у Херц., ји. од Дабарског П. (Зет. Бан.); поводњи у њему трају од октобра до средине маја; гл. место Фатиница.

ФАТСИЈА (*Fatsia japonica*, фам. *Agaliaceae*), вишегод. украсна собна биљка, ниски жбуј, вел. престо дољена и сјајна листа, пореклом из С. Амер. и и. Аз.; размножава се вегетативно; од *F. rarurifera* у Јап. и Кини прави се хартија.

ФАТУМ (лат.), судбина, слепа природна нужност.

ФАУЛ (енгл.), прекршај правила у спорској борби; у фудболу намерна грубост, у боксу забрањен ударца, на трима сваки недопуштен поступак јачача или возача.

ФАУН, италијански бог шума и бргова, заштитник пастира, одгонци жери од стада (→ Инуј, Луперку; жена му Фауна (Бона Деа); после се веровало да их има више, па се изједначили с грч. сатирима).

ФАУНА (лат.), скуп живот. врста које насељавају одређену област или део Земље (→ зоогеографија Југосл.). **Фаунистички**, који припада фауни или се на фауну односи.

ФАУСТ Георг (*Faust*, 1480.-1540.), чаробњак, скитница у Нем., око чијег се имена скупило низ анегдота као о човеку који продаје душу ђаволу да би што више уживао и сазио, па стога пропао (**Народна књига о д-ру Ф., 1587.**, често прерађивана); небројени песници обрађивали **Ф.**, али нико боље од → Гетеа, који га радио целог живота: 1. део изишао 1808., 2. део 1832.; ту је **Ф.** филозоф који тражи смисао живота доживљајем и делатношћу; треба да покаже да је човек способан, својом снагом, кроз све блато греха да остане веран човечанској мисији; од нордичког силонитог индивидуалиста хуманизира се кроз античку лепоту (символски брак с Јеленом) и налази предосећање потпуне среће у раду за друштво; све у козмичком оквиру: зло (Мефистофелес) и нехотиче служи добру (господу); **Ф.** инспирисао велике песнике (→ Бајрон, Кардуци итд.) а нарочито музичаре (Берлиоз, Лист, Гуно); код нас преводен веома много (Савић, Одавић, Великановић, Фунтек итд.).

ФАУСТА, жена Константина Вел.; веома лепа, али лаког морала; удављена у топло купатилу.

ФАУСТИНА 1) Старија (104.-141.), жена цара Антонина Пија; 2) Млава (125.-176.), кћи → 1), жена Марка Аурелија.

ФАЦЕЛИЈА (*Phacelia*, фам. *Hydrophyllaceae*), једногод. зеласти биљка, левкасте обично плаве крунице, пре расцветавања уврјате; украсна, пореклом из С. Амер.; ради пчела се гаји медоносна *Ph. tanacetifolia*.

ФАЦИЈА (лат.), седиментне стене таложене у исто време под сличним условима (на копну, поред морске обале, у дубоким морима итд.); па основу њих се може реконструисати геогр. стање на земљи у току неког геол. доба.

ФАЦИЈАЛНИС (*nervus facialis*), 7. лубањски живчани пар, покретач мишића лица и руковалац пљувачних жлезда и њихове секреције (→ живац).

ФАСТИ (лат.): чини, тј. износи; коначни износ, резултат.

ФАЧАН, град (500 000 ст.) у Кини (пров. Квантунг) на делти р. Сикјанга.

ФАША Ежен (1802.-1873.), фрц. инжењер; творац 1. жел. пруге у Фрц.

ФАШИЗАМ, нац. полит. покрет у Ит. (од 1919.), на власти у Ит. од 1922. (назив од *fascio*, сноп, → фасцес, свежа, савез); у схватању држ. ф. напушта индивидуалистички либерализам, и истиче ауторитет држ. као претставника нације; појединачн има потпуно да се покори држ. и њеним циљевима; отуд напушта демократског парламентаризма, одрицање друштвених класа и класне борбе, прогонене марксизма, слободног зидарства, подвргавање пркве држави; ф. спроводи и друштвено и привр. уређење, на место класа дошле сталешке организације (синдикати) радника, послодаваца и слободних позива (професија); поједине групе ових удружења спајају се у савезе (нац. конфедерације), а поред њих долазе и корпорације, врх. савези радничких и предузетничких савеза (конфедерација); по овом уређењу (*Carta del lavoro* од 21./4. 1927.), узима појединачн учешћа у животу државе кроз ове организације, не кроз полит. странке, и на место ранијег парламента дошла (законом од 17./5. 1928.) корпоративна комора, уз коју остао Сенат; држава преузела надзор над привредом, коју прогласила нац. оруђе; забрањене привредне борбе, потпомага се производња (нарочито пољопр.) и извоз, интервенције се код образовања пена и надница, пототиче се многе становништва, спречава се иселјавање и напуштање села, стара се о школовању омладине која до 18. год. у орган. → Балила, затим ступа у фашистичку милицију, где добива војно образовање и у исти мах постају чланови ф. странке; то је **Ф. подмладак**; ф. има вел. теориску и полит. опозицију, али у ист. Ит. значи вел. епоху.

ФАШИНА (ит.), празан или каменом испуњен сноп пруга у употреби при радовима на води, нарочито при одбрани обала и речног дна од поткопавања.

ФАШОДА, место у ег. Судану, близу Нила; заузела га 1898. Французи, али морали да га предаду Британима; данас Кодок.

Fe, знак за хем. елемент гвожђе.

ФЕАЧАНИ, народ у Одисеји.

ФЕБ, антички бог Сунца (→ Аполо).

ФЕБА, 2. име грч. богиње Артемиде, као богиње Месеца.

ФЕБРОНИЈАНИЗАМ, слободоумни покрет у Нем. у 18. в., назван по Јустину Фебронију (псеудоним Николе Хонтајма), устајао против папске власти.

ФЕБРУАР (лат.), у ст. римском календару последњи месец, у јулијанском и у грегоријанском 2. мес. у год., прозван по рим. празнику очишћења *februa*, има 28, у преступној 29 дана; наш нар. назива га вељача, тј. веља ноћ. **Фебруарска револуција**, избила у Фрц. 22./2. 1848.) противу личног режима Фрц. краља Луја Филипа, коме мињ. Гизо стално обезбеђивао већину у скупштини ограничавањем слободне и корупцијом; непосредни повод за њу била Гизовљева забрана опозиционих банкета, сазваних за 22./2. на којима опозиција хтела поново да изрази жељу за реформом изборног система; вест о забрани довела до радничких и студентских демонстрација, које се убрзо претвориле у уличне борбе (22., 23. и 24.); Луј Филип због тог сменом Гизоа и покушао да састави и. владу; кад му то није пошло за руком, абдицирао у корист свог унука и напустио Фрц.; нар. скупштина није признала његову одлуку већ прогласила рпб. и поверила и. влади (Дамартин, Араго, Луј Влан и др.) да изврши изборе за уставотворну скупштину; ф. р. имала снажног одјека по свој Евр., нарочито код поробљених и неуједињених народа; за Французима на оружје устали у Нем. Немци (берлинска р.) и Пољаци (у Пруској); у Аустр. Мађари (мађ. буна), Чеси, Аустријанци (бечка р.), Италијани, Хрв. и Срби (мајски сабор); у слободним ит. државицама Италијани, а у подунавским кнежевинама Румуни.

ФЕВАЛ Пол (*Feval*, 1817.-1887.), фрц. романописац; **Мистерије Лондона** (по гледу на **Мистерије Париза** од Е. Си-а), **Ваволов син**, **Роже Бонтан**; многи романи драматизовани; после рел. конверзије писао рел. студије и прерађивао своје романе у кат. духу. **ФЕДАР** (*Phaedrus*), рим. писац из 1. в. пореклом из Македоније, ослобођени Августов роб; увео басну у рим. књиж. прерадом Езопових басни, анегдота, шала и легенди у лаким и пријатним стиховима, коректним у погледу метрике.

ФЕДЕРАЛИЗАМ (лат.), 1) систем уређења савезне или федеративне државе (→ федерација); супр.: централизам, унитаризам, 2) тежња за стварањем федеративне државе; каткад израз нац. покрета

који тежи да оствари држ. самосталност. 3) полит. правац у Фрц., у доба вел. револуције (1789.), чији претставници били жиродинци; организовао у провинцијским центрима отпор крупне буржоазије противу револуц. диктатуре ситне буржоазије коју предводила монтанјари. 4) анархистичка струја у Фрц. чији гл. претставник био → Прудон; пропагирала стварање друштва на начелима федерације појединих самосталних произвођачко-потрошачких комуна. 5) политички покрет у САД крајем 18. в. и почетком 19. в., насупрот централизму, истицао принципи федерализма и тражио самосталност појединих држава од централне власти. **ФЕДЕРАЛИСТИ** 1) присталице федерализма. 2) одреди нар. гарде у Фрц. који се, држећи се традиције → федерата из епохе вел. револуције (1789.), храбро борили на страни → лариске комуне; стојали под утицајем федералистичких идеја → Прудона; по њима у Паризу прозван федералистички инд. 3) црногорски аутономисти, присталице црногорске независне странке («зеленаша») који, насупрот централистима («белашима»), тражили да се Црна Гора не уједињује са Србијом, већ да у састав Југосл. уђе као посебна држава; на изборима од 8./2. 1925. добила у Црној Гори од 5 посланичких мандата. 3. **ФЕДЕРАЛНА РЕЗЕРВНА БАНКА** (Federal Reserve Bank), врста централне емисионе б. у извесним дистриктима САД (има их свега 12). **ФЕДЕРАТИ** (фрц. fédérés), фрц. добровољци који се борили у саставу нар. гарде у револуционарним ратовима вел. фрц. револуције (1789.) с девизом: уједињење Фрц. на бази револуционарног братства и једнакости; у Марсељу први пут певали → Марсејску; одлуком Конвента од 1793. уведени у састав редовне фрц. војске.

ФЕДЕРАЦИЈА, сложена држава, савезна држава, федеративна држава; савез од 2 или више држава у којем свака задржава у већој или мањој мери своју полит. и култ. самосталност и индивидуалност, а потчињава се заједничкој сувереној власти олигархој у савезном парламенту и савезној влади, заједно с монархом или председником рпб.; ови заједнички савезни органи врше своју власт не само над појединим државама ф., већ и над свима грађанима који живе на територији ф.; држављанство је заједничко за све грађане на територији ф.; у земљама с посебно развијеним ист. националностима ф. је најбољи систем државног уређења; у земљама где је стап. национално компактно она је гаранција поретка демократије и нар. слободе, јер онемогућава злоупотребе које често потичу од сувише великог централизовања држ. власти; може постојати и као монархија и као рпб.; има ове облике: а) **персонална унија**, кад 2 државе имају привремено истог владара (Саксонска и Пољска у 18. в.); б) **реална унија**, кад 2 државе међусобно везане личношћу владара (Аустро-Угарска пре рата); в) **кофедерација, државни савез**, кад 2 или више држава чине трајан савез, али тако да у савезу ни једна од њих не губи своју самосталност већ се конфедерирају само ради тога да би заједнички суделовале у организацији централне власти; такве су: САД, Швајцарска, Мексико итд.; г) **совјетска рпб.**, посебни тип федеративне државе организоване на начелима права самоодређења народа; постоји данас само у Рус.; од других ф. разликује се још и тиме што уставом допушта свакој држави да може драговољно и у свако доба иступити из заједнице.

ФЕДЕРБ Луј (Faidherbe, 1818.-1889.), фрц. генерал; организовао колонију Сенегал, успешно ратовао у фрц.-пруском рату (1870.-1871.).

ФЕДЕРИ (нем.), типка метална тела (→ опруге).

ФЕДИН Константин (* 1892.), савр. рус. белетрист припада колу најистакнутијих у СССР; у кругу свог ум. рада узима објекте новог живота; у роману **Градови и године** осећа се динамизам који потсећа на Андреја Бјелог.

ФЕДИНГ (енгл. fading), повремено слабљење или чак потпуно ишчезнуће пријема приликом слушања радио емисија, а каткад се појаве извесне деформације у репродукцији; учестаност ф. већа код краћих, а мања код дужих таласа; међутим обично дуже траје на дугим (каткад по неколико часова), док на краћим таласима знатно краће време, али за то више изразит; осим тога појава ф. има често још и селективан карактер тј. за 1 одређено место и у 1 одређеном тренутку може да се манифестује само на таласу одређене дужине, док се на др. таласима пе може применити или се осећа у знатно мањој мери; има више хинотетичких узрока који производе ф.; међутим, вероватно да појава ф. настаје најчешће услед интерференције; употребом диригујучих, емисионих → антена и истовременом употребом више пријемних антена, постављених на

различитим растојањима и разним правцима од места где постављен пријемник, могу се последице ф. знатно ублажити; осим тог промена јачине у пријему коју изазивају појаве ф. ублажује се у знатној мери помоћу спец. веза у радио пријемнику (аглифединг-уређај), које ту јачину аутоматски регулишу и одржавају на једној приближној константној вредности; изопачење репродукције дешава се само код радиофонских преноса, пошто се селективна својства ф. не могу осетити код телегр. емисија које располажу са знатно ужим опсегом учестаности; поред зона где влада повишења ф. постоје и »зоне Ђутања« (мртве зоне), места која сувише далеко да би се површински таласи могли практично осетити, а сувише близу да би просторни таласи после одбијања могли до њих доспети.

ФЕДОР (Феодор, Фјодор), име 3 рус. цара: 1) **Ф. I**, цар (1584.-1589.), 2. син Ивана Грозног; препустио управу Борису Годунову, који га, после смрти, и наследио на престолу. 2) **Ф. II**, цар (1605.), син Бориса Годунова; убијен на 2 мес. по ступању на престо. 3) **Ф. III** **Алексијевић** (1676.-1682.), најстарији син цара Алексисија Романова, цар Петра Вел. (по оцу); за његове владе закључен мир с Тур. (1681.) и укинута мјестничество.

ФЕДОТОВ А. П. (1815.-1852.), рус. сликар, радио слике дидактичког карактера, жанр.

ФЕДРА 1) по грч. митологији Тезејева жена, кћи Минојева, заљубила се у пасторку Хиполита, који је одбио а она га тужила Тезеју да ју је напастао; кад га отац казнио, Ф. се обесила. 2) 1 од најбољих Расинових трагедија; предмет узет из Еурипидове трагедије Хиполит; страсти и безнадежна љубав маћехе према пасторку.

ФЕЈАНЦИ, присталице устава у доба фрц. Законодавне скупштине (1792.); састајали се у фејантинском мањ близу Тилерија; њихов вођ био Лафајет.

ФЕЈАЧАНИ, легендарни народ у Одисеји.

ФЕЈДОН, краљ у Аргосу из 7. в. пре Хр.

ФЕЈЕ Октав (Feuillet, 1821.-1890.), фрц. писац; у

романима и драмама изразио конзервативне кат. идеје, без нарочите дубине; романи: **Роман сиромашног младина**, **Господин де Камор**, **Историја једне Парижанке**, **драме: Далила**, **Јулија**, **Сфинкс** (→ сл.).

ФЕЈЗИ († 1595.), даровит перс. песник, живео на двору цара Авбара у Индији.

ФЕЛТОН (фрц.) → Фелтон.

ФЕКАЛИЈЕ (лат.) → измет.

ФЕКАН, варош (17 000 ст.) у Фрц. на обали Ламанша; риболов и инд. (уље, сапун).

ФЕКОНДАЦИЈА (лат.), оплођење, спајање ж. оплодне ћелије (овулума) с мушком (сперматозоидом), обично у јајоводу где се сретну ж. јаје при силажењу у материцу и сперматозоиди који се из вагине пењу ка јајнику; оплођено јаје силази из јајовода, доспе у материцу и ту се причврсти; у патолошким случајевима ф. се може извршити у трбушној дупљи (→ ванматерична трудноћа).

ФЕКОЊА Андреј (1851.-1920.), слов. књиж. историчар, објавио **Преглед дубров. књиж.**, затим **расправе: Др. Људевит Гај и илјрска идеја**, **Кајкавски писатељи**, **Словенци у књижевн. взајемности с Хрвати**, **Сташко Враз**, **Драгоила Јарневићева**, **Духовњаци словенски писатељи**, **Конзул ип Далмацин**, **Антон Сломшек**.

ФЕЛАСИ 1) Арапи који се баве земљр. 2) → Египћани који се баве земљр. и примили ислам и ар. језик.

ФЕЛБИНГЕР 1) **Бартол** (1735.-1871.), архитект, покретом Чех, радио у Загребу, где подигао вел. број зграда и утицао на развој хрв. грађевинарства. 2) **Игнат д-р** (1742.-1788.), свештеник, реформатор и организатор школства у Нем. и Аустр.; значајан за нас због 1. устава Илјричких депутације о малим школама који донесен његовом заслугом; по том уставу требало је подићи тривијалне шк. у свакој прав. епархији, а наставу изводити по нормалном методу; утицао на Теодора Јанковића Миричевског; по свом методу саставио уџбенике за шк.

ФЕЛДИ Михаљ (Földi, * 1894.), мађ. романописац, психоаналитик. слика људе који траже бога у демонској средини; гл. дело: **На путу к божјем царству** (трилогија).

ФЕЛДКИРХ, варош (12 000 ст.) у Аустр. на р. Илу. на граници према Лихтенштајну; ткст. инд.

ФЕЛДМАН Мирослав (* 1899.), песник и драматичар; гл. дела: *Иза сунца*, *Архипелаг снова* (песме) и *Вођња*. Професор Жич (драме).

ФЕЛДМАНОВСКИ Хјероним (1823.-1885.), пољ. песник, преводилац јсл. поезије: *Илирске песме*, *Хрватске песме*.

ФЕЛДМАРШАЛ (нем.-фрц.), највиши мирнодопски чин у аустр. вој.; старији генерал-обрст, који се чин може добити само у рату.

ФЕЛДСПАТ, фелдспати, група најважнијих минерала који улазе у састав стена, алумо-силијатни калијума, натријума, калцијума или изоморфне смеше ових силијата; лепљивост им савршена у 2 правца који се секу под правим углом (→ ортоклази) или угла преко 93° (→ плагнокласи).

ФЕЛДЦАЈТМАЈСТЕР (нем.), чин. у аустр. вој. одговара нашем арм. ген.

ФЕЛИБРИЖ, песничка школа фрц. Југа, осн. 1854., с тељом да оживи књиж. на провансалском јез. која престала крајем ср. в. (→ француски језик); назив фелибри (учени људи, мудраци) узет из 1 ст. побожне песме; најпознатији провансалски песник → Мистрал.

ФЕНИКС I-V, име средњев. пара; најзатнији Ф. III (483.-492.), који својим непријатељством према монофизитима довео до 1. поделе између рим. и виз. цркве.

ФЕЛИНГОВ РАСТВОР, угаситоплави раствор бакар-хидроксида у алкалном раствору сетенове соли; употребљава се као реактив за доказ хидразина, хидроксиламина и неких врста шећера, нпр. у патолошкој мокраћи, при чему се он редукује до преног бакар-оксида Cu_2O .

ФЕЛОГЕН (грч.), секундарни меристем који ствара плуту (→ перидерм).

ФЕЛОН (грч.), у прав. црк. свештеничка одежда, ортгац без рукава, од скупоцене материје; у прва времена носила и епископи.

ФЕЛОНИЈА (срлат.) 1) у ср. в.: издајство свог феудалног господара. 2) неиспуњавање заклетве. 3) неодољност.

ФЕЛЧЕР (нем.), код Руса војни болничар.

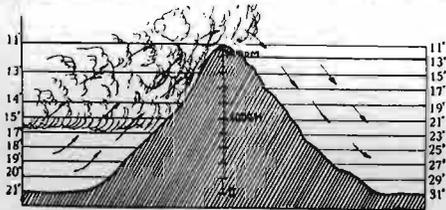
ФЕЛТОН (фрц.), подлистак, доњи део новина са забавном садржином (→ листак).

ФЕМАРН, нем. острво (185 км², 15 000 ст.) у Балтичком М.; гл. место Бург.

ФЕМЕ (нем.) 1) суд за тешке злочине у Вестфалији (у 14. и 15. в.). 2) тајне организације које врше политичка убиства.

ФЕМИНА (лат.), жена; женка. **Феминизам** (нлат.), покрет за равноправност жена и њихову полит. и соц. еманципацију; женственост код човека; претеран утицај жена на државу и културу. **Феминија** → женски род.

ФЕН (лат.-нем.), топао и влажан ветар, који дува

из Ит. преко Алпа у Баварску; уздижући се уз Алпе ваздух се хлади просечно 1° на 200 м уздицања и зато даје кишу на ј. падинама; низ сев. падине ваздух се спушта и притом динамички загрева за 1° на сваких 100 м падања те тамо бива топлије него на ј. падинама Алпа и влада ведро време; фенским ветром зове се сваки в. који се уздиже с 1 а спушта с 2. стране планине.

ФЕНАЦТИН (грч.), лек, кристалан, безбојан или слабооружичаст, слабо горак; употребљава се против болова и као средство против високе тмпт.; може се употребити до 3 г на дан.

ФИН Д' СЈЕКЛ (фрц.: fin de siècle), крај столећа; ознака за блазиране и безвољне појаве у песничву и другим ум. и за лекаденцију културе евр. Запада; израз дошао од наслова 1 комедије од Ф. Жувеноа и Х. Микара.

ФЕНЕК, ман. у Фрушкој Гори (Дун, Бан.); први пут се помиње 1583.; Турци га спаљивали у више махова; обновљен 1716.; почетком 19. в. у њега се доселили калуђери из ман. Студенице (1813.), с моштима Стевана Првовенчаног, али га убрзо напустили.

ФЕНЕЛОН Франсоа (Fénelon, 1651.-1715.), фрц. над-бискуп и књижевник, писао о васпитању, јез. и књиж., затим басне и дијалоге; познат му роман *Авантуре Телемака*, сина Елисова, рано преведен код нас (→ сл.).

ФЕНИЈАНИ, ирско револуционарно удружење, образовано 1861. с циљем да ослободи Ирску енгл. власти; названо по легендарном ирском краљу Фениксу; откривено 1876. а вођи похватали и погубљени.

ФЕНИКС 1) по мисирској причи птица која пред смрт изгори па изиђе из пепела подмлађена. **2)** легендарни краљ Ирске. **Ф.** кокош, луксузна раса пореклом из Јапана, знаменита по дужини пера у репу до 2 м, мала раста, сребрнаста и златна.

ФЕНИЧАНИ, семитски народ који рано дошао на обалу Сирије где основао

читав низ прим. градова (Арад, Библос, Бејрут, Сидон, Тир итд.); одакле се поглавито морепловству и били гл. посредници између И и 3 све до 8. в. пре Хр., кад њихову улогу преузели Грци; на својим бродовима одлазили у Ег., на Род, Крит,

у Егејско, Мраморно, Црно, Јонско и Јадр. Море, ишли у Сицилију, Сардинију, Галију, Шп. и с. Афр. (Картагину), па чак и Енгл. (Каситериди); поред трг. имали и развијену инд. (вазе, накит, бронзано оружје, сидонско стакло, пурпурно обојене ткањине итд.); упознали з. евр. народе с културом Египћана, Вавилонца, пренели с И у Евр. и с. Афр. магарца, кокошку, пауна, голуба, смокву, маслину и винову лозу; упростили азбуку, примљену од Египћана, и употребљавали само 22 писмена, колико имали и гласова у свом јез.; књиж., науке и ум. код њих нису били развијени. **Феничански језик**, давно изумро, припадао сев. групи семитских (као и јевр.); у науци се мисли да су Феничани, као културни народ, морали имати и вел. писменост, али до нас допрли само натписи.

ФЕНОЛ, карболна киселина (C₆H₅OH), ароматичан алкохол; безбојне плочиче, при стајању добија првенкасту боју; топи се на 43°; раствара се у води; отрован и има карактеристичан мирис; добија се из катрана каменог угља, служи као дезинфекционо средство; у орг. инд. полазна материја за добијање салицилне киселине. **Фенолфталеин** (C₂₀H₁₄O₄), фталени који се добија кондензацијом анхидрида фталени киселине с фенолом; безбојни кристали, растварају се у алкалним и интензивно црвеном бојом; из алкалних раствора може се опет издвојити киселинама као безбојно једињење; на тој промени боје почива његова употреба као индикатора у титриметрији.

ФЕНОЛОГИЈА (грч.), наука о спољашњим променама биљака у вези с год. променама климе; вишегод. посматрања важних фаза у развију биљака, упоређена с метеоролошким посматрањима за исто време дају употпуњену слику биоклиматских промена појединих предела; сем тога обележавају биоклиматске промене појединих предела и границе биљних врста; фенолошка посматрања се врше и на животињама; ова научна грана биологије и метеорологије испитује периодичитет у животним појавама, особито ступњева развића код биљака (појаве опадања листа, цвета, плода), и код животиња (одлазак птица селица, парење, зимски сан, ларвене ступњеve инсеката) у вези с климатским и др. еколошким факторима; има вел. значај за пољопр. и шумарство.

ФЕНОМЕН (грч.), појава; опажен, конкретан предмет у којем се појављује оно што је по себи; идеја или неки др. онтолошки принцип; воља, несвестан дух итд.; човек необичних особина, чудо од човека. **Феноменалан**, необичан, изванредних особина. **Феноменизам** (грч.-лат.), флз. учење да само феномени (појаве) као субјективни доживљаји пра-

ва стварност, а не оно што те појаве у себи претстављају; међу присталице ф. убрајају се: Хербарт, Бенеке, Лопе, Бусе, Паулсен, Килпе, Вунт и др. **Феноменологија**, наука о апсолутним принципима која се показују у феноменима, као и о методама помоћу којих се могу ти принципи сазнати полазећи од њиховог феномена. **Фенотип**, у науци о наслеђу скуп остварених и видљивих особина I организма; нпр. у бастардирању I родитељ и I. бастардна генерација имају у случају доминанције карактера, исти спољашњи изглед (Фенотип) а различит генотип.

ФЕНРИС, у скандинавској митологији вел. вук који ће уништити свет и богове.

ФЕОДОСИЈА, варош (30 000 ст.), пристаниште и морско купалиште на Криму (СССР); инд. њилима. **ФЕР** (енгл. fair), коректно, исправно; дисциплинованост и исправност у спортском такмичењу.

ФЕРАРА, град (116 000 ст.) у пров. Емилији (ср. Ит.); ст. град, катедрала (12.-13. в.), замак (14.-15. в.); слободан унив. (1391.); северна инд.

ФЕРАРИ Лодовико (1522.-1565.), ит. математичар (→ алгебра).

ФЕРГАНА, област у Узбекистану у СССР; вештачки наводњавано земљиште степског карактера; плодно, даје обилне жетве памука, успевају добро и житарице, ориз, воће; гл. место Коканд.

ФЕРГУС I-III, име шкотских владара у ср. в. **ФЕРГУСОН Адам** (1809.-1886.), енгл. историчар; гл. дело: Ист. напретка и падања рим. републике.

ФЕРДИНАНД, име више евр. владара. **Аустрија**: **Ф. I**, цар (1835.-1848.), син Франца I, за чије владе избила либерална револуција у Аустр. и побуна потчињених народа: Мађ., Чеха, Ит., Хрв., Пољака, Срба и Рум.; 1848. одрекао се престола у корист свог сина Франца Јозефа I. **Бугарска**: **Ф. I**, кнез и цар (* 1861.), изабран за кнеза 1887.; искористи анексиону кризу у Евр. и младотурску револуцију у Тур. па прогласио Буг. за независну државу, а себе за цара (1908.); водно рат с Тур. у савезу са Србијом, Ц. Гором и Грч. и заузео I. Тракију и део обале Егејског М. (1912.), а после напада на своје савезнике претрпео пораз и изгубио Добруду (1913.), коју заузели Румуни; за време свет. рата пришао централним силама и напао на Србију (1915.), због чега 1918. морао да абдицира у корист свог сина Бориса III и да напусти земљу.

Мађ. и Хрв.: 1) **Ф. I**, краљ (1527.-1564.), изабран од I дела Мађ. и Хрв. после мохачке битке; ратовао са својим противником Јованом Запољом и султаном Сулејманом Величанственим ком морао да плаћа данак; на хрв.-тур. граници основао Војничку Крајину (1539.); од 1556. и нем. цар као **Ф. I**. 2) **Ф. II** и **III** → **Ф. II** и **III** нем.-аустр. цареви. **Налу.**: 1) **Ф. I**, краљ (1438.-1494.). 2) **Ф. II**, краљ (1495.-1496.), унук претходног. 3) **Ф. III** → **Ф. V**, шп. краљ. **Немачко-аустр. цареви**: 1) **Ф. I**, цар (1556.-1564.), брат Карла V, оснива млађе гране Хабзбургована. 2) **Ф. II Штајерски**, цар (1619.-1637.), унук претходног; гоњенше прот. и сукобом с Чесима изазвао 30-годишњи рат у Нем. 3) **Ф. III**, цар (1637.-1657.), закључио вестфалски мир с Фрц., Шведском и Холандијом. **Португалија**: **Ф. I**, краљ (1383.). **Румунија**: **Ф. Хосицолери**, краљ (1914.-1927.); у свет. рату пришао Антанти, али био потучен, присиљен на мир 1917.; по завршетку рата присајединио Румунији Буковину, Ердел, ји. део Баната и Бесарабију одузету од Рус. **Сицилија**: 1) **Ф. I**, краљ Двеју Сицилија (1759.-1825.), изгубио ј. Ит. (1806.) која му враћена после Наполеоновог пада. 2) **Ф. II**, краљ Двеју Сицилија (1830.-1858.). **Чешка**: **Ф. I**, краљ (1526.-1564.), изабран за чешког краља после мохачке битке, као зет погинулог Јудвиг II (→ **Ф. I**, нем.). 2) **Ф. II**, краљ (1619.-1637.), повео рат с Чесима, који нису хтели да га признају за свог краља и потукао их на Белој Гори (1620.) помоћу војске коју му дао Максимилијан Баварски; прогласио чешку краљу на наследну у Хабзбуршкој династији, забранио прот. веру и немилосрдно убио племетство и народ, тако да број стан. у Чешкој свео на I милион (→ **Ф. II**, нем. цар). 3) **Ф. III** → **Ф. III**, нем. цар. **Шпанија**: **Ф. I-VII**, име краљева из ср. и н. в.; најзнатнија: 1) **Ф. V Католик** (→ сл.) арагонски краљ (1479.-1516.), који после жењидбе с Изабелом I кастилијом ујединио Арагон и Кастилију, потукао Боабдила и заузео Гранаду (1492.), исте год. Колумбо за рачун Шп. открио Амер. 2) **Ф. VII**, краљ (1808.-1833.), Син Карла IV; збацио га Наполеон I с престола 1808.; враћен на престо 1813.; завоео у Шп. деспотски режим и угушио либералне побуне.

ва стварност, а не оно што те појаве у себи претстављају; међу присталице ф. убрајају се: Хербарт, Бенеке, Лопе, Бусе, Паулсен, Килпе, Вунт и др. **Феноменологија**, наука о апсолутним принципима која се показују у феноменима, као и о методама помоћу којих се могу ти принципи сазнати полазећи од њиховог феномена. **Фенотип**, у науци о наслеђу скуп остварених и видљивих особина I организма; нпр. у бастардирању I родитељ и I. бастардна генерација имају у случају доминанције карактера, исти спољашњи изглед (Фенотип) а различит генотип.

ФЕРДИНАНДОВ ВРХ → Јумрукчал **ФЕРЕ** (Fergel), кланац на Алпима (2 492 м) у под ножи Монблана; води из долине р. Роне у Ломбардију.

ФЕРЕКИД, из Сироса († 543. пре Хр.), I. грч. филозоф који проповедао бесмртност душе.

ФЕРЕРО Гуљелмо (* 1871.), ит. историчар, социолог и публицист; објашњава нејасности из ст. ист. чињеницама из садашњости; истакао се делом **Величина и опадање Рима**.

ФЕРЕРСКА ОСТРВА, група о. (1399 км²) између В. Брит. О. и Исланда у Атланском Ок.; претстављају ст. површи, за време леденог доба рашчлањене ледничким валовима; у неке од валова зашло море и претворило их у Фјордове или мореузе; клима влажна, реке кратке, предели голи, огроман број морских птица; стан. (24 000) Ферери, досељени из Норвешке у 9 в., задржали ст. обичаје; сточарство, риболов и вађење тресета; припадају Данској.

ФЕРЕПА (ар.), одећа у виду широка плашта или мантије за свештенике или жене.

ФЕРИ I Берио (1856.-1929.), ит. социјалист и марксистички теоретичар који покушао да марксизам споји с дарвинизмом помоћу Спенсеровог позитивизма; гл. му дело: **Социјализам и наука**. 2) **Жил** (Ferry, 1832.-1893.), фрц. државник; извршио реорганизацију осп. настава и допринео ширењу фрц. колонија заузимањем Туниса и Тонкина. 3) **Јулиј** (1826.-1895.), ит. филозоф; гл. дело: **Психологија асоцијације од Хобса до данас**.

ФЕРИ-БОТ (енгл. ferry-boat) → трајект. **ФЕРИДУН-БЕГ** († 1583.), чувени тур. скупилач држ. повеља чија се збирка зове **Султанска писма**; ту се налазе 2 писма Бајазита I о блци на Косову.

ФЕРИЈЕ (лат.) 1) код ст. Римљана празници држ. и породични. 2) у ркат. црк. радни дани за разлику од празника, светковина. 3) данас: школски одмор, распуст. **Феријалне колоније**, установе у којима борави шк. омладина преко шк. распуста; њихову организацију у нашој земљи започео је прво Феријални савез који још 1921. осп. колонију на Јахорини; данас их воде поред Ф. савеза, још и: хигијенски заводи, Црвени крст, скаутске установе, Јадранска стража, а у последње време и неке општине; у интернационалном друштву за Ф. к., које има своје седнице у Паризу, из наше земље учлањен само Ф. савез, који се бави и разменом шк. омладине за време шк. распуста. Ф. савез, шк. организација учен., наставника, студената и шк. лекара; осп. 1919. са задатком да упућује омладину на путовања и упознавање отаџбине, омогућује шк. омладини јевтино опорављање организованим летовалиштима у прим. и план. крајевима, обезбеђује им јевтину прехрану на путовањима, пропагандира туризам; има своје домове у Београду, Бледу, Мијачици, Св. Стевану и Сплату и 79 организованих свратшта са 1200 расположивих места: 1936. Ф. е. имао 13 објеката, 263 подружнице и 20 000 чланова.

ФЕРИЈЕР I Адолф (* 1878.), проф. института Ж. Ж. Русоа у Женеви, писац многих соф., хиг., биол. и пед. дела: популаризатор и пропагатор активне шк.; по њему васпитањем се мора обухватити цело биће и омогућити му да се развије спонтаном личном активносту, продуктивним радом преко једничког рада у шк. и ђачких самоуправа и др.; гл. дела: **Активна школа**, **Ошта уопштева**. 2) **Габриел** (1847.-1914.), фрц. сликар, одличан портретист; од вел. композиција најбоља му **Пролете**.

ФЕРИ-ОКСИД, Fe₂O₃, гвожђа-оксид, налази се у природи као хематит, чист у облику аморфног праха, мркоцрвене боје у разним чистим нијансама, према начину добивања и величини зрнаца; употребљава се као боја; капут мортум, колкотар, полпр-рот, енгл. црвено, венецијанско црвено итд.

Ферит, чисто гвожђе (метал) појављује се у 3 алотропне модификације α —, β — и γ ферит; само β — ферит магнетичан. **Ферихлорид**, ферохлорид → гвожђа-хлорид.

ФЕРМА Пјер (Fermat, 1601.-1665.), фрц. правник и математичар, својим одређивањем тангенте, максимума и минимума спада међу осниваче инфинитезималног рачуна, нарочито познат ставовима из теорије бројева (→ вероватноће рачун).

ФЕРМАТА (ит.), корона (лат.) ☉, знак који продава ноту или паузу отприлике за 1/2 њихових вредности.

ФЕРМЕН (тур.), део балк. мушке ношње; покрива углавном само леђа, а спреда му се пешеви не могу саставити; прави се од чохе и украшава гајтаном.

ФЕРМЕНТАЦИЈА (влат.) → вреће. **Ферменти** → ензима. **Ферментне гљивиче** → врелне гљивиче. **Ферментограф** (лат.-грч.), одређује брашну моћ

вреа, израђује се с 2 и 4 одељења; састоји се из 1 емаљираних каде која се пуни водом 3-5 см од руба, па се ту спусти гумени балон с тестом и увлачи у метално звоно, закачено за лонац, који у вези с вагом, на чијој осовини причвршћена справа за писање где се на покретној хартији региструје количина развијања угљене киселине у см³; рад овог апарата оснива се на принципу повећања обима услед развијања угљене киселине, због чега тело постаје у води лакше (→ пепизов).

ФЕРМЕНЦИН Еусебије (1845.-1897.), историчар, францезац; објавио вел. збирке регеста и докумената за црк. прошлост Буг. и Босне и још неколико др. прилога; спремао грађу за ист. францезаца и написао резултате својих студија, који нису објављени.

ФЕРНАМБУК, пернамбук, дрво врсте *Caesalpinia* из Браз.; *S. echinata*, употребљава се за прављење црвене боје (бразилин, варзало).

ФЕРНАНДЕЗ Хуан, порт. морепловац из 15. в.; испитио Сенегал и Зелени Рт.

ФЕРНАНДО ПО, шп. острво (2 100 км², 20 000 ст.) у Гвинејском Зал. (Атлански Ок.); плодно: кава, какао, дуван, шећ. трска и др.; гл. пристаниште Санта Изабела.

ФЕРНКОРН Антон Доминикус (1813.-1878.), нем. вајар, радио споменик кн. Михаила у Београду и бана Јелачића у Загребу.

ФЕРО, најмање острво (175 км², свега 6 000 ст.), из групе Канарских О. (Атлански Ок.), пошто је најзападнија тачка ст. света, 1634. кроз Ф. повучен меридијан (подневак) који сматран за почетни (0°).

ФЕРОЛ, варош (30 000 ст.) и ратно пристаниште у Шп. на обали Атланског Ок.

ФЕРОМАГНЕТИЗАМ, магнетизам у телима: гвозђе, никал, кобалт, с нарочито вел. и променљивим вредностима → пермеабилности магнетске.

ФЕРОНИЈА, богиња земаљске плодности код ст. Сабинана

ФЕРОСИЛИЦИЈУМ, легура гвозђа и силицијума; добива се тхп. у ел. пелима из кварца, кокса и гвозђа на тмпт. од 2000°; тхп. врсте садрже 15-90% силицијума; од 15-20% употребљава се за израду машинских делова постојаних према киселинама (→ термисилид); високо процентни ф. се употребљава као дезоксидационо средство у металургији; то његово дејство почива на великом афинитету према кисеонику, због чега у топлењем гвозђу одузима раствореном оксиду гвозђа његов кисеоник.

ФЕРОЦИЈАНКАЛИЈ, калијумфероцијанид, бистрило за вино, $K_2Fe(CN)_6 + H_2O$, кристална со фероцијановодоничне киселине, жута као лимун, лако растворљива у води; бистри вина, подложна плавој и белој прелому; потребне количине ф. за бистрење посебно установити за свако вино, а утврђивање врше само стручна лица и установе, јер ако би у вино остало непромењеног ф., из њега се, под утицајем јачих киселина, ослобађа фероцијановодонична киселина, која се под утицајем ваздуха и светлости распада у 1 плаво једињење, које се поступно таложи и мути вино, и на отровну цијановодоничну киселину (НСN), која се из вина не може отстранити; код нас употреба ф. за бистрење вина дозвољена под условима прописаним § 4. Зак. о вину и чл. 12. Правилника за његово извршење (→ плави предом).

ФЕРСТЕР 1) Антон (1837.-1926.), композитор, диригент, оргуљаш, директор оргуљске нк. у Љубљани, писац науке о хармонији и контрапункту; између 800 дела налазе се црк. композиције, хорови, соло песме, 2 опере и др. 2) Вилхелм (* 1869.), проф. унив. у Минхену, педагог-етичар; оштар критичар и противник савр. културе; сматра циљем образовања стално вел. суђење; дела: *Наука о младежи*, *Школа и карактер*, *Дума о младини*, *Политичка етика* и др. 3) Јозеф Бохуслав (* 1859.), чел. композитор, проф. и ректор прашког конзерваторијума, председник чел. Академије наука; под утицајем Сметанове традиције осећа и нове покрете у музици, а за вокалну чел. муз. његови хорови од нарочита значаја; компоновао преко 100 дела; истицу се: 5 опера, 4 симфоније, симфонијске поеме, 2 концерта за виолину, свите, 3 гудачка квартета, 1 соната за виолину и 2 за чело, хорови, клав. дела и др.

ФЕРТИЛИТЕТ (лат.) 1) плодност. 2) у стат.: број рођених на 1000 жена.

ФЕРФАКС Тома (1611.-1671.), енгл. војсковођа и државник, помогао Чарлсу II да заузме енгл. престо после Кромвелове смрти.

ФЕРХУЛСТ Рафаел (Verhulst, * 1886.), фламански песник и драматичар; гл. дело: *Исус Назаретанин*.

ФЕРШЕВ Сирјел (Vershave, * 1874.), фламански песник и драматичар библ. мотива; писао есеје о уметности: *Лепота и хришћанство*.

ФЕС 1) нем. назив за снижени 4 ступањ у С-дур скали. 2) код Арана тарбуш, код Срба и вес, ци-

линдрична или купаста капа, обично црвена, прозвана по граду Фесу, где се некад највише израђивала; био у општој употреби у сев. Афр., Гр. Аз. и на Б. П. нарочито од 1832. кад постао обавезном капом у тур. царевини; у Тур. 1926. забрањено ношење ф., а на Б. П. се губи из обичаја; женски плуни од мушких; код Срба и Арб. на особитој цени били екадарски ф. и пискињ (кићанка).

ФЕС, град у сев. Мароку (81 000 ст.), важно средиште привр., полит. и духовног живота и највећи трг. град у сев. Мароку; данашњи Ф. бледа слика негдашњег; у ср. в. био град с 400 000 ст. и 785 дамија.

ФЕСАЛ, Фајсал (* 1887.), краљ Ирака (1921.-1933.).

ФЕСАН, област у сев. делу ср. Сахаре, око 400 000 км², већином пустиња; припада ит. колонији Триполиганији; насељена само оазе; главна Мураук.

ФЕСТИВАЛ (лат.), вел. муз. прослава.

FESTINA LENTE (лат.), жури се полагано, тј. не пренагљуј, омиљена пословица рим. цара Августа.

ФЕСТОН, декорација у архт. у облику отвореног венца од стилизована лишћа и цвећа, испрелетаног тракама; најчешће примењено на фрису у ренесанси и бароку.

FESTUM (лат.), свечаност, празник, слава. **Post f.**, после свечаности; дошак, прекасно.

ФЕТ Атанасије (1820.-1892.), псеудоним рус. лиричара А. Шеншина; песме му веома музикалне, fine, ваздушасте интуитивне, далеке од стварног живота у којем Ф. био груби материјалист и апологет сплахички права (→ сл.).

ФЕТ АКОМПИ (фрц. fait accom pli), готов, свршен чин.

ФЕТЕМ (fathom), мера у Енгл. 6 стопа или 2 јарда (1,829 м).

ФЕТИС Франсоа Жозеф (Fetis 1784.-1871.), белг. композитор, органист, проф. музике, директор конзерваторијума у Бриселу, диригент опере, музиколог; знаменит као муз. историчар; гл. дела: *Историја музике*, *Фуга и контрапункт*, *Наука о хармонији*, *о клавирској методи*, *биографије музичара* и др.; компоновао: 6 опера, 3 квартета, 2 симфоније, сонате, црк. дела и др.

ФЕТИШИЗАМ (од порт. фетиш) 1) посебан облик → анимизма; веровање да је седиште духа у неком предмету који нарочито пада у очи: камен необична облика, животињски рог, кост и сл.; таквом предмету, фетишу, узакуже се нарочито поштовање, може да му се сагради нарочито склониште и да добије посебног чуvara (врачара или свештеника), 2) у есекологији: кад поједини делови тела или предмети другог пола изазивају полно надражење и задовољење.

ФЕТОТОМИЈА (грч.) → ембриотомја.

ФЕТУС (лат.), дете у материној утроби од момента кад постане у амниотичној кеси слободно покретљиво (→ ембрион).

ФЕУД (срлат.), посед у ср. в. који краљеви, војводе и др. вел. поседници давали својим службеницима на доживотно и условно уживање. **Феудалство** (лат.), држ. и друштвено уређење које се развило у зап. и ср. Евр. око 10 в., достигло врхунац у 11. и 12. в., а почело да опада у 13. в.; његови зачеци падају још у доба вел. сеобе, приликом које germ. краљеви део заузете земље остављали староседеоцима, део задржавали за себе, а део делили својим ратницима у потпуну својину, с правом наслеђа (алод, баштина); нове услуге својих ратника и поданика краљеви награђивали уступањем делова свог личног поседа на доживотно уживање (феуд или фијер у Фрц., лено у Нем., пронија код нас, спахијук код Турака); у 9. в., нешто услед напада и. варвара (Сарацена, Нормана и Мађара), а нешто услед неспособности владара, краљева власт ослабила, па пронијари и чиповици (грофови, маркгрофови) претворили у наследна добра и проније и земље добивене на управу; убрзо затим законом признато да је сваки сопственик земље, па чак и црк. поглавари (епископи, игумани, опати) → сењори на својој земљи; на тај начин распала се прво Фрц., па затим и др. државе на безброј мањих аутономних државица; касније ушло у обичај да и већи сењори деле земљу на мање поседе и да их дају у феуд људима из своје пратње, а многи мањи сењори признали власт моћнијих, услед напада варвара и честих ратова међу племством; сењор који делио земљу или узимао друге под заштиту звао се снзерен, а онај који примао туђу земљу васал (код нас клетвеник); сељаци који на тим имањима живели били правно везани за земљу (glebae adscripti-

ti), понекад за личност властелинску, и пису се могли по вољи селити нити мењати господара; они, са своје стране, имали стварно и наследно право живљења на тој земљи, коју нису могли продати, ни заменити, и њеног обрађивања, уз обавезу давања властелину извесног дела приноса од земље ($\frac{1}{3}$ или колико где било одређено држ. законима), кулук и плаћања извесних намета владару (центр. држ. управи); у феуд. поретку сељаци нису имали потпуне личне ни привр. слободе; у исти мах, у градским насељима владао еснафски поредак који такође спутавао личну и привредну слободу градских занатлија; ф. владало у Евр. у ср. в., укинута у Фрц. 1789., у др. државама укинута такође устанцима и револуцијама, или полако изумирало. Феудално друштво, делило се на племство (у које улазили сви сењори), свештенство и прост народ; народ се даље делио на грађане и сељаке (слободне, закупнике и рбове). **Ф. хијерархија**, мада су сви сењори сматрани за међусобом једнаке, а краљ само за 1. међу једнаким, међу њима се ипак постепено издвојила 4 реда: у 1. био владар (цар, краљ), у 2. војвода (херцог), гроф, маркграф (маркиз, крајински војвода), ландграф (виконт) и епископ; у 3. барон и опат; а у 4. → витезови. **ФЕХНЕР Густав Теодор** (1801.-1887.), нем. филозоф, чувен по радовима из области психофизике којом ударио основу за развитак експер. псих.; гл. дела: **Нана**, или о душевном животу биљака, **Зендавеста**, или о стварима неба и другог света, **Елементи психофизике**.

ФЕЦЕС (лат.) → измет.

ФЕЦИЈАЛИ, рим. свештеници који саопштавали ратне објаве.

ФЕШ Жозеф (1763.-1839.), ујак Наполеона I, кардинал и лионски епископ.

ФИАМИН Иван (1833.-1890.), нар. и омладински писац; дела: **Радња човјека**, **дужност и благодат**; превео на ср. **Згоде Телемака** од Фенелона.

ФИБИХ 1) Зденко (1850.-1900.), чсл. композитор, диригент нар. поз. у Прагу; опере му у духу Вагнерове тхн. с том разликом што мелодиски инвентиван; иначе под утицајем романтизма; компоновао: 7 опера, 6 мелодрама, 3 симфоније, 7 симфонских поема, 2 кантате, гудачки квартет у G-дуру, 52 клавијрска комада, пеме и др. 2) **Клара** (Viebig, * 1860.), нем. књижевница натуралистичког правца, националистичка; роман **Војска у сну**.

ФИБОНАЧИ Леонардо (Fibonacci, око 1180.-1250.), ит. математичар; 1 од првих који у Евр. уводи ар. цифре и алгебру.

ФИБРИЛИ (лат.), фине влакнасте беличне творевине, улазе у састав мишићног, нервног и везивног ткива; према врсти ткива различите природе.

ФИБРИН (лат.), 1 од беланчевина у serumу крви и лимфе, утиче да се крв згрушава (→ коагулација крви).

ФИБРОЗНА ТУБЕРКУЛОЗА → туберкулоза.

ФИБРОКАЗЕОЗНА ФТИЗА → фтиза.

ФИБРОМ (грч.), доброћудни израштај везивног ткива, развија се готово у свим деловима организма (најчешће у кожи); јасно ограничен, различите конзистенције (мекан и тврд) и разне величине (до тежине од неколико кг); на пресеку беличасто-седефаст; даје метастазе.

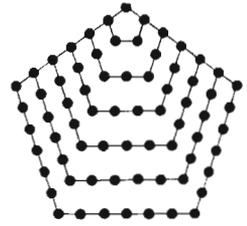
ФИБРОСАРКОМ (грч.), малигни тумор везивног ткива; развија се у органима где се налази везивно ткиво, ређе у унутарњим органима; појављује се код младих особа.

ФИГАРО, личност → Бомаршеових комедија (**Фигарова женидба**, **Севиљски берберин**), тип довитљивог и духовитог слуге кроз чија уста писац подвргава руглу и сатири ст. фрц. друштво.

ФИГНЕР Мирослав (1822.-1865.), с → Тиршом основао соколство код Чеха; веома културан, образован и богат човек, дир. Хипотекарне банке, вел. идеалист и прегалач; старешина 1. соколског друштва, за кратко време дао од себе све да соколство пође правим путем; о свом трошку саградио у Прагу соколски дом, који постао расадник и матица целог соколства.

ФИГУРА (лат.) 1) лик, слика. 2) геом. слика. 3) физ. облик. 4) слика у картама. 5) стилски украс; речи произвољно употребљене у смислу који није њихов првобитни и свакидашњи у намери да изазову слику и појачају утисак; свако књиж. дело обично има доста ф., у живом говору такође се употребљују. **Фигурална музика**, полифоне, контрапунктске композиције у којима наслупот вокалним композицијама примењени разноврсни ритмички облици. **Фигуранти** (лат.), на позорници: нема лица, чланови немог хора или хора који колективно реагирају у балету; чланови хора. **Фигуративна значења** → реч.

Фигурирани бројеви, заједнички назив за полигоналне и поллидралне бројеве, међу спадају троугли (1, 3, 6, 10, 15, ...), квадратни (1, 4, 9, 16, 25, ...) пентагонални (1, 5, 12, 22, 35, ...) (→ сл.) итд. који дају број куглица поређаних у троугау, квадрату, пентагону итд.; други казују колики број куглица поређаних по поллидрима нпр. тетрадрални 6. (1, 4, 10, 20, 35, ...). **Фигурина** (ит.) нацрт за костим.

Фигурирати (лат.), давати спољни утисак, суделовати на позорници, присуствовати у неком својству.

FIDAC, скраћено: међународни савез бивших ратника (Fédération internationale des anciens combattants).

ФИДЕИКОМИС (по лат.), установа рим. права, одржала се у неким земљама до данас; ф. је кад наредни добије имање с тим да га не може отуђити, већ га ужива заживота и преноси по смрти свом наследнику; циљ г. био да се имање очува што дуже у породици; екон. разлози да имање не остане ван промета налазали укидаше ф.; у Фрц. ф. забрањен чл. 896. грађ. зак. од 1803.; у Југосл. ф. укинут Уставом од 28.6. 1921.; закон о разрешењу породичних ф. донесен 10.7. 1934., по том закону ф. постаје сувласништво поседника на дан 28.6. 1921. и онога који се затекао као 1. чекалац по исправи ф.; сви остали чекаоци губе право без накнаде; окружни суд у чијем се подручју налази именовани, позива огласом заинтересоване да приваје своја права и поднесу доказе у року од 3-м месеци. **Фидеикомисарна супституција**, наредба у тестаменту да наследник имање сачува и преда својим потомцима који ће га слободно наследити или ако њих не буде, а он не одреди наследника, одређеној личности (супституту), коју одредио тестаментар у наредби.

ФИДИЈА, грч. вајар 5. в. пре Хр., 1 од главних

претставника класичног вајарства; гл. дела: **Атина Партенос** (од слонова кости и злата) у Партенону, **Атина Промакос** (у бронзи), на агинском Акропољу, **Атина Лемнија**, на острву Лемносу, и фигура бога Зевса на престолу у Олимпији; оригинали се нису очували, него копије, репродукције на новцима, имитације и отисци; вероватно имао удела у изради јединствених рељефа на Партенону.

FIDUCIA (лат.), уговор о залози у рим. праву; међутим залагач и заложник поверилац закључују уговор о продаји с тим да продавцу (залагачу) припада право откупа ствари до одређеног рока, а заложник поверилац одмах је сопственик.

ФИЖОЛ (лат.) → пасуљ.

ФИЗИКА (грч.), наука која поред молекуларних сила испитује акустичке, топлотне, светлосне, магнетне и ел. појаве у мртвој природи и то оне које хемиски не мењају тела; дели се на теориску и експерименталну; обе имају исти задатак: изналажење општих закона, само се 1. служи мат. а 2. огледом (експериментом); тачна дефиниција области физ. испитивања немогућа из више разлога, а нарочито стога што залазе у домене свих прир. наука. **Физички**, природан, телесан. **Ф. терапија** → терапија.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ, настојање да се народ, особито омладина, развија телесним вежбањем ради личног (ојачано тело отпорније према болестима) и општег добра, нар. одбране, поправљања расе, смањивања смртности, препорода и подизања нар. снага итд.; може бити: 1) лично (спортско), где појединац настоји да постигне највиши циљ у 1 грани вежбања (рекорд) или да очува свежину и здравље вежбањем; развијено нарочито у Енгл.; претерана вежбања шкољива; умарају срце и ненормално шире плућа, стварају предиспозицију за емфизему плућа. 2) колективно, где прив. удружења или држава с планом изводе ф. в. према свом циљу, нпр. витештво, соколство, скаутизам, стрељачке друштве, предвојно васпитање, шк. гимнастика, спортски са-

вези итд.; лично старије, а колективно производ новјег времена, често принудно; код нас тек у четку; развитком соколства и спорта увидела се важност ф. в., па стога донесен Зак. о ф. в. (25.12. 1931.) који предвиђа обавезност вежбања за сву ваншколску омладину; због оскудице предводника и просторија засад се изводи по нарочитом програму у банцентрима недељом и празником под надзором нарочитог отсека при градском поглаварству.

ФИЗИКОТЕЛЕОЛОГИЈА (грч.), учење које хоће да докаже постојање бога из целисходности природе. **ФИЗИКУМ** (грч.-лат.), испит у току мед. студија на крају 5. семестра из прир. наука.

ФИЗИКУС (грч.-лат.), раније сваки лекар, сад окружни лекар. **Физијат**, канцеларија окружног ф. **ФИЗИОГНОМИЈА** (грч.), црте лица; израз лица; спољашњи карактерни израз.

ФИЗИОГНОМИКА (грч.), наука о цртама лица и другим ознакама тела као изразима душевних и карактерних особина и способности.

ФИЗИОКРАТИ (грч.), научан правац, претеча полит. економије као науке о привр. животу; ф. сматрали да се само у пољопр. стварају нови производи, да богатство народа и његов истински доходак почива на чистом приносу земљар; сви остали облици прихода (трговаца, занатлија, индустријалаца, чиновника, уметника итд.) само деривативни (изведени) приходи, настали раздвајањем прихода од земље међу разне друштвене класе и професије; главни претставници овог правца били: Ф. Кесте (Questenau), Дитонт де Немур, Тирго и др.

ФИЗИОЛОГИЈА (грч.), грана биол., наука која проучава особине ткива и функције органа; хелична ф. проучава функционалне особине анат. елемената (белица); специјална ф. функције разних органа; упоредна ф. функције органа код разних врста животиња и биљака. **Физиолошка јединица**, по схватању енгл. филозофа и природњака Спенсера, најмања жива ј. до које се може разложити жива супстанца; сваки организам одн. његови делови састоје се из вел. броја ф. ј. једнаких међу собом; иако невидљиве, сложеније и од најсложенијих молекула белачевина; у организму спојене у одређен склоп од којег зависи изглед и склоп 1 врсте живог бића; теорија ф. ј. објашњава и сам процес наслеђења (→ генетика). **Ф. процес**, свака радња, свака појава и све што се одиграва у здравом и нормалном организму, за разлику од патолошких процеса; напротив, престанак лучења мокраће (анурија) патол. феномен. **Ф. раствори**, садрже све соли (у одговарајућој концентрацији) потребне за одржавање функција изолованих органа; има их простих и сложених, који изостарују изотонију (иста концентрација соли као у крви), равнотежу, између јона Na, K, Ca и Mg и потребну хем. реакцију; прост ф. р. за топлокрвне животиње садржи само 0.95% NaCl; напротив сложени ф. р.: (Рингеров) садржи сем NaCl још и KCl (0.02%), Ca Cl₂ (0.02%), Mg Cl₂ (0.02%), NaHCO₃ (0.005%), NaH₂PO₄ (0.01%); у лекаству, обично се употребљавају прост ф. р. (поткожно и интравенозно); сложени ф. р. употребљавају се при извођењу ф. експеримената. **Ф. функције**, све радње које се одигравају у живом организму; нпр. варење, дисање, кудње срца и др. **ФИЗО Арман Инолит Луј** (Fizeau, 1819.-1896.), фрц. физичар, дао метод за мерење ширења чврстих тела при загревању и метод за мерење брзине светлости. **ФИЈАКЕР** (фрц., по Ф., калуђеру из 6. в., чија слика стојала као грб на кући проналазача ове врсте кола у Паризу), двопречна кола, обично за јавну употребу.

ФИЈАЛИ (грч.-ит.), најважнија декорација готског грађевинарства; обликом као опомињу на торањ; ф. завршују косе ступце и торњеве, стоје свуда где се завршава какав грађевински део.

ФИЈАСКО (ит.: боца), неуспех, брукa.

ФИЈЕЗОЛЕ фра Ђовани да (назван фра Беато Анђелино, 1387.-1455.), ит. сликар, доминиканац; сва му се дела одликују небеском чистотом; гл. дела: фреске у мач. Сан Марко у Фиренци, у капели св. Николе у Ватикану; од старских слика познатије 4 светитеља, **Крунисање Маријино**, **Страшни суд** и др. **ФИЈЕРАНТ** (ит.: Пега = сајам), трговац који своју робу продаје једино идући од сајма до сајма; Зак. о радњама од 1931. забрањено у Југосл. даље издавање овлашћења за ф.

ФИЈУМАРЕ (ит.) → речине.

ФИКОМИЦЕТЕ (Phycomycetes), поткласа гљива, чiji мицелиум једноћеличан, већином многоједран; размножавање вегетативно на разне начине и сексуално (копулација или оплођење јајета); често образују зооспоре; већином стан. воде, ређе

терестрични облици; међу ф. многи паразити; у овој поткласи разликују се редови: Chytridiales, Monoblepharidales, Oomycetes и Zygomycetes; међу оомпцетима значајна фам. Peronosporaceae, где спада Peronospora, паразит на виновој лози и Phytophthora, паразит на кромпиру; а међу зигомичетима важна фам. Mucosaceae, буџ.

ФИКС (лат.) → фиксум. **Ф.-идеја** (лат.-грч.), која не избеја из свести 1 лица и под чијим утицајем стоји њено мишљење и делање; сматра се симптомом душевног обољења, као лудило величини, гоњења итд. **ФИКСАЦИЈА** (лат.), везаност човека за нарочити тупањ у разнију састава његовог сексуалног нагона.

ФИКСИР (илат.), раствор који има својство да раствара соли сребра у емулзији, не утичући на метално сребро негативне слике; ф. се по свом саставу деле на: обичне, киселе, киселе са стврдњавајућом супстанцом и брзе. **Ф. натрон** → антихлор. хипосуфит. **Фиксирати** (срлат.), учврстити, утврдити, одредити (нпр. дан); неуљудно гледати у неког.

ФИКСУМ, **фике** (лат.), нешто стално, одређено, нарочито стална плата, сталне принадежности. **Фиксни посао**, код којег услови одређени, који не зависе од извесних чињеница.

ФИКУС, гумијевац (*Ficus elastica*, фам. Moraceae).

високо дрво, елиптична, зимзелена, кожаста листа; лице листа сјајно; расте у влажним тропским шумама; даје каучук; гаји се као украсна биљка по стакларама и домовима.

ФИКЦИЈА (лат.), што је само замислиљено, неистина; у праву: претпоставка извесних чињеница које не постоје, да би се из претпоставке извеле извесне правне последице. **Фикционализам** (илат.), систем идеалистичко-позитивистичке флз. инаугурисан од Вајхингера, према којем сви општи појмови науке, морала и др. само фикције, али ипак нужне за савлађивање искуства и примиривање оцхјаја.

ФИЛ (грч.), предметак или наставак у сложеницама са значењем: пријатељ, присталица (нпр. словено-фил = пријатељ Сл.).

ФИЛАДЕЛФИЈА, пристаниште (1,9 мил. ст.) у Пенсилванији (САД), 1 од највећих инд. места на свету; преко 10 000 фабрика с 300 000 радника; инд. шехера, кожа, кошнинерија, ткст., електронид. итд.; извозно пристаниште за угља, нафту и дуван; има акад. наука, 2 унив., неколико високих шк., звездару.

ФИЛАМОН (361.-262. пре Хр.), грч. комичар: творца комедије нарави; написао 97 поз. комада од којих се сачували само одломци.

ФИЛАНТРОП (грч.), човек који воли људе и подноси жртве за њихово добро (супр. → мизантроп).

ФИЛАРЕТ 1) Романов (1555.-1638.), отац цара Михаила Романова; од 1618. рус. патријарх; управљао рус. првом и помагао сину у држ. управи. 2) **Дроздов** (1783.-1867.), рус. митрополит од 1826.; одличан проповедник и црк. писац.

ФИЛАТЕЛИЈА (грч.), знање о маркама и др. пошт. вредносницама и свему што се односи на њихово постање, израду и употребу. **Филателисти** у правом смислу скупљачи који се поред простог скупљања марака и др. пошт. вредносница базе и њиховим проучавањем; скупљањем пошт. марака отпочели се људи бавити ускоро после увођења марака, 1840.-их год.; 1. албуми за збирке марака изишли 1862.; скупљају се и есеји марака, пробни отписи, целине, цела писма, пошт. жигови итд., а постоји и засебна

област скупљања марака ваздушне поште, **аеро-филателија**; број скупљача у свету огroman; свуда постоје организована филателистичка удружења; најстарије такво удружење у Југосл. Хрв. филат. друштво, осн. у Загребу 1897.; данас постоје у Југосл. око 20 организованих ф. удружења; ф. литература богата часописима, брошурама, монографијама и др. стручним делима; у Југосл. одмах по ослобођењу Хрв. ф. друштво у Загребу покренуло часопис **Филателиста** који од јануара 1935. преузео Јсл. ф. савез; филат. изложбе много доприносе ширењу и развијању ф.; 1. ф. изложбу у нашим крајевима приредило Хрв. ф. друштво у Загребу 1907.

ФИЛД Џон (Field, 1787.-1837.), енгл. композитор, пијанист; компоновао: сонате, концерте, варијације и др.; значајан за савр. клавирски стил.

ФИЛДИНГ Хенри (Fielding, 1707.-1754.), правник, чувен енгл. романисер са тенденцијом друштвене критике; 1. роман, **Дозеф Андријус**, написан из жеље да се пародира Ричардсона **Памела**; гл. дело: **Том Џонс**, сем романа **Донатан Вајлд велики** и **Амелија**, писао есеје и путописе.

ФИЛЕ (грч.), племена у ст. Грчкој. **ФИЛЕ**, острво у Г. Ег., на Пилу, у ст. в. посвећено Изиди и Озирису (на сл.: храм Изиде за време поплаве).

ФИЛЕ (Фрц.) 1) мрежасте тканине израђене плетењем помоћу нарочите игле, везивањем жица у чворове око дрвеног језгра којим се регулише величина рупа; на овај начин се израђују рибарске мреже и сл. предмети. 2) крто месо: говеђи бифтек, месо од груди пернате живине и месо с рибљих леђа.

ФИЛЕМОН и **БАУЦИДА**, по ант. легенди доживели у срећном браку дубоку старост; Зеви им дао да умру у истом часу, и по смрти Ф. претворен у хрост, а Б. у лицу.

ФИЛЕП-МИЛЕР Рене (Fülöp-Miller, *1891.), аустр. дубљидист; гл. дела: **Дух** и **лице большевизма**, **Левин** и **Ганди**, **Свети Ђаво** (Распућин и жене, издање Народног дела), **Моћ** и **тајна Језуита**, **У борби за живот**.

ФИЛЕР, маљ. бакарни новац; стоји део пенга. **ФИЛЕТАС** са **Коса** (240.-290. пре Хр.), александрички критичар и песник.

ФИЛЕТСКИ (грч.), који показује историју развртка. **ФИЛИГРАН** (лат.-ит.), фиња мрежаста израда од танких златних и сребрних жица; украс на новчаницама, шара. **Филигранско стакло**, израде од шупљих, различито обојених, пуних или празних стаклених штапића.

ФИЛИЈАЛА (лат.), одељење трг. или банкарског предузећа у др. месту или крају вароши (супр. централа); споредна радња. **Филијалан**, који се односи на потомке или њима припада; у науци о наслеђу: потомци постају укрштањем родитеља (паренталне генерације), као и даље генерације које потичу укрштањем потомака означене као ф. генерације и обележавају се редним бројевима (F₁, F₂, F₃, итд.).

ФИЛИКАЈА да **Вивченцо** (1642.-1707.), ит. песник, познат нарочито по родољубивој песми **Италији**; написао већи број полит., родољубивих и рел. песама, али најбоље његове елегје.

FILIOQUE (лат.: и сина), учење ркат. цркве да св. дух не излази само од оца (како је у еванђељу и никео-цариградском символу вере), него да излази и од сина; израз уметнут у никејски символ најпре у Афр. и Шп. (589.); учење се после постепено ширило по З, али у Риму устајало против њега; папа Јлав III (809.) поставио у катедрали св. Петра 2 сребрне табле са текстом символа вере без ф.; због сукоба с цариград. патри-

јаршијом примљена и у Риму (1014.) интервенцијом нем. цара Хајнриха II код папе Бенедикта VIII; гл. догматска разлика између п. и зап. цркве.

ФИЛИП, Бургундија: 1) Ф. Смели (1342.-1404.), син Жана Доброг, добио на управу Бургундију. 2) Ф. Добри, бург. војвода (1404.-1467.). Македонија: 1) Ф. II, краљ (359.-336. пре Хр.), отац Александра Вел.; створио макед. фалангу, проширио државу у Тракији и наметнуо своју власт Грчкој, после победе код Херонесе (338.); убијен од свог официра Паузанија, у време припрема за поход на Персију. 2) Ф. V, краљ (221.-178. пре Хр.), удружио се с Антиохом III у намери да заузме Грч. и Ег.; потукао га код Киносефала рим. конзул Фламиније 197. пре Хр. и објавио независност Грч. **Немачка**: Ф. Швапски, цар (1197.-1208.), брат Хајнриха IV. Рим: Ф. I, цар (244.-249.), пореклом из Арабије; убио Гордијана, али и сам био убијен од својих војника; за његове владе прослављена хиљадогодишњица од оснивања Рима. Француска: 1) Ф. I, краљ (1060.-1108.), син Аврија I и рус. принцезе Ане. 2) Ф. II Август, краљ (1180.-1223.), ратовао с енгл. краљевима Хенријем II, Ричардом Лавовим Срцем и Јованом Без Земље; ишао у 3. крсташки рат; потукао нем. цара Отона IV код Бунина (1214.); улепшао Париз и основао у њему унив. 3) Ф. III Смели, краљ (1270.-1285.), син Луја IX. 4) Ф. IV Лепо, краљ (1285.-1314.), старао се да среди фин. и ојача краљ. власт; сузбио самовољу племства, дошао у сукоб с папом Бонифацијем VIII, укинуо калуверски витешки ред темплара и дочепао се његовог имања. 5) Ф. V Дуги, краљ (1316.-1322.), син Ф. IV; гоњо водоанце, Јевреје и губавце. 6) Ф. VI Валоа, краљ (1328.-1350.), синовац Ф. IV; отпочео 100-год. рат с енгл. краљем Едуардом III, који полагао право на фрц. престо, као син ћерке Ф. IV; потучен код Кресција, 1346. 7) Ф. Орлеански → Орлеански. Шпанија: 1) Ф. I Лепо, краљ Кастилије и Хол. (1504.-1506.), син Максимилијана I Хабзбуршког, ожењен Јованком Безумном, која му родила Карла V; 2) Ф. II, краљ (1556.-1598.), син Карла V; закључио мир с Фрц. у Като-Камбресију; поопштрио инквизицију и изазвао устанак Мориска у Шп. (1567.-1581.); послао на Енгл. Непобедиву армаду (1588.), али није имао никаквог успеха, потукао Турке код Лепанта (1571.), оставио државу исцрпљену и осиромашену. 3) Ф. III, краљ (1598.-1621.). 4) Ф. IV, краљ (1621.-1665.), на сл. његов портрет од Веласкеза. 5) Ф. V, краљ (1700.-1746.), унук фрц. краља Луја XIV; покушао да реорганизује Шп.

ФИЛИП 1) апостол Христов, из Витсаиде (Галилеја). 2) **Јакон**, истакао се у проповедању хришћ. у Самарији за време апостола. 3) св. (1507.-1569.), московски митрополит од 1567., изобличио Ивана Грозног, због чега затворен и удављен.

ФИЛИПАШИЋ Вилко (*1874.), књижевник, под псеудонимом Миливој Подравски писао песме и проповедке; збирка стихова: **Песме**.

ФИЛИПИ, место у ст. Македонији, где Октавијан победио Брута и Касија, 42. пре Хр.

ФИЛИПИК, виз. цар (711.-713.).

ФИЛИПИКЕ, Демостенове беседе у којима оштро нападао макед. краља Филипа II; данас уопште огорчен говор против неког.

ФИЛИПИНОСИ, млађи слој насељеничког стан. поред обала и у равнинама на Филипписком О., којем припадају неколико малајска племена.

ФИЛИПИНСКА ОСТРВА, група о. Малајског Архипелага (око 297 000 км²): Лузон, Минданао, Самар, Панај, Палаван, Негрос, Миндоро и др. мања; клима тропска, многобројне мале и богате водом реке; стан. (13,9 мил.) бави се земљр. (манила, конопља, кокосова палма, шећ. трска, дуван, ориз, батате, банане, каучук); доста шума; од руда: злато, гвожђе, сребро; инд. прерађује шећер, кокосово уље и дуван; гл. место Маанила; припадају САД; самосталност стичу 1944.

ФИЛИПОВИЋ 1) Драгољуб (1884.-1933.), песник, био учитељ и шк. надзорник; дао 2 веома популарне збирке песама: **Косовски бојери** и **Србљак**; патриотске песме писане с љубављу с новим и добро погођеним тоном, са много патоса и хиперболичних фигура, али јаке и звучне, мада сувише

мануписане и једнолике. 2) **Иван** (1823.-1895.), педагог и пров. радник, био душа покрета за организовање хрв. учитеља у удружење Савез хрв. уч. друштва, којем дуго год. био и претседник; гл. дела: *Мали тоболаз*, *Искрице*, *Упорабник*, *Читанке хрв. и срп.*, *Почетница*, *Јагодњак*, *Народна књига*, *Грчки хрватско-немачког језика*, *Бетке педагогичке слике*. 3) **Јован** (1819.-1876.), служио у Србији од 1839. као писар и секретар Држ. савета, архивар кнеж. канцеларије, затим прешао у суд. струку и био претседник апелац. суда и Касадије; 1860. привремено мн. правде; као претседник Касадије ослободио Мајсторовића и другове оптужбе за заверу; зато сам стављен под суд са још 4 касад. судије и осуђен на 3 год. затвора (1864.), септембра 1865. помилован; дела: *Филозофија права*, *Флз. права* као наука о истраживању извора умног права итд. 4) **Јосиф** (1819.-1889.), аустр. ген., окупирао Б. и Х. и организовао у њима управу. 5) **Миленко д-р** (* 1902.), етнолог, доцент унив. у Скопљу, за Свезнање обрадио етнографију и радио на сређивању целокупног текста; гл. радови: *Височка Нахија*, *Привреда*, *саобраћај и насеља у околини Високог*, *Богоњица и Биоча*, *Модрича*, *Височки Цигани*, *Варошица Олово с околином*, *Сев. велешка села*. 6) **Филип** (* 1879.), проф. и политичар; посланик Конститутанте и 1 од истакнутих вођа л. крила радничког покрета; гл. дела: *Педагогика математике*, *Геометрија*, *Иелоговија*, *Развјатка друштва*.

ФИЛИПОНЦИ, рус. секта, одбацује свештенство; осн. монах Филип у 17. в.

ФИЛИПОВОЉ, ст. име буг. града Пловдива.

ФИЛИПСОН 1) **Алфред** (* 1864.), нем. географ, проф. унив. у Бону; испитивао Грч. и М. Аз., дао геогр. монографију о Евр., сред. областима и Рус. и веома добар уџбеник из опште геогр. 2) **Мартин** (* 1848.), нем. историк; гл. дело: *Владарина Марије Стјуарт*.

ФИЛИСТ († 356. пре Хр.), грч. историчар; написао *Историју Сицилије*.

ФИЛИСТАР, реч узета из нем. студентског јез. у којем означавала сваког ко није студент или проф., преносно: ограничен човек, ситничар који не увиђа своју ограниченост и ситничарство.

ФИЛИСТЕЈЦИ, Пелесати (јевр. Пелешитим), народ индоевр. порекла; населио се око 1190. пре Хр. између Рафије и Јафе и заузео градове: Газу, Аскалон, Ашод, Екрон и Гот који образовали међу собом врсту конфедерације; донели у Палестину виноу лозу и маслину; потукао их јевр. цар Давид; по њима прозвана Палестина.

ФИЛИТИ (грч.), метаморфне стене (→ кристалисти шкриљци) састављене углавном од голим олом невидљивих зрнаца кварца и љуспина лискуна; вел. шкриљавости; црне, сиве или зеленкасте боје.

ФИЛЈЕЈНИНИ (грч.), пријатељи Грка. **Филјелијска друштва**, основана за време грч. устанка (1821.-1829.) по целој Евр. и САД, прикупила знатне суме новца за устанике, скоро 25 мил. фр., много оружја и муниције и добровољаца; допринела да се Рус., Фрц. и Енгл. одлуче на интервенцију у корист устаника (1827.).

ФИЛМ (енгл.), око 0,1 мм дебела, савитљива и прозрачна подлога од целулоида или теже упалјивог целона на коју се ставља слој фотогр. емулзије (пронашао Х. Гудвин 1887.); употребљава се место фотогр. плоча као савијени (ролфилм) и → филмак; нарочиту примену стекао у → кинематографији, и данас се израз ф. често употребљава само у смислу кинематогр. ф., који може бити нем и звучан. **Кинематографски ф.**, целулоидна трака паралелних ивица и површина од којих 1 преливена нарочитом фотогр. емулзијом; сваки ф. има са стране перфорацију (отворе) за аутоматско покретање ф. при снимању и пројекцији; да би се отстранила опасност пожара, целулоидна трака се чини незапаљивом нарочитим поступком; поред целулоида примењује се алуминијумска трака, али она захтева нарочите пројекционе апарате; разликују се по поприни траке 3 типа к. ф.: нормални или професионални, ширина 35 мм, величина слике 24×18 мм; уски (шмалфилм), широк 16 мм, величина слике 10,5×7,62 мм, и трећи широк 9,5 мм, величина слике 8,5×6,5 мм, по квалитету емулзије деле се на обичне или просте, ортохроматске, панхроматске, ситнозрнасте, позитивне и за снимање у прир. бојама; к. ф. продају се у омотима по 10, 15, 25, 30, 40 и 120 м, а по жељи могу бити спремљени и у др. дужинама. **Тонкинематографски ф.**, спец. кинифилм који има постоје перфорације нарочиту траку (нормално ширину 3 мм), која служи за фотогр. напад бележења звука; на снимљеном ф. та трака покривена низом тамних и светлих, паралелних, попречних притца различите јачине, које одговара-

ју јачини звука (→ тонкинематографија). **Ф. у боји**, по досадашњим истраживањима постоје 2 метода за стварање ф. у боји: код адитивног система копирају се поједине слике као обично, а при репродукцији пројцирају се на платно кроз исти филтар, који употребљен и при снимању за разне боје; на тај начин адирају се на платно делови слике у појединим бојама; код суптрактивног система стварају се разне боје на самом ф. тако да већ сам ф. буде у бојама и при пројцирању не треба филтар. **Филмак**, **пакфилм**, 12 комада црносватих филмова одређене величине спакованих у метални оквир; после сваког снимања филм се пресавије око ваљка и ослобођава наредни неснимљени; веома zgodан за путовања, јер је лак и дозвољава појединачно вађење из оквира; за стављење ф. у апарат потребно имати нарочиту касету, ф.-касету. **Филмски оператер** (фрц.), техничар за снимање ф. који треба добро да познаје фотогр. тхн., вештину копирања слике и тхн. осветљења. **Ф. редитељ**, израђује за разлику од поз. р. цело драматуршко дело за снимање филма на основу пишчева манускрипта; чувени ф. р.: амер.: Сесил Б. де Мил, Д. В. Грифит, Ерих Штрохајм, Јозеф Штернберг, Кинг Видор, Чарли Чаплин; фрц.: Жак Фејдер, Рене Клер; руски: С. М. Ајзенштајн, Исеволад Пудовкин, Федор Осец; нем.: Фриц Ланг; По Мај, А. Е. Дипои, Паул Цинер, Ернст Љубић. **Ф. В. Мурнау**, Лулу Пик, Г. В. Пабст; шведски: Урбан Гад, Виктор Сјестрем, Морис Стилер. **Ф. цензура**, држ. комисија, у Београду и Загребу, која прегледа филмове с моралне, еод. и нац. стране. **Ф. централа**, држ. установа под Мет. трг. и инд. за увоз и промет филмова и унапређење домаће ф. индустрије.

ФИЛМАРОН, фабр. лек. састојак → напрату у рициновом уљу, употребљава се за истеривање глиста. **ФИЛО** (грч.), предметак у сложеницама са значењем: мио, рад, пријатељ, љубитељ.

ФИЛОВ Богдан д-р (* 1883.), буг. историчар уметности, проф. унив. у Софији; многобројни радови из области архл. и ист., буг. уметности у ср. в.; гл. дело: *Софиска црква св. Софије*.

ФИЛОГЕНЕЗА (грч.), ист. развитка живих бића (→ филогенија).

ФИЛОГЕНИЈА (грч.), наука о ист. развитку орг. врста и уопште живог света; њен задатак да утврди низ и ток промена кроз које пролазили преци појединих врста и организационих облика живих бића; ф. полази од претпоставке да се живи свет развија (→ десцендентна теорија); развитак је ист. процес који се одиграва у току геол. времена; у утврђивању нивоа предака данас постојећих или раније изумрлих организама, ф. упућена, поред морфологије, још и на палеонтологију; утврђење нивоа предака није лако; до њега се долази поступком поређења данас живих и раније изумрлих бића; нивои облика добијени поређењем не морају бити увек нивои стварних предака; од нивоа предака треба јасно одвојити: 1) нивове ступњева који претстављају серије облика поређаних по степену специјализације 1 или више особина; 2) нивове прилагођености који претстављају серију облика поређаних по степену прилагођености у истом смислу; али утврђивање таквих нивоа необично важно за утврђивање предачких нивоа; сматра се да ист. развитак појединих врста или група организама не тече равномерно и ланано; изгледа напротив да он почиње наглим развојем организационих типова и наставља даље периодом мирнијег развоја, често са дугим застојима.

ФИЛОДИЈЕ (грч.), метаморфозиране лисне дршке, листовито спљоштене, врше функцију асимилације угљеника на место праве лиске која редуцирана.

ФИЛОЗОФ (грч.), творац флз. система или флз. дела; човек који наклонен незаинтересованом посматрању ствари и тражењу неке дубље везе међу њима; студент флз. фак., на коме се уче језички ист., прир. науке, геогр. итд. **Филозофија**, наука о принципима који чине праснос рсда међу појавама природе с 1 стране и култ. ист. живота с друге стране; према том ф. се грана у ф. природе и ф. духа одн. историје. **Ф. механистичка**, учи да се сви односи реалних појава морају свести на односе узајамних сукоба и потискивања њихових елементарних састојака. **Ф. државе**, флз. испитивање д., њених функција, њеног поставка и оправдања; антички филозофи схватили д. као прир. нужност (Аристотел, Платон са својом идеалном државом); хришћ. богослови је сматрали као божанску нужност (св. Павле, св. Августин, св. Тома Аквински итд.) пошто свака власт долази од бога; најзад мишљење да д. почива на друштв. договору, који је и створно, имало поборника код

грч. софиста, код Јевр., енгл. протестаната; то је мишљење Хобса (16. в.), Лока (17. в.), нарочито Жан-Жака Русоа (18. в.), који се сматра за творца демократије и начела нар. суверености; у Ф. д. уговорна теорија значи да се д. оснива на слободном пристанку појединца; све теорије и системи који негирају уговорну теорију (фашизам, марксизам) руше и демократију и систем личних слобода.

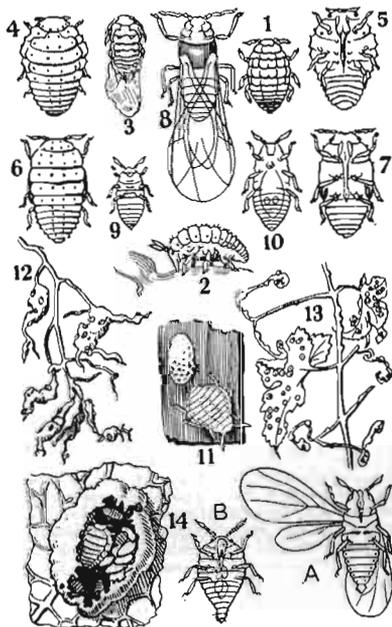
ФИЛОКАКТУС (*Phyllocactus*, фам. *Cactaceae*). епифитска биљка, суккулентна, помоћу адвентивних коренова пентра се уз стабла др. биљака; стабло чланковито, често плоскато и листовито, увек без бодља; око 25 врста, пореклом из тропске Америке; неке врсте гаје се као украсне, нпр. *P. phyllanthus*.

ФИЛОКЛАДИЈЕ (грч.) → кладодије.

ФИЛОКСЕРА, жижодера, трсна уш (*Phylloxera vastatrix*), врста биљних ваши која живи на корену и листу винових лоза, 1 од најопаснијих штеточина нове лозе (најопас-

нија жута коренова Ф.); сившан инсект једва 1 мм велики, у току год. даје већи број генерација женке; женке нападају корен лозе и излучују сушење чокота; развије Ф. у току год. дост. сложено; пренесена 1858. из Амер. у Евр. и највећим делом уништила винограде у Евр. земљама, сем на песковитим теренима; борба против Ф. веома тешка, али иштање Ф. ризице употребом амер. сорти лозе и подлоге на које се онда кр. леми домаћина (на сл.: 1 и 2 Ф. која напада корен, 3 Ф. носила извазла из зимског јајета, 4 и 5. носила одрасла одозго и одозд), 6. и 7. лутка одозго и одоздо; 8. крилата Ф., 9. мужјак, 10. женка пре ношења зимских јаја, 11. женка угнула по ношењу јаја; 12. жилаве оштећене Ф., 13. чокот заражен Ф., 14. увећана чаура у преску, А и В храстова Ф.).

ФИЛОКСТЕТ, Хераклов пријатељ, наследио његов лук; због ране остављен на пустом острву, доцније доведен под Троју, која се није могла без њега заузети; убио Париса.

ФИЛОЛАЈ (500-420. пре Хр.), грч. филозоф; 1. писмено изложно Питагорино учење.

ФИЛОЛОГ (грч.), научник који се бави филологијом, науком која проучава јез. и књиж. Класична Ф. наука о јез. и књиж. ст. Грка и Римљана и њиховој култури уопште; почиње у → александриско доба, а гл. претставници: Зенодот, Калимах, Ератостен, Аристотел из Виз., Аристарх и др.; за њено оживљавање у ср. в. најзаслужнији: Петрарка и Бокачо; додоније на њих надовезани покрети → хуманизма и ренесансе, а у новјие доба код зап. народа раширен новохуманизам, који се нарочито развио у Нем. и прогласио К. Ф. за централну науку.

ФИЛОМЕЛА, по грч. легенди ћерка атинског краља Пандиона, претворена у славуја.

ФИЛОН 1) грч. инжењер и тактичар из 3. в. пре

Хр. 2) јевр. јелинистички филозоф у Александрији (20. пре Хр.), настојао да споји Платону и Аристотелову флз. с Мојсијевим зак. помоћу алегоријног тумачења Ст. завета.

ФИЛОПЕМЕН (253-189. пре Хр.), грч. државник и војвода; борио се на челу ахајског савеза; заробила и отровала Месењани.

ФИЛОПОДЕ (*Phyllopora*), група најпростије саграђених ракова, који се одликују листовитим ножицама и чије тело често заштићено кожним набјором у облику љуштуре; живе у слатким водама које пресушују, али и у сланим; многе се по правилу партеногенезом, јављају се обично у рано пролеће; извесне врсте достижу пораст од више см.

ФИЛОСТРАТ Флавије (170-250.), грч. софист.

ФИЛОТА († 330.). син војводе Пармениона; погубљен као вођ завере против Александра Вел.

ФИЛТАР (ит.), цедело помоћу којег се из течности издвајају чврсти делови, па и клице. Филтрирање, цеђење. Ф.

вина, пропуштање в. кроз густе шупљикаве материје (платно, целулозу, азбест итд.), на којима се задржи мутњак; филтар-апарати или филтри, према материји од које су, разликују се углавном: 1) с платненим рукавицама, 2) с целулозом, 3) с азбестом, али се често врши и комбиновање ових средстава; пре Ф. греба испитати да ли вино зрео за Ф.; зрео в. мора се после пробног Ф. у малом, што се може вршити с малим Сајц-овим азбестним филтром, одржати бар 2 дана у отвореној чаши бистро; потребни притисак код Ф. врши се или издицањем мутног вина на висину или пумпом; вино се Ф. избистри, али и делимично «терилине»; стара и дозрела вина филтрирају се тако да не дођу одвише у додир с ваздухом, млада вина се не филтрирају, јер се опет узмуте, а и справа се брзо запуши, те се мора често растављати и прати; млада вина се филтрирају најраније после 2. претакања.

ФИЛ-ФИЛ, коврчаста коса кратко и спирално увијена, у пресеку елиптична, има облик четвртине кружне линије; овака коса највише заступљена код Црнаца, Бушмана и Хотентота.

ФИЛХАРМОНИЈА (грч.), удружење оркестарских свирача ради извођења симфониских и концертних дела.

ФИЛХЕЛЕНИ (грч.) → филјелини.

ФИМОЗА (грч.), стање у којем кожа (препуцијум) на полном органу мушкарца не може да се повуче уназад преко главнија; урођена или задобивена физ. насиљем (кад отвор на кожици већовољно широка) или у случајевима венеричног запаљења (сифилис, мекки шанкр, гонореја); лечење према узроку.

ФИНАЛАН (лат.) 1) завршан, коначан, нпр. Ф. утакмица, 2) намеран, нпр. Ф. везник, Ф. реченица.

ФИНАЛЕ (ит.) 1) завршни део инструменталне композиције, или завршне сцене опере, 2) последња рунда спорског такмичења; **семифинале**, претпоследња борба, 3) наслов полат. брошуре Ђорџа Насића, штампана 1908. у Загребу по жељи и упутствима аустр. мст. спољних послова; садржина брошуре била уперена против краља Петра и династије Карађорђевића; Насић је био аустр. шпијун.

ФИНАЛИЗАМ (нлат.), учење по којем циљеви детерминирају бивање у биол. или псих. стварности.

ФИНАНС (фрц.), орган финанс. контроле или страже, чија дужност да проналази и спречава кријумтарске, монополске, трговаринске, таксене и др. кривце, врши извјештања и помаже надлежним властима у осигурању јавне безбедности; има право застављања кола итд. ради прегледа, право претреса; оружје које носи Ф. употребљује само у одбрани, ако му се ко одупре при хватању кријумчара, ако покуша бекство поверени на злочинац.

ФИНАНСИЈЕ (од лат. *finis* = крај, употребљено у смислу рока плаћања, па онда уопште газдовање новцем, тј. приходима и расходима, ст. фрц. *finer* = плаћати), скупност прихода, расхода и дугова државе, јавно-правних тела, прив. лица или установа; проучавањем Ф. (финанског газдовања, његових принципа и метода) државе и самоуправних тела бави се наука о Ф. **Финансирати**, обезбедити потреб-

ни капитал предузећу; новч. заводи често примају ф. инд. или трг. предузећа. Финансијске дирекције: другостепене власти ф. управе; има их 10, у Београду и у свакој бан., седиште им у седишту бан. (сем Зет. Бан., где ф. д. у Подгорици, а бан. седиште на Петињу); свака ф. д. дели се на 6 одељења: општи. за рачуноводство, непосредне порезе, царине, трошарину (и таксе), катастар (и држ. добра); на челу ф. д. директор; у ф. д. концентрисана сва ф. служба, код нижих ф. власти (првостеп.) функције подељене међу пореским управама, царинарницама, катастарским управама, ф. контролама (Зак. о организацији ф. управе од 7./12. 1929.). Ф. закон, саставни део држ. буџета, саставља се за сваку буџетску год.; у њему се доносе овлашћења и наређења која се тичу извршења предрачуна држ. прихода и расхода, као и држ. газдинства уопште; утврђује укупна сума држ. прихода и расхода, предвиђа начин покривања буџетског дефицита, одређује максимум држ. позајмица и благајничких записа итд.; но често у ф. з. се уносе и др. одредбе (измене и допуне разних др. позитивних зак., па и читави нови з.); с том се праксом прекида, али се још увек у ф. з., због његовог год. обнављања, уносе најбитније зак. новеле (измене и допуне разних з.). Ф. нагодба, хрв. сабор, који барон Раух изабрао, склопио с уг. сабором у септембру 1868. н. за изравнање држ.-правних питања између Уг. и Хрв., која била у снази све до октобра 1918.; у погледу Финансија Хрв. имала да добија за своју аутономну управу паушално 2 200 000 фор. годишње; 1872. то измењено и место паушалне суме Хрв. добила 45% хрв. прихода; ф. н. се сваких 10 год. ревидирала, по последњој ревизији пре 1918. квота (део заједничких хрв.-уг. расхода који падао на Хрв.) износила 8,127%, а тангента (део који остајао Хрв. од њених члних прихода за аутономне расходе) 44%. Ф. суд, надлежан за пореске кривиче, постоји при другостепеним пор. властима; састављају га старешина 2.-степ. власти као претседник, референт за непосредне порезе и 1 порески обвезник као чланови; против пресуде ф. с. може се поднети тужба у року од 30 дана по одредбама Зак. о упр. судовима (§ 143. Зак. о непосредним порезима). Ф. управа, на њеном на челу Мет. фин., подељено зак. од 7./12. 1929. на опште одељење, одељ. држ. рачуноводства, одељ. пореза, одељ. царина, одељ. катастра и држ. добара, одељ. држ. дугова и кредита, буџетско одељ.; под. Мет. → ф. дирекције у којима ф. у. као и у мет. усретсрешена, а под ф. дирекцијама првостепене ф. власти које разделене према природи посла (царинске, пореске власти итд.).

ФИНГАЛ, пећина дуга 70 км на острву Стафи (Хе-

бридска О.).

ФИНГИРАТИ (лат.), измислити, изигравати, претпоставити, замислити. Фингиране менице, на којима се налазе имена лица која стварно не постоје. Ф. рачун, р. о неком послу робом који није изведен, р. о zamiшљеном или претпостављеном послу.

ФИНЕЛ, трачки краљ, стриц Андромеде, с којим се Борно Персиј и претворио га у камен помоћу Медузине главе.

ФИНЕСА (фрц.), однос између узгона и чеоног отпора 1 аероплана, тј. сразмера корисног ваздушног отпора према штетном ваздушном отпору аероплана, 1 од најглавнијих карактеристика аероплана.

ФИНЖЕГАР Фран (* 1871.), слов. приповедач и драматичар; у вел. броју приповедака слика већином сеоски живот; сввр. соц. борбе обрадио у роману Из модернега света; по угледу на Сјенкјевича написао ист. роман Под свободним солнцем; драме: На-

па кри, Верига; Дивљи ловец, најпопуларнија слов. поз. игра; писао васпитне и псих. приче; књиж. и фил. расправе.

ФИНИ → Финци.

ФИНИШ (енгл.), завршетак, завршна борба у трчању.

ФИНК Хајрих (1445.-1527.), нем. композитор, дворски хоровађа, компоновао црк. дела.

ФИНКЕ Фиделио (* 1891.), композитор, проф. конзерваторијума и нем. муз. акад. у Прагу; компоновао: концерт за клавир и мали оркестар, свиту за оргуље, свиту за гудачки оркестар, сонату за виолину и клавир, сонату за соло чело, 2 гудачка квартета, 5 гудачких трија, симф. поему Хан, варијације и фугу за 13 соло инструмената.

ФИНМАРК, област на крајњем С Норвешке, на граници према Финској; риболов; гл. место и пристаниште Вадсе на Варангерском Фјорду.

ФИНОЋА (фрц.), угањаност, нежност, деликатност; висота. Ф. новца, чистота злата и сребра.

ФИНСКА (фин. Соуми), независна рпб (388 217 км²)

у с. Евр.: избија на Ботнички и Фински Залив (Балтичко М.), а малим делом и на С. Ледено М.; област припада ст. скандинавско-фин. гранитном масиву, који за време леденог доба био покривен огромним исландајсом; због тог ниске поврине са збољеним брдима и широким плитким долинама, местимце претвореним у многобројна језера («земља 1000 јез.»), тресаве и баре (30% површине); клима оштра, делом арктичка; на С тундра, на Ј четинарета шума; стањ. (3 мил.) већином → Финци, већином прот. евр. културе и високе образованости (свега 0,7% неписмених); на јз. обали има Швеђана; шумарство, сточарство, земљор. и риболов; нема рудног блага; обилни речни падови искористиени за инд. (превара дрвета, ткст.); гл. град Хелзинки (Хелзингфорс); до почетка 19. в. Ф. припадала Шведској; од ње је одузео рус. цар Александар I (1809.), који је претворио у вел. војводуину у саставу рус. царевине и дао јој устав; после болшевичке револуције Ф. образовала независну рпб. Ф. Залив, дугачак з. на и. страни Балтичког М., поред обале плитак и с многобројним спрудовима. Ф. књижевност, има 2 гране: на швед. и фин. јез.; 1. припада швед. књиж. а друга заузима посебно место у ист. свет. књиж.;

писана ф. к. јавља се у доби реформације: Микаел Агрикола (1508.-1557.), ученик Меланхтон-ов, преводом Библије створио основе за њен развој; од тог времена за 300 год. била ф. к. у застоју због полит. превласти Шведске: бискуп Д. Јуслениус (1676.-1752.) и политичар Х. Портан припремили препород ф. к.; научник Е. Ленрот студијама и прикупљањем нар. умотворина дао материјал романтичарским песницима (Калевала, реконструисани нац. еп и Кантелстар, старе нар. песме и баладе, најважнија дела Ленрота); под његовим утицајем Салмелајнен дао 1 збирку бајки и приповедака; са збирком **Варице** (1860.) од Ојзанена почиње ф. ум. поезија, у исто време певао мисаони Суонно, а до највеће снаге дошла ф. лирика у песмама Алексиса Киви; на стварању нац. драме радили: Мина Кант и Ерко Теуво Пакала (1862.-1925.); Марија Јотуни (* 1880.), међу млађим Лаури Харла (* 1890.) имао вел. успех соц. драмом **Грех**; у лирици и приповеци Финц Јачи; И. Ерко дао дивне песме у духу нар. поезије; К. Крамзу (1855.-1895.), дубок меланхолик; међу млађим Ларин Квети (* 1873.), пемирни дух, поред песама писао приповесте и драме; Е. Ленио (1878.-1926.) у раскошном јез. дао баладе и епове; најзначајнији А. Коскениеми (* 1885.), чија поезија одише чежњом за усаменошћу и миром срца, опевао и тешка данашња времена; у приповедачкој уметности после Кивија највећи Јухани Ахо (1861.-1921.); за ум. подзаље ф. прозе имају значаја: Т. Пакала и Ј. Линанкоски; међу савр. приповедачима нарочито се истиче Ф. Силанпе, који у приповеткама и романима показује вел. творачку снагу у јез. и сликању карактера. **Ф. музика**, јавила се у 6. в., кад постао и нац. еп **Калевала** и нар. мелодије у којима има и 5 и 7 временских тактова као и нечега од ст. тонских врста; на С оне се одликују меланхолијом и дубином осећања и садрже извесни идилични карактер; њихов обим је велики, рјетак разноврстан и често у трделном такту; модерна ф. м. јавила се у 19. в.; њени зачетници Паулијус и В. Крусел, по рођењу Немци, примењивали у својим композицијама ф. нар. мелодије и пробуђили нар. интерес; Паулијус (* 1891.) компоновао нац. химну «Наша земља» (Vårt land) и многе песме, а Крусел многе композиције популарна типа; композитори: Грефе, Бергстрем, Бегелијус, Васенијус, Ерстром, Флодин, Линзен, Боренијус, Фалтин и млађи Мериканто, Катилајне, Ханикајнен, Палмгрен припадају мање-више истој шк. композитора; мада примењују ф. мелодије у својим делима, припадају нем. начину рада из доба Менделсона и Шпора и немају у својим делима расних муз. одлика; нац. муз. израз налази се тек у делима Р. Канјуса, који се као припадник класично-романтичарске традиција инспирисао у симфоничним поемама и др. делима нац. епом **Калевала** и нар. мелодијама; прави ф. композитор, претставник и вођ ф. муз. шк., Јан Сибелијус, инспирисао се нар. епом и нар. мелодијама, компоује симфоније, поеме, дао муз. за Пеласа и Мелисанду, гудачки квартет у d и др.; око њега се сакупила група млађих композитора: Армас Јарнефелд (* 1869.), Слим Палмгрен (* 1878.) и Оскар Мериканто (1861.-1924.); истовремено се јавила и група импресиониста са Меларвето (* 1875.) на челу, њој припадају Леви Медетоја (* 1887.) и Тајво Куула (1884.-1918.); у слободној ф. рпб., наспрнут ранијем фрц. и рус. утицају, јавио се утицај нове нем. муз.; тој групи припадају: Ерик Фуругелд (* 1883.), композитор симфоничке и камерне муз., Армас Лаунне (* 1884.), композитор песама, и Лаури Иконен (* 1884.), композитор симфоничких и камерних дела, док је В. Рајто (* 1891.) експресионист; најмлађу генерацију чине: А. Мериканто (* 1894.), И. Куллинен (* 1892.), И. Ханикајнен (1893.).

ФИНСКО-УГАРСКА НАРОДНА ПОРОДИЦА → угарско-алтајске гране.

ФИНСТЕРАРХОРИ, врх (4275 м) у п. Бернским Алпима.

ФИНТА (ит.), привидан покрет код мачевања да се завара противник; лаж, изговор.

ФИНЦИ, Фини, Фиплањани (нар. име Суомалаизет), народ у Финској и суседним деловима Рус.; 3 мил.; у погледу телесних особина мешавина правих ст. ф. и претставника нордичке расе (Швећана); данас се Ф. баве земљр., али знатно заступљено и сточарство; нар. просвећеност на веома високом ступњу; сродни Ф. Карелијци (248 000); Ф. у ширем смислу зову се и сви народи финско-уг. нар. породице.

ФИОЛА (грч.-лат.), крушколика стаклена посуда са таким и дугим вратом; служи за држање лако испарљивих течности и таквих које треба чувати од утицаја ваздуха и влаге; врх од врата се после пуњења затапа; отвара се зарезивањем и заламањем врха.

ФИРВАЛДШТЕТСКО ЈЕЗЕРО, у Швајцарској (116 км², највећа дубина 214 м), због своје лепоте прибавчи сваке год. вел. број странаца.

ФИРДУСИ (око 940.-1020.), с потпуним именом Абдул Касим Мансур Ф. (Рајски), највећи персијски епски песник; живео на двору султана Махмуда Газневида; певао епове **Јусуф и Зулејка** и → **Шахнама**; пре Ф. започео перс. нар. еп песник → Дакки.

ФИРЕНЦА, Флоренција, гл. град (316 000 ст.) области Тоскане (ср. Ит.), на р. Арну, ст. град, многе ст. грађевине, нарочито из ср. века (цркве: Баптистеријум, 5.-8. в.; Дуомо, 13.-15. в.; Сан Марко, 13.-15. в. и др.; палате: Медичи, 15. в.; Пити, 15.-16. в. и др.; унив. (1850.), в. пед., пол-опр., колонијална, ум., муз. шк., 2 звездарнице; музеј, галерије слика Уфици и Пити, библиј. и др.; од ср. в. 1 од најважнијих шт. и трг. градова (раније производ од плетене сламе, ткст. и ум. занати, сад и инд. аутомобила, бицикла, часовника, апарата и др.).

ФИРЕНЦУОЛА Ањоло Ђованини (1493.-1545.), ит. приповедач из Фиренце, написао веома духовито дело **Разлагања о љубави**.

ФИРЛЕ Валтер (* 1859.), нем. сликар минхенске шк.; покушавао је да уведе пленер у религиозно сликарство; гл. дела: **Хлеб наш насушни дај нам данас**, **Занимљиво штиво**, **Христово рођење**.

ФИРМА (лат.), име под којим имаоц радње обавља и претставља радњу у пословима и обавезама; разликује се: 1) истините ф., код којих се власниково име подударе с именом ф., и неистините, код којих није поменути слугај; 2) јединичне ф., ф. појединачна по којима се може закључити да радња има само 1 власника, и друштвене ф. кад радња има више задругара; 3) именоване, које гласе на име власника радње, и безимене (анонимне) које гласе према предмету којим тргује предузетне; код јавног друштва у ф. треба да су имена појединих ортака или да је у ф. име једног и додатка «и комп.», који показује да радњу воде више лица; ф. командитног друштва носи имена свих лица која неограничено одговарају или бар 1 такво име и увек додаток, из којег се може закључити да има и др. ортака (командита и командитиста); ф. акц. друштва као и ф. командитног друштва на акције треба да гласи према предузећу и месту у којем се друштво налази; она је дакле стварна, није лична као код јавног и командитног друштва, зато се а. д. зове и безимено д.

ФИРМИТИЈАН Св. († 269.), еп. у Цезарији; на антохијском црк. сабору иступио против новацијана и оспорицао вредност крштења од стране јеретика. штити премазан предмет од спољашњих утицаја.

ФИРН (нем.), снежаник.

ФИРНИС (нем.), ланено уље с катализаторима-сикативима (→ сикативи), које се брзо суши; добар ф. премазан у танком слоју осуши се највише за 24 часа, лапено уље за 3-5 дана; према врсти сикатива ф. се дели на: оловни, манганов и кобалтов ф., а према начину израде на: гуван, умерено загреван, и ф. добијен на хладно; сикативи се код куваног ф. додају ланеном уљу у облику оксида или хидроксида и они кувањем прелазе у одговарајуће соли масних киселина (оловне, манганове, или кобалтове сапуне); код др. врста ф. сикативи се додају у облику растворених соли ланене, смоластих и борне киселине и добијају се: линолеат, резинат и борат ф.; ф. се употребљава за израду уљаних (масних) боја и лакова; осушен на ваздуху даје еластичан и постојан филм (скраму), који штити премазан предмет од спољашњих утицаја.

ФИРТ, варош (75 000 ст.) у Нем., ј. од Нирнберга на Лудвиговом каналу; разноврсна инд.

ФИРХО Рудолф (Virschow, 1821.-1902.), нем. научник, професор патолошке анат. на унив. у Виртбургу и Берлину антрополог, био и полит. активан и истакао се као противник Бисмарка; 1 од оснивача берлинског Друштва за антропологију етнол. и преист. (→ сл.).

ФИС 1) код сев. → Арбанаса, ознака за → братство и, у ширем смислу за племе. 2) хроматски површен 4. ступањ осн. С-дур скале.

ФИСК, **фискус** (лат.), првобитно имање рим. цара, затим држ. касена имовина; данас држава као носилац фин. права и субјект фин. газдинства; приватно-правна личност државе; њу претставља држ. правобранилац; као ф. држава нема никакву власт, већ положај обичног појединца. **Фискалан**, која припада или иде у корист фиску (држ. каси, држ. приходима).

ФИСТАН (тур.), свилене сукња, раније веома у обли-

чају као део варошке тзв. срп. ношње у сев. Србији и Босни; у нар. ношњи и обична сукња.

ФИСТЕЛ ДЕ КУЛАНЖ Нума (1830-1889), фрц. историчар, био проф. унив. у Стразбургу, од 1870. у Паризу на Сорбони, истакао се као научник ретке ерудиције, писац вредног стила; створио нову школу у испитивању организације и установа античке и средњев. државе; класична му дела: *Држава старог века*, *Историја полит. уређења у старој Француској*, *Питање порекла земљ. својине* итд.

ФИСТУЛА (лат.), неприродан канал, који се најчешће ствара сам, ређе по операцији, кроз који пури фл. (млеко, пљувачка) или патолошка течност (гној); стално цурење ових течности spreчава зарађење; ф. конгениталне (у вези с неправилним развиком зачећа), постоперативне и патолошке (најчешће у пределу чмара, или код остеомиелитиса); лечење дуготрајно, гдекад се морају више пута оперисати; нарочито се опире сваком лечењу тбк. ф.

ФИСХАРМОНИКА, хармонијум, инструмент сличан оргуљама код којег свирач притиском ногу ставља у покрет мех. док за динамичке нијансе опире кољенима о 2 ручице са стране колена.

ФИТО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: биљни.

ФИТОГЕНЕ СТЕНЕ, постале од биљних остатака.

ФИТОГЕОГРАФИЈА (грч.), грана биогеографије која се посебно бави распрострањењем биљака.

ФИТОПАЛЕОНТОЛОГИЈА (грч.), наука која се бави проучавањем изумрлих биљака и уопште биљака у прошлости.

ФИТОСОЦИОЛОГИЈА (грч.-лат.), наука која проучава међусобне односе биљака.

ФИТОТОКСИН → токсин.

ФИТОЦЕДИДИЈЕ → гале.

Ф. И. Ф. А. (Fédération Internationale de Football Association), међунар. ногометни савез; седиште у Цириху.

ФИХТЕ Готлиб (Fichte, 1762-1814), нем. филозоф, i. ректор Берлин. унив.; повлачећи даље конзеквенције из Кантовог идеализма тврдио да се објект сазнања (Не-Ја) најбоље види у субјекту сазнања (Ја) и да се суштина метафиз. света састоји у делатности; утицао на књиж. романтику, а беседама на патриотско дивљење нем. јавности против Наполеона (→ слв.).

ФИХТЕЛГЕБИРГЕ → Смрчина.

ФИЦЦЕРЕЛД Едуард (Fitzgerald, 1809-1883), енгл. преводилац Омар Кајама; преводио и Калдерона, Ескила, Софокла.

ФИЦИ, група вулканских и коралских острва у зап. Полинезији (Тихи Ок.); клима тропска; стан. (186 000) Меланезјани и досељеници; плантаже шећерне треке, копре, банана, каучуковог дрвета, ориза, инд. шећера и каучука; енгл. колонија.

ФИЦ РИВЕР 1) р. у Ј.-Афр. Унији, дуга 600 км. 2) р. у Афр., притока Орава, дуга 661 км. 3) р. у Канади (С. Амер.), улива се у Северно Ледено М.

ФИШАРТ Јохан (око 1545-1590), нем. прот. сатиричар кат. редова; доминиканаца, фразеолог, језуита; гл. дело превод и прерада Гаргантје од Раблеа; писао напљиве епове и нупонисе.

ФИШБАЈН (нем.) розаге плоче из уста китова, употребљавају се за израду чешљева, стезника, ситних украса итд.; вештачки ф., трека импрегнирана раствором каучука.

ФИШЕКЛИЈЕ (тур.), део војничке спреме, служе за ношење муниције; лешаци носе по 2 спреда а 1 позади; жахаћи родови војске само предње (исто тако и све јединице наоружане карабином); израђене од коже с преградама, разног модела и система те се и разна количина муниције може у њима сместити; обично стаје 30-40 метака; поред таквих постоје и специјалне ф. за ношење пушкотриглерске муниције итд.

ФИШЕР 1) Адам (* 1889), пол. етнолог, проф. унив. у Лавову; гл. дело *Пољски народ*; издаје вел. дело: *Словенска етнографија*. 2) Еуген (* 1874.), нем. антрополог, проф. унив. у Берлину, путовао по Афр., ради научних истраживања; гл. дела: *Соц. антропологија*, *Рехоботски бастарди*. Антропологија (у сарадњи с другима), *Наука о наслеђу код људи и расна хигијена*. 3) Отокар (* 1883.), чешки песник, сложеног унутарњег живота, виртуоз форме, есејист и научник, проф. Карлова унив.; важнија дела: *Х. Клајст и његово дело*, *Ф. Ниче*. Душа и дело. 4) Теобалд (1846-1910.), нем. географ; поред осталог дао леп опис Сред. Области. 5) Фридрих Теодор

(1807-1887.), нем. естетичар и књиж.; гл. дела: *Естетика*, *О узвишеном и комијном*; роман: *Још један*; сатире: *Фауст*, *Трећи део трагедије* и др. 6) Ерлах Јохан Бернхард (1856-1723), бечки архт. из → Шплетеровог доба, који својим грађевинама Бечу дао монументални израз; величаствене размере, лепота и диспозиција маса и снажно дејство дају његовим творевинама вел. вредност; радони: огромна сала за библиот. у царској палати, затим зимска школа за јахање и Ротунда; 1696-1700. савидао огроман али нешто монотон замак Шенбрун, докније проширен; саградио красну Петрову цркву с кубетом, а гл. му дело црква Боромеус.

ФИШКАЛ (лат.), назив у неким крајевима за адвоката, правозаступника.

ФИШТА Верџ (* 1871.), арб. песник, лиричар, епичар (Плавинске гусле), религиозни песник (*Вила на одмору*).

ФЈЕЛД (норв.), висоравац на Скандинавском Пол., го предео, делом под снежаницима (→ ајсфјелд).

ФЈОРД (дан.), ледничка долина, валов, потопљена

под море и преобраћена у дугачак и узан залив; чести на обалама поларних области.

ФЈОРИП (ит.), новац који ковала Фиренца од 1252., било златних и сребрних.

ФЛАВИЈАН св., патријарх патријарх (око 390-449).

ФЛАВИЈЕВЦИ, рим. династија, владала 69-96.

ФЛАГЕЛАНТИ (лат.) → бичевњаци.

ФЛАГРАНТАН (лат.: горући), очевидан; → in flagranti.

ФЛАЖОЛЕТ (фрц.), горњи парцијални тонови који постају услед вибрирања жице у подједнаким деловима њене целокупне дужине: лаким додиром жице на њеној 1/2, 1/3, 1/4 итд. настају природни хармонични тонови ф.; или кад се 1 тон притисне снажно 1 претом (да се скрати дужина жице) а онда лако додирне жица 4. претом за чисту кварту навише — уметнички ф. који звучи 2 октаве више од притиснутог тона; природни ф. означава се кругом (o) изнад ноте где се жели ф., а ум. ф. нотом дијамантског облика (<>).

ФЛАК 1) Гај Валерије (око 90.), рим. песник; написао еп *Аргонаутика* у 8 књ., који претставља слободну прераду дела Аполонија Робаина; угледао се на Вергилија и савремене реторе. 2) Квинт Хорације → Хорације. 3) Персије (31.-62.), рим. сатирични песник, некад много цењен; касније доказано да је неоригиналан.

ФЛАМАЊЦИ, Фламани, герм. народ у Белг. где чине већину стан. (3,5 мил.); има их мало и у си. делу Фрц.; по јез. и култури сродни Холанђанима, по вери кат. *Фламанско говече*, пореклом из Фрц., кратких рогова, млечног тпа, висине 135-145 см, једноставне црвене акажу боје с тамнијим погата, слезокоже и палци црни; даје годишње до 4000 л млека.

Ф. језик, спада у зап. герм. ј. **Ф. сликарство** → низоземска уметност.

ФЛАМАРИОН Камил (1842-1925.), фрц. астроном, познат по занимљивим делима из популарне астр.

ФЛАМБОЈАН (фрц.), крајњи облик развоја у готском стилу, претерано китњаст и скоро филигрански изрезан, нарочито на спољној обради архт. објеката.

ФЛАМИНГО (Phoenicopterus), ружичасто обојена вел. чапља с кратким савијеним кљуном, живи у зап. Аз. и сев. Афр.

ФЛАМИНИ, свештеници Јупитра, Марса и Квирина у Риму.

ФЛАМИНИЈЕ 1) Гај (217. пре Хр.), рим. нар. трибун, погнао код Тразименског Језера у борби с Ханнибалом. 2) Тит Квинт († 175. пре Хр.), рим. конзул, победио макед. краља Филип V код Киноскефала (197.) и објавио слободу Грчке, 196.

ФЛАМСТИД Цон (Flamsteed, 1646-1719.), енгл. астро-

ном, 1876. осн. опсерваторију у Гриничу; дао 1. модеран каталог 3000 звезда.

ФЛАНДРИЈА, предео између обале Северног М., у Ескоа и побрђа Аргоа (ја. Белгија, сз. Фрц.); поред мора бедми дуна, иза њих ниско песковито земљиште, и иза овог брежуљкаст предео; земљр., сто чарска и инд. област. Фландриски говедарски пас. чувар и за вучу, курајкаког типа, масивне главе оштре дуге длаке; раба се без репа. **Ф. оријашки зеи** → белгиски о. з.

ФЛАНЕЛ (енгл.), меке и лаке тканине израђене од вуне, памука или мешавине вуне и памука; рудеж (афка) извучена с обе стране; служи за израду то плат рубља и одеће.

ФЛАНКА (нем.), бочна страна 1 утврђеног или неутврђеног положаја или тврђаве. Флапирати 1) извршити распоред својих оруђа тако да се створи ватрени бараж на целом фронту, поседањем ограниченог броја тачака на положају. 2) бочно или кошту изванштан део непријатељског положаја.

ФЛАУ (нем.), млигтаво, тромо, мртво (нпр. даас берза ф., тј. послови на берзи слаби или никакви)

ФЛАУС (нем.), вунена тканина изаткана кеперним везивањем од дуговласасте вуне и јако уваљана.

ФЛАУТА (ит.), дрвени дувачки инструмент; обим од С⁴-В³, са свим хроматским интервалама.

ФЛЕБИТИС (грч.), запаљење вена, проузрокују га проширене вене, ране на в., инфективна обољења (тифус), присуство гнојног процеса у организму; знаци: бол дуж в., осећање тежине у дотичном уду. оток, тврдина в. и повишена тмпт.; лечење: имобилизација уда, апсолутан мир у постели (да се избегне емболија), мазање з. в. Кредеовом машћу, завој

ФЛЕГЕТОН, по грч. митологији пламена река у подземном свету.

ФЛЕГМА (грч.), слуз; преносно: тромост, равнодушност, хладнокрвност. Флегматик, човек који се тешко узбуђује, хладан, хладнокрван (→ темперамент). Флегматичан, темперамент који на спољне утиске реагира слабо и споро.

ФЛЕГМОНА (грч.), акутно обољење целуларног ткива, изазвано гнојним клицама, има тенденцију брзог ширења; знаци: првенило, оток, бол на месту инфекције, кожа црвена, покретљивост оболелог дела смањена или онемогућена; убрзо долази до гнојења; лечење: хладним облизима у почетку покушати спречити развијање, дошпије топлим облизима убрзати загнојавање, просећи што раније и дренирати (гасна ф.).

ФЛЕГРЕЈСКА ПОЉА, вулканска област поред Напуљског Зал. (Ит.).

ФЛЕКЕР Џејмс Елрој (Flesker, 1884.-1915.), енгл. песник и драматичар; чувена драма Хасан.

ФЛЕКСИЈА (лат.; прегибане) 1) покрет уда или његовог дела, при чему се тежи да се уд или његов део скупи; супротна радња → екстензија. 2) мењање наставка у речима, промена облика, деклинација и конјугација. Флексивни језици, ј. с флексивом, нпр. индоевропски.

ФЛЕКСУРА (лат.), коленаста бора, настаје кад се хориз. или благо нагнути серија слојева повије и затим врати у исти положај.

ФЛЕМИНГ Паул (1809.-1840.), нем. песник, опевао своја путовања кроз Рус. и Перс.; пун снаге и свежине у љубавним песмама и поожности у рефлексивним; збирка: Немачке поеме.

ФЛЕНЗБУРГ, варош (63 000 ст.) и пристаниште у Нем. (ј. од данске границе); инд. машина и др предмета од гвожђа.

ФЛЕРИ Андре (1653.-1743.), фрц. државник, кардинал и први мин. за владе Луја XV; познат с раскашашна живота; обезбедио Фрц. Лотарингију, која уступљена на управу Станиславу Лешчинском.

ФЛЕТНЕР Анто (* 1885.), нем. физичар и инж., проналазач управљања на растојању помоћу Херцових таласа; његов изум и Флетнеров ротор успран добаш с окретањем око верт. осе, који се излаже ветру да би се произвела вучна сила за кретање добоша попречно на правац ветра; гледај се употребљава место једра за погон лаба. Флетнерова крилца, најбоље средство за компензацију команди на аероплану, мала крилца постављена на задњој ивици крила за дубину и правац, којима пилот 1 ручицом даје поволан нагиб према крилилу и па тај начин компензира реакцију команди.

ФЛЕЧЕР Џон (Fletcher, 1579.-1625.), енгл. драматичар, са сарадником Францисом Бомонтом уживао већу популарност и од самог Шекспира; њихови комади међу савременима устари изостају само за Шекспировим; заједнички написали око 15 комада, од којих најбоље: Девијина трагедија, Филистер, Витез зажереног тучка; сам Ф. написао још 16 комада, од којих најбоље: Шпански свештеник, Краљ и Не-Краљ, Верна пастирка и Укровоњен кротитељ.

ФЛИБУСТЕРИ, брукандери (фрц.), морски разбојници из 16. и 17. в. који завладали острвима Св. Христофор и Сан-Доминго (1625.-1630.) и под покровитељством Фрц. и Енгл. пљачкали шп. насеобане.

ФЛИНДЕРСОВА ПЛАНИНА, дугачки план. гребен (до 951 м високи) у ј. Аустралији.

ФЛИНТ СТАКЉО, нарочито оптичко стакло које има вел. расипну моћ; употребљава се у комбинацијам с др. врстама оптичког стакла за израду ахроматских сочива (анастигмати).

ФЛИС Јанез (1841.-1919.), слов теоретичар ум., гл. дела: Ставбински слог, Уметност в богочастни служби.

ФЛИШ (нем.), пешчари, глинени шкриљци, лапори итд., значајни за кредну и олигоцену формацију.

ФЛОБЕР Гистав (Flaubert, 1821.-1880.), фрц. романописца, претставник реализма у фрц. књиж., од романтичара наследио култ уметности и презирање обичног, вулгарног живота, али се документовао веома брижљиво за своја дела и тежио да у њима не испоји своју личност; поред романа из савр. живота, у којима сликао безначајне личности и свакодневни живот (Госпођа Бовари, Сентиментално васпитање, Бувар и Пеквише), на документован и живописан начин евоцирао и прошлост (Саламбо, Искушење св. Антонија), писао и приповетке, 2 нов. комада, а оставио путне белешке и занимљиву преписку; релативно мало написао, јер радио лагано, тражили савршенство форме, нарочито реченице.

ФЛОГИСТОН, хипотетична материја коју по Шталоу теорији садрже гориве материје и отпуштају је при сагоревању; по флогистонској теорији оксиди (креч) били основне материје, а метали једињења тих основних материја (праматерија) са ф.; приврженици флогистонске теорије сматрали да свако сагоревање мора да буде праћено губитком у тежини због тога што при томе ф. одлази; отступања од тога правила, која се експериментално увек дала доказати, објашњавана су "негативном" тежином ф.: ту теорију обори најзад Лавоазје, доказавши да је последица сваке оксидације повећавање тежине материје која се оксидише, због тога што се она притом једини с кисеоником.

ФЛОДОАР (894.-966.), фрц. хроничар и хагиограф; гл. дела: Историја цркве у Ремсу и Анали.

ФЛОЕМ (грч.) → спороводни снопић.

ФЛОКС (Phlox, фам. Polemoniaceae), зељасте биљке с узаним лишћем и љубичастим, црвеним или белим цветовима, обично у терминалним цвастима; више врста из С. Амер. гаје се као украсне, нпр.: P. paniculata, P. subulata.

ФЛОР, рим. историчар из 2. в.; гл. дело Извод из римске историје.

ФЛОР (хол.), вунена или свиlena чупа (афка) код плиша, сомота и сл. тканина. Флорна тканина, која на 1 страни има флор (рану чупу); сомот, плиц.

ФЛОРА (лат.) 1) рим. богиња цвећа. 2) скуп биљних врста 1 обл., за разлику од вегетације која претставља скуп биљних заједница 1 обл.; појмови ф. и вегетације не поклапају се: 1 обл. може имати веома бујну вегетацију, одликовати се веома бујном год. продукцијом биљне масе, али истовремено може показивати веома сиромашну ф., тј. незнатан број биљних врста и обрнуто; нпр. смрчева шума има бујну вегетацију, а сиромашну ф., док се на кречном или лесном земљишту јавља веома сиромашна вегетација, а богата ф.

Флорне области, делови земље који у погледу флористичког састава биљног покривача као и у погледу развића флоре чине 1 целину; опште примљена подела на 6 ф. о.: 1) холарктик (Ср. и већим делом Ј. Амер.), с већим делом тропских фамилија, а холарктичне фам. јако потиснуте; 3) палеотропик (тропска Афр. и Аз.

ларктик (Евр., с. Афр., С. Амер.) и вантропска (Аз.) који се карактерише аркто-терцијарним пореклом флоре и слабиим присуством тропских фамилија; 2) неотропик (Ср. и већим делом Ј. Амер.), с већим делом тропских фамилија, а холарктичне фам. јако потиснуте; 3) палеотропик (тропска Афр. и Аз.

и острва), где превлађују тропске фам., које у неотропису и палеотропису представљене различитим родовима; сем тога и читаве фам. се налазе у палеотропису којих нема у неотропису (нпр. *Sastaseae* у неотропису, или *Nerenthaseae* и *Suscadaseae* у палеотропису); 4) капазице (ј. делови ј. Афр.) који се карактерише огромним богатством врста родова *Erica*, *Pelargonium* и претставницима фам. *Proteaceae*; 5) аустралисе (Аустралија) с вел. бројем претставника фам. *Proteaceae* и сем тога фам. *Mirtaceae* (нпр. род *Eucalyptus*, *Mimosaceae*, врсте рода *Acacia*); 6) антарктис (ј. делови Ј. Амер. с острвима) који се одликује присуством рода *Nothofagus* (сличан холарктичном роду *Fagus*, буква).

ФЛОРЕАЛ (фрц.: *Floréal*), 8. месец → календара републиканског.

ФЛОРЕНЦИЈА → Фиренца.

ФЛОРЕС, хол. острво (14 273 км², 433 000 ст.), из групе М. Сундских О. Малајског Архипелага, план. природе; сандалово дрво, симет, бакар, сумпор.

ФЛОРЕСОВО МОРЕ, између о. Флореса и Целебеса.

ФЛОРЕТ (ит.), танак мач с челичном кулгилом на врху; за вежбање у мачевању. **Ф. свила**, отпади грис. с добивени при преради кокона (чаура свилене бубе); кокони после извлачења влакана и деформисани кокони дају ф.; у трг. позната као шап и бурет-с.; служи за израду јетинијих тканина.

ФЛОРИДА, 1 од држава у САД (151 939 км², 1,5 мил. ст.), пол. између Атланског Ок. и Мексиканског М., с најближим му залеђем; земљиште равно, обала нишка, клима тропска; производи вел. количине дувана и воћа; риболов и сточарство; рударство и инд. немају већег значаја; гл. место Талалазе, веома пристојаните Тампа; позната морска купалишта Мијами и Палм Бич. **Флоридски Мореуз**, између пол. Флориде и о. Кубе.

ФЛОРИЈАН 1) рим. цар (276.), владао само 2 месеца. 2) св., хришћ. мученик у 3. в., заштитник Г. Аустр.; брани од ватре.

ФЛОРИЈАНОПОЛИС, гл. место (42 000 ст.) браз. савезне државе Св. Катарине (Ј. Амер.) на острву Дестро титуге кавом.

ФЛОРИН (ит., фрц.) → гулден.

ФЛОРИНА → Леран.

ФЛОРИНСКИ Тимофеј Д. (1854.-1920.), рус. историчар и сликар, пре рата професор кијевског унив.; написао вел. број расправа из ит. и јез., од којих најважније за нас: *Јужни Словени и Византија у другој четврти 14. века*, *Атонски документи*, *Споменици закопавањог рада Душанова итд.*

ФЛОРИШИЦ Ватрослав д-р (* 1870.), шеф хир. одељења у Загребу, научни радник, познат по радovima и апаратама за лечење прелома костију.

ФЛОСКУЛА (лат.), говорнички украс; фраза.

ФЛОТА (фрц.), целокупна поморска сила 1 државе; дели се на ескадре и дивизије. **Флотила**, састав мањих јединица морнарице; торпедна ф., скуп торпљарки; речна ф., скуп речних ратних јединица.

ФЛОТОВ Фридрих (Flotow, 1812.-1883.), нем. оперски композитор; компоновао опере: *Марта*, *Алесандро Страдела*, 2 балета, камерна дела.

ФЛУВИЈАЛНИ (лат.), речни.

ФЛУВИОГЛАЦИЈАЛАН, створен радом речне и ледничке ерозије.

ФЛУИД (лат.), течност; немерљива фина, духовна супстанција.

ФЛУКСИЈА (лат.), у псих.: ако 1 едетичар произведе едетске слике о 1 истом предмету али различне по облику, онда се све те слике слију у 1 једину едетску слику чији се облик непрестано мења према облицима појединачних слика из којих она постала.

ФЛУКТУАЦИЈА (лат.), континуирана варијација 1 особине живих бића, ф. се могу поставити у 1 непрекидан низ с поступним прелазима; понајчешће ненаследне → варијације; Дарвин сматрао да и оне могу бити наследне и придавао им вел. значај за развитак живог света који, по њему, тече споро и веома поступно. **Ф.** флукутирање, колебање, мењање (нпр. цена).

ФЛУКЦИОНИ РАЧУН, Бутнов назив за диференцијални р.

ФЛУОР (F) хем. елемент, металлоид, припада група халогена; атом. теж. 19, тачка топљења -233°, тачка кључања -187°, бледо жутозелен гас, непријатна мириса; има вел. реакциону моћ; с водоником реагује и на хладно и у мраку; не гради једињења с кисеоником као др. халогени; добиња се електролизом топлењог киселог калијум-флуорида (KF); налази се у природи у многим минералима (флуорит, кроцит, апатит, топаз и др.), у бљкама, глеђи од зуба итд. **Флуориди**, соли флуороводичне киселине; поред неутралних (као KF) познати и кисели као NaHF₂, NaHF₄, NaHF₆. **Флуорит**, флуорид калцијума (CaF₂, флуора 48,72%), тесералан минерал, провидан,

тврдоће 4, различито обојен; јавља се у рудницима калаја у Саксонској, Чешкој и Корвалу, оловним рудницима у Енгл. и др. **Флуороводична киселина**, водени раствор флуороводоника HF; слаба киселина; понаша се као четворовална (HF); трг. ф. к. 40%, спец. теж. 1,130, може се чувати само у посудама од платине, гутаперке или парафина; јако нагриза кожу и ствара опасне ране; употребљана се углавном за нагризање стакла и као јако дезинфекционо средство у инд. вршења и у облику својих соли за импрегнасијање жел. прагова, тапета итд.

ФЛУОРЕСЦЕН, унутарњи анхидрид резорцифталейна (C₆H₄); угасито првеножути кристали; добија се кондензацијом резорцина с анхидридом фталне киселине; с алкалијама даје првеножуте растворе, који разблажени флуоресцирају зелено; ф. важна полазна материја за тхи. добијање многих боја.

ФЛУОРЕСЦЕНЦИЈА, појава промене боје упадних зракова на неку материју (петролеум, флуоресцен); почиња у главном на способности тих материја да претварају упадне зраке светлости у зраке веће таласне дужине. **Флуоресцентна плоча**, најчешће састављена из финих кристала баријева платиноцијанида, премазаног на картону, употребљана се као помоћно средство код → радиоскопије за посматрање органа, а код радиографије за појачање дејства рентгенских зрака на фотогр. плочу (фолије) и према том за скраћење експозиционог времена; показује јаке светлосне или сенку због неједнаке апсорпције ткива због које рентгенски зраци пролазе, а ова неједнакост зависи од атомске тежине елемента, из којег ткиво састављено.

ФЛУРАНС Гистав (Flourens, 1833.-1871.), фрц. антрополог и револуционар; 1866.-1868. суделовао у критском устанку; 1 од вођа Париске комуне (1871.); погинуо у борби с версаљским трупама.

ФОВ (скр. од енгл. free on board), тј. продавац или комисионар сноси све трошкове преноса до пароброда.

ФОБИЈА (грч.), болесно осећање страха, везано за неки идејни садржај, као страх од слободног или затвореног простора, од бацила, оштрих предмета, неке болести итд.; болесник увиђа безразложност чак и количност овог страха; бори се против њега, али без успеха; ф. долазе у групу → присилних неуроза.

FOV (скр. енгл.: free on waggon), франко вагон, тј. продавац доставља робу до вагона о свом трошку.

ФОВИСТИ (фрц.: fauves = дивљи), име крајње модерних уметника око сликара Матиса, који се одричу свих натуралистичких тенденција.

ФОГАЦАРО Антонио (1842.-1911.), ит. романописац; црта најчешће сукоб вел. и моралних осећања са сензуализм.

најпознатији му романи: *Маломбра*, *Преци*, *Потомци*, *Песникова тајна*, *Данијеле Корте* (→ сл.).

ФОГЛ Јанез Кризостом (1648.-1688.), сликар, гл. дела у фреско-тхи.; капеле св. Фрањчишка у Фрањев. цркви у Грацу, у Рупинама, жупи. цркви у Лашком и капели св. Кржа у Лашком.

ФОГТ Нилс (* 1864.), норв. песник и претставник натуралистичког правца у поезији; познате његове збирке песама: *Од пролећа до јесени*, *Из Кристијаније*, *Септембарски пламен*, *Низ брег*.

ФОБА, варош (92 000 ст.) у Ј. Ит., тржиште за земљр. производе (жито, стоку).

ФОЈА → Juniperus.

ФОЈЕРБАХ (Feuerbach) 1) Анселм (1829.-1880.), нем. сликар; у Ит. се његов стил развио у монументалан; слике му се одликују дубиним осећања;

најпознатија дела: *Ифигенија*, *Медеја*, *Пад Титана*, *Концерт*, *Данте са женама*, *Паоло и Франческа*, *Пијета* и др. 2) Јудвиг (1804.-1872.), нем. филозоф, првобитно ученик Хегела, касније његов противник, чувен као претставник материјализма у 19 в.; дела: *Суштина хришћанства*, *Суштина религије* и др. (→ сл.).

ФОЈНИЦА 1) л. притока Босне, постаје од више речца и потока с пл. Врание и Битовње, дуга 46 км, утиче код Високог.

2) варошица и ереско место (1500 ст.) на → 1); први пут се помиње почетком 15. в. и до краја бос. самосталности знатно руд. (гвожђе, сребро, злато) и трг. средиште с дубровачком колонијом; фране-

вачки ман. с богатом архивом библиј. и музејом. **Фојнички Кисељак**, 15 км од жел. ст. Високо; надм. в. 470 м; земноалкална кисела вода, слабо муријатичког карактера, за пијење, купање и као стона; лежи: болести органа за варење, жучно и бубрежно камење, затвор, гојазност и др.

ФОЈХТВАНГЕР Лион (Feuchtwanger, *1884.), нем. романописац и драматичар, обрадио ст. драме за модерну позорницу (индиску *Вазантазену*); романи: *Ружна војвођиња*, *Успех*, *Сестре Опенхајм*; драма: *Холајдски трговац*.

ФОКА → туљани.

ФОКА, виз. цар. (602-610); дошао на престо као обични центурион захваљујући 1 војничкој побуди против цара Маврикија; имао тешких борби са спољњим и унутарњим непријатељима, изгубио Месопотамију, Сирију и М. Азију; пометеност у земљи и спољне ратове искористили Сл. и Обри и у масама прешли у балк. области, опљачкали многе градове и учврстили се у више места; оборно га с престола Ираклије I.

ФОКАЛАН (лат.), који се односи на → фокус. **Ф. инфекција** → инфекција.

ФОКЕЈА, ст. грч. колонија у М. Аз.; основала Марсеј и многе др. колоније.

ФОКЕР Антон (Fokker, *1890.), нем. пиљењер, пореклом Холанђанин, конструктор авиона и проналазач система за окретање синхронизацијом; конструисао нем. борбене (ловачке) авионе једноседа, који носе његово име; по свршетку свет. рата основао у Амстердаму (Хол.) нову фабр. авиона.

ФОКИДА, план. област на сз. делу Атичког Пол. између Етолије, Беотије и Локриде (Грч.); на с. и з. делу план. Ета (2158 м), Вардусија (2495 м), Киона (2510 м) и Парнас (2457 м); плодне равнице само у долини р. Сефиса; план. кречњачке, већим делом голе, чак и у подножјима; отуда насељеност мала: 28 на 1 км²; у Ф. били Делфи.

ФОКИЈОН (400-317. пре Хр.), атински државник и војвода из 4. в. пре Хр.; осуђен да испије отров као противник демократије.

ФОКИЛИД, грч. писац елогија из 6. в. пре Хр.

Фокланд, Фокландска Острва (11960 км²), на И од најјужније тачке Ј. Амер.; обала пуна фјордова, на копну многобројна језера; мало земљр. (кромпир, конопља, жито), више сточарство и риболов; важна у стратега. погледу, јер бране пролаз из Атланског у Велики Ок.; гл. место Порт Стенли; припадају В. Брит.; код Ф. О. допловила (3./12. 1914.) нем. дивизија из И. Аз. на повратку у Евр. под адмиралом фон Спе; енгл. адм. Стерди изненадио Немце и потопио готово све њихове бродове. **Фокландска струја**, огранак циркулантарктичке хладне с., који залази у Атлански Ок. и тече поред Ј. Амер. до ушћа Ла Плата; носи ледене брегове.

Фокнер Вилијам (Faulkner, *1897.), амер. романописац, гл. дела: *Војничка плата*, *Звук и бес*, *Светиштите*, *Сарторис*.

ФОКС 1) Чарлс Демс (1749-1806.), енгл. државник, вој. ингована и Питов противник; присталица савеза између Енгл., Фрц. и амер. колонија. **2)** Дорс (1624-1690.). енгл. обухар из Потингема; оснивач секте → клекера; често прогањан због својих идеја. **ФОКСТРОТ** (енгл.), амер. салонска игра у такту 3/4 или 4/4 брене.

ФОКУС (лат.), жежа (→ конични пресеци).

FOL., скр. за лат. folia = листићи (на рецептима) и за → фолио.

ФОЛИЈА (лат. folium = лист), изванредно танак метални лим (већином од сребра, злата, калаја, алуминијума).

ФОЛИЈАНТ (нлат.), књига у фолио формату.

ФОЛИЈЕ, у земљњаним књигама земљњани улопци **Персоналне ф.**, земљњане књиге могу бити уређене по реалним (свако земљњике засебно) и п. ф. (сва земљњика једног сопственика заједно); код нас се земљњике кв. воде по п. ф. ако су земљњипта у истој катастарској оп., подједнако оптерећена, ако су исте привр. културе и ако се томе не противи сопственик.

ФОЛИКУЛ (лат.) 1) мање жлезде у облику кесица, као косице. 2) у бот.: издужена мембранозна махуна с 1 рубом где се отвара. 3) зубни ф., зуб у развоју пре ницања. 4) → де Графов фоликул. **Фоликуларна циста** (лат.-грч.), шупљина са зидом (мембраном) у валици; испуњена бистром, замућеном или гнојавом течношћу; садржи обично делове зуба (нпр. круннице); расте нагло, потискује корење зуба и уништава кост; лечење оперативно.

ФОЛИО (ит.-лат.) 1) страна у књизи; највећи формат књиге с 1 листом у штампаном табаку. 2) насрамне стране 1 трг. кв., двојна страна (лево и десно); ако у каквој кв. сваке 2 насрамне стране заједно служе 1 рачуну, лево се бележи улаз

а десно излаз, па стога и носе исти број стране (1-1, 2-2 итд.) и каже се: књига је **фолирана**; ако се цео рачун води на 1 страни, пагани, таква кв. **пагинована**.

ФОЛИС, виз. бакарни новац, затим кеса ситног новца који се не броји, него мери на кантар; кеса некипут запечаћена, што служи као мерство за исправну тежину.

ФOLКЕТИНГ, нар. скупштина у Данској.

ФOLКЛОР (енгл.), наука о народу, народопис, често се употребљава као назив за огранак етн. који се бави проучавањем етничких особина појединих народа (код нас нац. етнологија, код Нем. Volkskunde); ф. у ужем смислу изучава само успомене на ранија култ. стања, очувана у обичајима, веровањима и усменој књиж. образованих народа. **ФOLКСТОН**, варош (38000 ст.) и пристаниште у Енгл. на обали Ламанша.

ФOLМЕЛЕР Карл Густав (Vollmöller, *1878.), нем. песник из круга Стефана Георга, објавио збирку песама *Парсивал*; драму *Катерина*, грофица од Армањака и вена два љубавника; комедију *Немачки граф*; за поз. прерадио *Орестеју* од Есхила, *Турандот од Гошва* и *Жорж Дандена* од Молијера.

ФOLНЕГОВИЋ Фран (1848-1903.), политичар, био посл. у Хрв. сабору као члан странке права, чiji најбољи организатор; 1 од најбољих говорника у 2. пол. 19. в.; бавио се журналистиком, радио и на књиж.; од брошура пајанатнија *Отворите очи!*

ФOL-РИВЕР, град (133000 ст.) у држави Масачусетсу (САД); инд. памука.

ФОНВИЗИН Денис И. (1745-1792.), знаменит рус. писац из доба Катарине II; његове комедије *Бригадир* и *Жутокуљан* заузимају важно место у сатиричној књиж. тог доба; исмевао заосталост и глупост, истицао идеале хуманости и просвећености (→ сл.).

ФОНД (фрц.), завештана или нарочито одређена главница за извесну сврху, од које се може само принос трошати или који се узима само у изузетним и одређеним случајевима, нпр. инвалидски ф., предвиђен законом, намењен је издржавању инвалида и њихових породица; резервни ф. у акц. друштвима ствара се редовним одвајањем дела добити према статутима, а служи за покриве губитка или штете у времену кризе (→ задужбина).

ФОНЕТИКА (грч.), наука о гласовима, део граматике који проучава и објашњава природу и промену гласова у јез. **Фонетички (фонетски) правопис**, који води рачуна о данашњем изговору гласова, тако да сваки глас има свој знак (слово) а свако слово само 1 изговор; сви п. у почетку били ф., али се језик брже мењао него п. тако да код ст. култ. народа савремени п. означава ранији изговор (→ етимолошки п.); творац ф. п. код нас Вук Караџић. **ФОНИЗМИ** (грч.), акустични осећаји који се јављају у свести надраживањем неког другог чула а не слуха.

ФОНЕ Рене (Fonk, *1894.), фрц. пилот-ас у свет. рату, имао 75 победа па ипак остао жив.

ФONOГРАФ (грч.), најстарији облик справе која бележи и може да репродукује све врсте тонова и гласова (пронашао 1877. Едисон); помоћу мембране на коју учвршћена лисаљка бележи се глас који се до ње преноси кроз левак првобитно на ваљак обложен стањолом, а после на воштаји ваљак на којем остаје траг од писаљке у виду жлеба различите дубине; усавршен ф. → грамофон.

ФONOЛА, мех. клавир, код којег 1 лице може да удешава темпо и динамку, док се музика добија на тај начин што се мех. путем одвија хартија која има рупе, а у те рупе улазе зупци који стављају у покрет дирке на клавиру.

ФONOЛИТ (грч.), магматска стена сиве и зеленкасте боје, састављена од санидина, нефелина, аугита, леуцита и др. минерала; звонка под ударом чекића; доста ретка; има је код нас на Бањани код Београда и на више места у Босни.

ФОНТАНА (ит.), водоскок, извор, зденац.

ФОНТАНЕ Теодор (1819-1898.), нем. писац реали-

стичних романа, зачињених иронијом о великоградском свету: **Госпођа Трајбеа, Ефи Брист**.

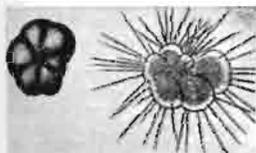
ФОНТАНЕЛА (лат.) → повороњене.
ФОНТЕБЛО (Fontainebleau), варош (16 000 ст.) у Фрц., јн. од Париза на л. обали Сене, где се Наполеон одрекао престола 1814.

ФОР (Фрц.), утврђење сталног типа без становништва, саставни део тврђава, и самосталан; запречни ф. подигнут на важним тачкама.

ФОР 1) Пол (Fort, * 1872.), фрц. књижевник, добио титулу »принца песника«, 1912., после смрти Леона Диркса; веома плодан песник (преко 30 књига **Француских балада**), пише нарочитим слогом, неким вретом ритмичне прозе. 2) **Феликс** (Faug, 1841-1899.), фрц. државник и претседник риб. (1895-1899.), допринео оближењу Фрц. и Рус.

ФОР ЛАМИ, гл. место фрц. колоније Чада (Фрц. Екваторијална Афр.).

ФОРАМИНИФЕРЕ (Foraminiferae), група праживоти-

ња сродних амebaма, одликује се скелетом, обично кречне природе, живе претежно у морима; скелетне љуштуре угнутих ф. падају на дно и у току времена стварају дубински муљ на вел. пространству морског дна; обична креда се по правилу састоји из љуштуре ф. ранијих геолошких времена.

ФОРАРЉБЕРГ, аутономна област (2 602 км², 135 000 ст.) у Аустр., план. карактера; инд. (памука, метала, прераде млека) и сточарство; гл. место Брегенц.

ФОРВАРД (енгл.), навална линија фудболског тима.

ФОРД Хенри (* 1863.), амер. индустријалац, власник фабрике аутомобила у којој применио Тејлоров систем, рад на ланцу. **Фордизам**, систем тхи., екон. и соц. полит. принципа индустријалца Х. Форда који се састоји у рационализацији и појачавању производње за подизање стандарда живота и тим појачавање потрошње.

ФОРЕ Габриел (Fauré, 1845-1924.), фрц. композитор, диригент, професор и директор конзерваторијума у Паризу; најбољи у камерној муз. и соло-песми; од симфоничких дела значајни: **Пелас** и **Мелисанда**, оркестарска свита, балада за клавир и оркестар; од камерне муз. 3 гудачка квартета, 2 квинтета, 2 сонате за виолину и клавир; компоновао и: клавирски трио, фантазију за клавир и оркестар, 3 опере, 1 оперету, мису, клавирска и др. дела.

ФОРЕЊ ОФИС (Foreign Office), енгл. мес. спољних послова.

ФОРИЕЛ Клод Шарл (Fauriel, 1772-1844.), фрц. научник старих књиж.; бавио се поред грч. и напном народном поезијом.

ФОРИНТА 1) ст. аустр. новац; добио име по → Фјорину; био у оптицају до 1892. год., кад вредо 2 круне. 2) холандска ф. → гулден.

ФОРКО, по грч. митол. син бога мора Понтоса, отац страшних Горгона.

ФОРЛАНД (нем.), подножје на спољашњој страни неке набране планине.

ФОРЛИ, варош (60 000 ст.) у ср. делу Ит., инд. кожа и ткст.

ФОРМА (лат.) 1) облик, вид, крој, спољашњи изглед негет. 2) образац, пропис, начин. 3) привидан поступак. 4) облик, спољни услови код правног посла; у рим. праву ф. правног посла имала највећу важност, неиспуњење ф. повлачило ништавост закључка; под утицајем рим. права формализам се држао и у ср. в.; у данашњем праву ф. има мали значај, сем код извесних обавеза (нпр. менипа) где ф. мора бити строго испуњена, код тестаментна услов ф. да буде својеручно написан, потписан и датиран, садржити слободна (сем обавезе поштовања зак. дела); нарочита ф. тражи се код нас за уговор о закупу (из фискалних разлога). 5) у естетици: спољни видљиви или чујни елементи ум. дела: облик, боја, тонови, метар, слик, речник. 6) у спорту: стање кад спортист показује најбоље резултате. 7) кадупи за ливење метала, израђују се у песку помоћу шавлона од гипса, дрвета, метала итд. 8) слог сложен у оквир и готов за штампу. 9) муз. облик који се израђује по нарочитом плану, како то условљено науком о облицима (соната, скерцо, менует, арија и др.). **Аутентична ф.**, означава закључивање правног посла пред органима јавне власти; кад прописана а. ф., учешће јавне власти бити елемент за постојање посла; а. ф. постоји код брака (учешће свештеника), брачног испита, преноса непокретности (учешће суда), усвојења (учешће кнега, свештеника, среског и окружног суда).

Вербална ф., свечано исказивање одређених речи

приликом закључења правног посла; данас постоји в. ф. само код заклетве. **Писмена ф.**, у томе што се извесни правни послови сматрају закљученим, кад странке потпишу о њима испрау; нпр. менипа, чек, трговачки ортаклук итд. **Формалан**, који се односи на форму а не на садржину; утврђеног облика, тачан, одређен, јасан. **Ф. доказна снага**, која у закону предвиђена, а није остављена слободној опци судије; ф. д. с. имају јавне исправе, којима судија везан, док се противно не докаже. **Ф. право**, које садржи прописе о судском поступку или о томе како се остварују права преко власти, а не прописе о самим правима (материјално право). **Ф. ступањ**, облик у којем се свака настава развија; у тражењу јединствене методе Херберт и његови ученици саставили ф. с. на погрешно схваћеној псих. али логички добро изведени; по њима настава се изводи у следећим ф. с.: 1) циљ и анализа дечјег знања и припрема за ново; 2) давање новог гравива (синтеза, аперцепција); 3) повезивање с познатим (асоцијација); 4) учвршћивање у систем (апстракција) и 5) примене у практичном животу; новији педагози скратили на 3 ф. с.: припрева, објашњење и примена; радна шк. искључује сваку форму, јер спрема слободу и самосталност. **Формализам 1)** претерано обраћање пажње на форму, а занемаривање суштине. 2) гледиште које сматра форму као једини принцип објашњења неке културне области. 3) у праву: кад се за важност свих правних послова захтева нарочита форма; ф. постојао у рим. праву, данас напуштен. **Формалист**, који обраћа претерану пажњу форми, а занемарује суштину. **Формализам**, поступак који се врши по утврђеном пропису.

ФОРМАЛДЕХИД (CH₂O), најједноставнији → алдехид. добива се оксидацијом пареметил-алкохола ваздушним кисеоником у присуству металног бакура или сребра као катализатора.

ФОРМАЛИН, водени 40%-тни раствор → формалдехида, употребљава се као јак антисептик за дезинфекцију (у раствору 1-4%) и дезинекцију, као сировина за инд. орг. боја и препарата, за добивање вештачких смола итд.; ф. помешан с алкохолом, средство против знојења ногу и руку.

ФОРМАНТИ (лат.) 1) засебни неодређени гласови усне шупљине, пратиоци обичних гласова. 2) наставац при творби речи.

ФОРМАТ (лат.) 1) величина у којој се књига штампа: фолио, кварт (4^о), осмина (8^о), цеснаестина (16^о), са 1, 4, 8, одн. 16 листова у табаку; размера дужине и ширине код хартије за штампање: 8×23, 23×36, 21×33, 63×95 и сл. 2) величина фотографије 6×9, 9×12 см итд.

ФОРМАЦИЈА (лат.) 1) образовање, стварање. 2) начин поделе војске на саставне делове. 3) у геол. фаза у развоју Земљине коре, коју карактерише слична фауна или флора; границе једне ф. означавају вел. и значајне промене у развоју орг. света; ф. може да садржи веома разнолике петрографске елементе. **Формациона група** → биљне социол. јединице. **Формирати**, образовати, створити, установити, привидно чинити.

ФОРМИНГА, врта лире ст. Грка.

ФОРМОЗА, острво (35 964 км², 4.35 мил. ст.) у Великом Ок. на ЈИ Аз. с многобројним вулканима у и. делу; клима монсунска; најважније култ. биљке: ориз, чај, шећ. трска, камфор; од руда има сумпора, нафте и злата; гл. место Тајхоку; припада Јапану. **Формоски Мореуз**, између острва Формозе и аз. копна спаја И. с Ј. Кинеским М.

ФОРМУЛА (лат.), образац, начин изражавања, нпр. словима (→ мат. израз). **Ф. цвета**, знаци којима се претстављају број и однос цветних делова, нпр. слова: Ч, К, А, и Г означавају: чашицу, круницу, андрецеум и гинецеум; словом П означава се перигон; бројевима се показује колико има чланова у појединим цветним круговима и др.; заграда означавају да ти делови међусобно срасли; црта изнад броја која показује број карпела, казује да је гинецеум потцветан, а црта испод означава натцветни гинецеум; знак сабирања показује да се одн. цветни делови налазе у 2 круга; звездица испред ф. означава актиноморфију, а стрелица ангоморфију итд.; нпр. код лале * П 3+3 А 3+3 Г (3), код јагорчевине: Ч(5) К(5) А(5) Г(5). **Формулар**, (нлат.), образац, прописи облик спискова, молби, пријава и сл. **Формулисати**, ставити у формулу, јасно изразити. **ФОРНОМИЈА** (грч.), наука о кретању; у психотхи. наука о раду који потребан за обављање извесних телесних радња, нпр. пливања, вежбања итд. **ФОРС** (фрц.: force), јакост, снага; сила. **Force majeure**, јача, виша сила. **Форсирати**, принуђавати, првморавати да се нешто што пре учини.

ФОРСИТИЈА (*Forsythia europaea*, фам. *Oleaceae*), листопадни шиб, становник брдских шибљака код Пећи и у Арб. (балк. ендемит), крупна, жута, четвороперно-левкаста цвета с 2 прапника, цвета у пролеће пре листања.

ФОРСТЕР Едуард Морган (* 1879.), енгл. романописац; романи: *Где се анђели боје стати*, *Небесни омнибус*, *Пут у Индију*.

ФОРТ, река у Шкотској (Енгл.), дуга 160 км, улива се у истоимени Ферт (Сев. М.); пловна у доњем току.

ФОРТ ВАЈН, град (105 000 ст.) у држави Индијани (САД), инд. метала.

ФОРТ ВОРТ, град (170 000 ст.) у држави Тексасу (САД) са живом трговином пољопр. производа.

ФОРТАЛЕЗА, гл. место (35 000 ст.) и пристаниште браз. савезне државице Сеаре (Ј. Амер.); ткст. инд. (памук), инд. кожа, љуштење и извоз каве.

ФОРТЕ, скр. f (ит.), у муз. динамички знак за: јако.

ФОРТЕПЈАНО (ит.) → клавира.

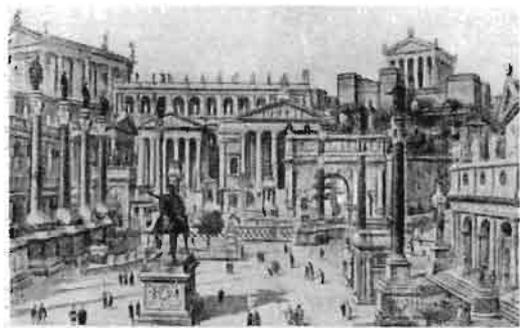
ФОРТИС Алберто (1741.-1803.), ит. филолог и природњак; припадао августином реду; путовао много у научне сврхе; од његових многобројних дела за нас најважнији *Пут у Далмацију* (1774.), у којем забележио и нашу нар. песму *Хасаагиница*.

ФОРТИФИКАЦИЈА (лат.), наука о утврђивању положаја, саставни део ратне вештине; важан предмет у вој. шк., особито за официре.

ФОРТУНА (лат.), судбина, срећа; античка богиња среће.

ФОРТУНАТОВ Филип (1848.-1914.), рус. лингвист, оснивач савр. лингв. шк. у Рус., оригиналан научник; најважнији рад: *Лекције о фонетици старословенског језика*; дао студије о акценту, значењу глагола и глаг. виду, пореклу глаголице и др.

ФОРУМ (лат.), по ст. рим. градовима места на ко-

јима се скупљао народ ради саветовања, прослављања држ. и верских празника; по већим градовима обично имали и посебан део за трг. **Forum Romanum**, римски ф., налазио се између Капитола и Палатина; на њему се налазили: храмови Весте, Сатурна, Конкордије, → ростре, кућа у којој живеле весталке, Табуларнијум (зграда у којој чуване рим. архиве) итд. (На сл.: рим. ф. у реконструкцији). **F. rei sitae**, суд надлежан зато што се у његовом делокругу налази спорна ствар; принцип f. r. s. примењује се у међунар. прив. праву у спору око непокретне ствари; код расправе наслеђа, многи угловори одлучују да ће се lex rei sitae, закон места где се непокретност налази, применити на наслеђа непокретних добара, а нац. закон на наслеђа покретности.

ФОРПЕЦ (лат.) → клепшта порођања.

ФОРЧЕЛИНИ Евидио (1688.-1768.), ит. писац вел. лат. речника.

ФОС 1) Герхард (Vossius, 1577.-1640.), нем. класични филолог, написао Граматику лат. Ј., Поетику и Историју Грка (на лат.). 2) Јохан (Voss, 1751.-1826.), нем. књижевник, познат по реалистичкој идилли Луиза и сјајном преводу Омира.

ФОСГЕН (COCl₂), неутрални хлорид угљене киселине; добија се дејством хлора на угљен-моноксид под утицајем сунчеве светлости или у присуству катализатора; на обичној тмпт. безбојан гас; прелази у течно стање на 8°; има непријатан и загушљив мирис; веома отрован; употребљава се као бојни отров; служи као полазна материја за тхн. добивање неких орг. боја (ди- и трифенилметан).

ФОСИЛ (лат.), окаменотина. Фосилан, који очуван скамењен (ф. биљке и животиње). Ф. рељеф, облици р. створени у неком ранијем геолошком добу.

ФОСКОЛО Уго (1778.-1827.), ит. песник и прозни писац; 1 од најистакнутијих родољубивих песника; најбоље његово дело спев *Грбови* у којем дао песничку глорификацију вел. духова; веома познат и његов роман *Последња писма Јакопа Ортиса*, писан под утицајем Гетеовог *Вертера*.

ФОСАТИ, соли фосфорних киселина.

ФОСФАТУРИЈА, повећано (патолошки) лучење → фосфата у мокраћу; постоји опасност стварања фосфатног камена у мокраћним путевима (у бубрежној карлици, мокраћној бешици).

ФОСФИДИ, једињења метала с фосфором (Са₂Р₂, Са₂Р₃ итд.).

ФОСФОР (Р), хем. елемент, металовд, ат. теж. 31,02, редни број 15; тачка топљења белог форфора 44,5, тачка кључања 290°; познате 2 модификације: бели и црвени ф. **Бели ф.**, прозрачан, мекан на обичној тмпт. и даје се сећи као восак; на ваздуху се оксидише и при томе светли и запали се; под водом је постојан; испарава знатно на обичној тмпт., што се познаје по мирису и светлим парама које се у мраку виде; светлосна енергија при спонтаној оксидацији испод тачке запаљивости потиче од хем. енергије, која при томе једним делом прелази директно у зрачну енергију; то је карактеристичан случај хемолуминесценције; у води и алкохолу б. ф. се раствара само у траговима; лако се раствара у угљен-дисулфиду, ф.-трихлориду, мање у бензолу, етру итд.; јак је отров (довољно 0,1 г да убије човека). **Црвени ф.** стабилнији; постаје од белог на високој тмпт. и под дејством светлости; његове особине зависе од услова под којима је добивен; општа карактеристика: пераћторан у угљен-дисулфиду и није отрован; знатно тврђи од белог, пали се на 440°, не топи се, не испарава на обичној тмпт. и не светли на ваздуху; обичај ц. ф. је већином смеша различитих црвених модификација; док бели кристалише у регуларним кристалима, ц. кристалише у хексагоналним; разлика између њих не састоји се само у кристалном облику, већ почиње на полимеријим молекула; ф. се добива тхн. редукцијом трикалцијум-фосфата с угљеном на високој тмпт. у присуству силицијум-диоксида (песка); највећи део се троши за израду жижица; налази се у природи у апатиту и фосфоритима; најбогатија њихова лежишта у с. Афр. и у Флориди; у животињском свету ф. игра важну улогу; кости и зуби се састоје већином од терцијарног калцијум-фосфата Са₂(Р₂)₄, а и лецитин га садржи у облику фосфорне киселине везане за холин и глицерин стеарат; више биљке га употребљавају за израду својих беланчевина, нарочито у семену; зато су фосфати неопходно и важно вештачко гнојиво; ф. у мед. се употребљава растворен у уљу код неких обољења костију; жути ф. јак отров; данас тровања много ређа него раније кад се жижице правиле од ф.; знаци тровања ф.: бол у желуцу, повраћања која мирису на бели лук а светле у мраку, проливи, жутица, оток јетре, беланчевина у мокраћини, крварење слузокожа; 1. помоћ: дати на повраћање, испирати желудац 0,1-0,3 % кали-хиперманганом. **Фосфорна бронза**, легура за отпорне машинске делове, састоји се од око 92% бабра, 7% калаја и 0,5 до 1% фосфора, који спречава стварање оксида при ливењу и тако повећава чврстину; фосфор се додаје у облику фосфида бабра (Cu₂P) или калаја (Sn₂P). **Ф.** некроза → некроза виллице. **ФОСФОРЕСЦЕНЦИЈА** (грч.-лат.), исти појав као и → флуоресценција, само што тела светле и после директног осветљавања; светљење може трајати и више сати.

ФОСФОРИСТИ, књиж. група швед. романтичара. названа по часопису *Phosphoros*.

ФОСФОРИТ, полукристаласт, фиброзап, компактан п земљаст варијетет минерала → апатита, кугластог, бубрежастог или грудвастог облика; употребљава се у инд. (вештачко ђубре); налазиште: Корвал, Шп., Нем., Норвешка и др.

ФОСФОРОС (грч.) → hesperos.

ФОТЕЉА (фрц.: fauteuil), наслоњача.

ФОТИЈЕ (820.-891.), грч. научник, био у 2 маха царигр. патријарх; у борби с папом Николом I због одбране угледа и цркве и јурисдикције над Буг., пребацивао зап. цркви што уводи нова учења и обичаје; кат. га оптужују као зачетника расцепка пркава; веома плодан писац: *Мириновјавол*, (270 богосл. дела), *Синтагма*, црк. правна књ.; полемички списи и филозошки лексијон.

ФОТИНОВ Константин (1877.-1858.), буг. књижевник и препородитељ; издавао часопис *Љубословје* (1842. 1. буг. часопис); превео псалме.

ФОТО-, предметак у сложеницама, од грч. фотос = светло.

ФОТОГЕН, погодан за фотографисање. **Ф. лице**, које пред објективом сачува или још добије у лепоти.

ФОТОГРАВИРАЊЕ (грч.-фрц.), израда, урезивање слика на бакарној плочи помоћу гвожђа-хлорида; најбољи начин за репродукцију слика; постоје две врсте: хелиографирање и фототинографија.

ФОТОГРАМЕТРИЈА (грч.), израчунавање величине појединих предмета помоћу њихових фотогр. снимака; нарочито се примењује у топографији.

ФОТОГРАФ (грч.), занатлија који се бави фотографисањем. **Фотографија**, стварање ликова, предмета помоћу светлости и низа хем. процеса; лик неког предмета пренесе се помоћу фотогр. апарата на светлосно осетљиви слој плоче или филма на којем се низом хем. процеса ствара негатив с којег се добија позитивна слика; **ф.** се дели на 2 оделита процеса: негативни и позитивни; по намени дели се, углавном, на: научну, тхн., ум., спортску, туристичку и војну **ф.**; културан значај **ф.** у наше време огроман и не да се тачно одредити; у неким државама правилно схватају значај **ф.** и увели је као обавезан предмет у вишим, средњим и нижим шк.; по ауторском праву, заштићена свега 20 г. од дана објаве дела; **ф.** се не сме употребити без одобрења аутора, сем кад се уврсти у уџбеник или прикаже приликом научних предавања, и тад се аутору даје правична накнада. **Ф.** у природним бојама, **хромофотографија** (грч.), нарочит начин снимања, којим се добија слика изражена бојама предмета, а не претставља тамно-беле мрље као код црно-беле **ф.**; заснована на теорији Јунга, по којој у природи постоје само 3 основне боје: дрвена, зелена и плава, чијим мешањем се добија не само 7 главних спектралних боја са свим прелазним тоновима већ и бела; 2 методе добијања слике у прир. бојама; код **х.** на директан начин слика у боји добија се непосредно после експонирања; осн. боје за овај начин: дрвена, зелена и плава; тај начин има огромну примену у свим гранама науке и примењено **ф.**, али даје при сваком снимању само 1 дијапозитив; код **индиректног начина х.**, слика у боји добија се претходним разлагањем боја предмета на 3 основне помоћу спец. филтра; у резултату добију се 3 обично црно-бела негатива, који се међусобно разликују по карактеру, пошто 1 одговара дрвеним, 2. жутим а 3. плавим деловима боје предмета; од сваког негатива добијају се помоћу нарочитих позит. процеса делимична дијапозитива, па филму или плочи, обојена у осн. бојама и. н. и слажу се у 1 или се њихове боје преносе на хартију, тј. наслажу 1 на другу; у резултату добија се позитивна слика верна бојама предмета; помоћу индиректног начина с обојених дијапозитива може се добити вел. број предмета; осн. боје за и. н. нарацисаодрвена, жута и зеленоплава; и. н. х. нашао примену у свим гранама живота, нарочито у графичкој вештини. **Фотографисање**, сликати помоћу фотогр. → апарата. **Фотографске плоче**, материјал за снимање, осетљиве за боје, → ортохроматски и панхроматски негативни материјал.

ФОТОЕЛЕКТРИЧНЕ ПОЈАВЕ, под утицајем светлости, нарочито ултраљубичастих зракова, извесна тела емитују електроне, негативно наелектрисане честице; ако тело било негативно наелектрисано, оно се под утицајем светлости разелектрише, ако било неутрално, оно се наелектрише слабо позитивно; нарочито у том погледу осетљиви амалгами алкалних метала и та њихова особина нашао најразноврсније примене.

ФОТОЛИЗА (грч.), скуп појава разлагања помоћу светлости, нарочито помоћу ултра-љубичастих зракова.

ФОТОЛИТОГРАФИЈА (грч.), вештина умножавања фотогр. слика помоћу литографије; на добро углачан литографски камен ставља се хромалбумински или битумени слој осетљив на светлост, на који се копира жељени негатив; затим се камен покрива бојом, па се онда поступа као при обичном литографисању; **ф.** убрзава основни процес преношења слике на камен и доприноси разлагању слике на основне боје.

ФОТОЛУМИНИСЦЕНЦИЈА (грч.-лат.), назив за особину многих тела да светле пошто су претходно била осветљена, или да светле док се осветљавају; светлост коју тела емитују приликом тог осветљања (секундарна) по правилу веће таласне дужине од светлости која изазива **ф.** (примарна светлост); **ф.** се дели на фосфоресценцију и флуоресценцију; 1. траје доста дуго и по престанку осветљавања, док флуоресценција траје само за време осветљавања примарном светлошћу.

ФОТОМЕТРИЈА (грч.), део науке о светлости, има за задатак мерење светлости, у 1. реду мерење ја-

чине светлосних извора, помоћу нарочитих апарата фотометара (→ актинометар); гл. јединице које служе као основа мерења: **хелперова**, интернационална и децимална свећа за јачину светлосних извора; **лумен** за јачину светл. струје (флуокс); **лукс** и **рот**, за јачину осветљаја; осн. фотометр. закони: 1) јачине светл. извора који поједнако осветљавају исте површине, имају се као квадрати њихових растојања од тих површина; 2) ако светл. зраци падају косо на површину, склапајући с нормалом на њу угао α , јачина осветљења сразмерна косинусу упадног угла (уколико зраци падају косије, уколико осветљење слабије); фотометр. мерења субјективна и објективна, тј. или се оком оцењују да ли 2 светл. извора производе исти осветљај или се другим, најчешће ел. методама мери светлосна енергија тих извора, одн. пореде њихови различити ефекти.

ФОТОМЕХАНИЧКО ШТАМПАЊЕ, помоћу плоча за умножавање које се добијају хем. дејством светла.

ФОТОМИТРАЉЕЗ (грч.-фрц.), спец. фотогр. апарат

с малим узаним филмом који се монтира на аероплану наместо митраљеза, и приликом вежбања, у ваздушној борби, снима противнички аероплан; снимање се врши оклидањем оклидача правог митраљеза; помоћу развијеног филма успоставља се колику тачност погодака имао стрелац у ваздушној борби.

ФОТОМОНТАЖА (грч.-фрц.), састављање исечака од више слика у нову заједничку слику која се онда фотографиса.

ФОТОН, квантум светлосне енергије, производ из Планкове универзалне константе h и фреквенције светлости ν (→ теорија кванта); по Ајнштајну и Планку светлост се не може јављати у произвољним количинама енергије, већ најмања количина може бити $h\nu$, као што се ни електрицитет не јавља у мањим количинама од елементарног ел. пуњења e (→ електрон); из теорије релативитета излази да **ф.** има своју масу $h\nu/c^2$

и да **ф.** има своју брзину c приликом протирења светлости.

теорија кванта, из које се долази до **ф.**, приписује, дакле, емисиони корпускуларну природу, као и Нутнова, еманациона теорија.

ФОТОСИНТЕЗА (грч.), асимилација угљеника коју врше зелене биљке на светлости у асимилациони хелијама, у хлоропластима се врши разлагање угљен-диоксида; угљеник се задржава и комбинује с водом у угљене хидрате, а молекуларни кисеоник се излучује; при том се знатна количина сунчеве енергије везује и трансформира у хем. енергију орг. материје; у том облику енергија се може одржавати столећима (нпр. камени угаљ); **ф.** је 1 фотохем. процес који је локализован у хлоропластима; хлорофил свакако има улогу сензибилизатора; асимилациони коефицијент, тј. однос излученог кисеоника према примљеном угљен-диоксиду износи око 1; асимилација угљеника зависи од спољних фактора: количине угљен-диоксида у ваздуху, интензитета светлости, од тмпт. и др.; продукти асимилације су угљени хидрати (шећер, скроб); светлост је неопходан услов **ф.**; од свих зракова спектра имају најповољније дејство дрвени **ф.** је од највеће важности за одржање живих бића на Земљи; зелене биљне ћелије су хем. лабораторија у којој постаје орг. материја у природи из аанорганске; на рачун тих материја и енергије сунца коју је у тим јединицама фиксирао биљка омогућен је живот осталим незелим деловима биљке, незелим биљкама и свима животињама.

ФОТОСФЕРА → сунце.

ФОТОТАКСИЈА (грч.), кретања биљних органа многих биљака у правцу извора светлости, нпр. суппекрет (→ покрети биљака).

ФОТО-ТАХИМЕТАР, инструмент и апарат фототинографије за снимање јако брдовитих и планин. терена у циљу израде ситуационих планова; има постоље, деколијатор, верт. лямбус, а на хориз. алхидида има хориз. плочу, на којој се може поставити или мрачна комора, кад се фотографисање врши, или еклиметар, кад се мере хориз. углови и растојања.

ФОТОТЕРАПИЈА (грч.), употреба светлосних зракова: сунчевих, ел. и др. у лечењу.

ФОТО-ТЕОДОЛИТ, фотогр. апарат уграђен, спојен ментаран, подељен у одломке, који се даје у одломцима; делимичан, непотпун. **Фрагментација** Једра → амитоza.

ФРАГОНАР Опоре (Fragonard, 1732.-1806.), фрц. сликар, ученик Бушеов, префињен колорист; сликао галантне сцене; ил. и гравира.

ФРА-ДИЈАВОЛО († 1806.), био војник, калуђер и вођ ит. разбојашка; борио се противу фрц. окупације Ј. Ит., али ухваћен и обешен; право име Микеле Пеца.

ФРАЗА (грч.), реченички обрт, изрека, реченица својствена л писцу или народу; празна реч. **Фразеологија**, конструкција фразе; збирка фразе; право причање. **Фразер** (фрц.), причлако, наклапацо.

ФРАЈБЕРГ, варош (35 000 ст.) у Нем. на р. Мулди у подножју Рудних Пл., у пределу богатом рудним благом; инд. (хем., порцелана итд.).

ФРАЈБУРГ, на Брајсгауу, варош (90 000 ст.) у Нем. на з. подножју Шварцвалда, у винородном пределу; инд. ткст. (свила, памук) и дрвета.

ФРАЈДЕНРАЈХ 1) Драгутин (* 1862.), одличан карактерни глумац загребачког казалишта; гл. улоге у Шекспировим драмама, Молијеровим комедијама и модерном натуралистичком репертоару. 2) Јосип (1827.-1881.), глумац и књижевник; створио глумачку традицију у својој породици; много допринео организовању глумачке трупе у Нар. каз. у Загребу и стварању репертоара; његов комад **Граничари** имао вел. успех код њублице.

ФРАЈЕНФЕЛД Јосип (1861.-1893.), слов. песник и приповедач, нарочито за омладину; збирке приповедака: **Младни**, **Вечер прављени**, **Ја приповедек**; писао родољубне и еротичне песме, и пед. чланке.

ФРАЈЗИНГ, варош (15 000 ст.) у Нем. на р. Изару; инд. ткст., машина, алкохола; пољопр. и тхн. инк.

ФРАЈЛАУФ (нем.; слободан трг) → велосипед.

ФРАЈЛИГРАТ Фердинанд (Freiligrath, 1816.-1876.), бујан нем. лиричар, патриот и егзотик.

ФРАЈТАГ Густав (Freitag, 1816.-1895.), нем. књижевник и журналист, реалистичког правца, слави трговца насупротив племству а Немца насупротив Јеврејину и Пољаку; гл. дела: **Новинари** (драма), **Имање и дуг** (роман), **Дедови** (роман у 7 генерација) (→ сл.).

ФРАЈШТОС (нем.) → слободан ударац.

ФРАК (преко фрц. из срлат.), црн м. капут на струк с дугачким шиљастим реповима, у свечаним приликама обавезан.

ФРАКТОКУМУЛУС (лат.), комаће облака кумулуса, кумулус разбијен ветром, сиве боје; крпе, дронши.

ФРАКТОНИМБУС (лат.), комаће облака нимбуса, мутни висећи облаци (дронши, крпе), који се запажају испод кишних облака.

ФРАКТОСТРАТУС (лат.), делови магле, разбијена магла, висећи облаци испод стратуса.

ФРАКТУРА (лат.) → прелом кости.

ФРАКЦИЈА (лат.), одломак; назив за мању групу која се издваја из веће.

ФРАН-МАСОНИ (фрц.) → слободно зидарство.

ФРАНАК (скр. Fr, Fcs, Frc) 1) јединица новца Фрц., дели се на 100 сантима; по зак. 1928. Фрц. кује из 1 кг чистог злата 16963,52 ф., одн. ф. у зл. имају 5,895 г чиста злата (1935. ковани златници од 100 ф.); 100 фрц. ф. у зл. равно 222,45 д у зл. 2) Белг. има за новчану јединицу — белгу, која се дели на 5 ф.; Швајц. има као јединицу ф. који се дели на 100 сантима; Швајц. једина остала при стопи ковања → Латинске новчане уније.

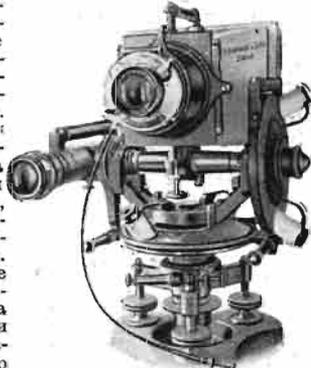
ФРАНАСОВИЋ Драгутин (1842.-1914.), генерал, у рату 1876. ађутант главног команданта; 1877./78. при штабу Фрц. команде, после 1885. био мин. војни.

ФРАНАЧКА, средњев. држава, коју крајем 5. в. основао у данашњој Фрц. вођ салијских Франака Кловис; до 800. била краљевина, а тад Карло Бел. уједињено под својом влашћу Фрц., Нем., Белг., Хол. и део Ит., и тако основао ф. царство које поделили Карлови унуци верденским уговором (843.).

ФРАНАЧКА ЈУРА → Јура.

ФРАНГЕШ Ото д-р (* 1870.), проф. унив. у Загребу, био мин. пољопр. 1929./30.; написао низ научних радова на нашем и страним јез. из обл. пољопр. и агр. политике.

ФРАНГЕШ-МИХАНОВИЋ Роберт (* 1872.), вајар-проф. ум. акад. у Загребу; гл. дела: бронзани рељефи **Филозофије**, **Теологије**, **Јустиније** и **Медицине**, св. Доминик, Римљанин, споменик Шокевцима, споменик краљу Томиславу у Загребу и др.

ФОТОТИПИЈА (грч.), вештина штампања фотографија.

ФОТО-ТОПОГРАФИЈА, геодетска метода за перспективно снимање терена фотогр. путем, са земље и из ваздуха, ради цртања ситуационих планова; ф.-т. снимање дели се на 3 врсте према начину снимања и искористишавања клишета: 1) терен се снима са земље, а реституција се врши пресецањем (ст. метода); 2) терен се снима са земље, а за реституцију се искористе својства стереоскопских слика (стереотопографско снимање); 3) аеро-фото-топографско снимање врши се из ваздуха, реституција као под 2. има вел. примену још сада, а у будуће, за извесне терене и нарочите циљеве, биће незаменљива метода (→ аеротопографија).

ФОТОТРОПИЗАМ (грч.), особина биљних органа и организма уопште да при растењу покрети биљка нагну: или у правцу извора светлости, као стабла (позитивни ф.), или супротно од њега, као корени (негативни ф.) или као лишће постављено исправно из правца светлости (трансверзални ф.).

ФОТОВЕЛИЈА, направа која претвара оптичку у ел. енергију; састоји се из стаклене посуде из које извучен ваздух, а затим најчешће напуњен 1 племенитим гасом; на 1 унутрашњој страни налази се слој нарочитог метала (калијума, цезијума, рубидијума итд.) који игра улогу катоде и према њему постављена 1 плоча која игра улогу аноде; под утицајем светлосних зракова метални слој отпушта електроне (утолико више уколико светлост јача); електрони који одлазе на аноду образују електричну струју, чија јачина и облик зависи од јачине светлости и њене промене; снага 1 ф. износи свега неколико микровата, употребљава се најчешће у радиотехници за телевизијске, сигнале и лабораторијске сврхе.

ФОТОХЕМИЈА (грч.), млада грана науке која проучава хем. дејства светлости; данас јој се придаје нарочити теориски и практични значај; у природи ф. појаве имају нарочиту важност (процес асимилације); дејства изазивају само они зраци које тело апсорбује и то претежно зраке малих таласних дужина (ултраљубичасти).

ФО-ХИ, **Фу-Хи**, по предању 1. кинески цар и законодавац; владао око 3 300. пре Хр.

ФОЧА, варошица и среско место (4 600 ст.) на ушћу Ћотине у Дрињу, први пут се помиње 1450. и до 16. в. звала се Хоча; за тур. владавине у њој задуго било седмиче херц. санџак-бега; гмн., чувена Алапа-џамија; у околини вођарство.

ФОШ Фердинанд (1851.-1930.), маршал Фрц.; у свет. рату, као ком. 9. фрц. армије, допринео победи на Марни (1914.); затим водио под Артоа 2 офанзиве против нем. трупа (1915.) и офанзиву на Соми (1916.); најзад као гл. ком. савезничких трупа зауставио нем. офанзиву (марта 1918.), однео другу победу на Марни и извојевао коначну победу.

ФРА (скр. од лат. Fratres), брат, назив само за чланове тзв. просјачких кат. редова: Фрањевце, кармелитанце, доминиканце и августинаце.

ФРА АНЂЕЛИКО → Физјоле.

ФРА БАРТОЛОМЕО (1472.-1517.), ит. сликар под утицајем Леонардовим, гл. претставник Фирентинске пуне ренесансе, радио олтарне слике, фреске (ман. св. Марка у Фиренци).

ФРАГМЕНТ (лат.) комад, одломак целине. **Фраг-**

ФРАНЕ (ит.), урниси у растреситом материјалу.
ФРАНИЧЕВИЋ Андреја (Чика Андра, * 1889.), пе-
 синк; највише успеха постигао песмама за децу,
 које се одликују глатким стиховима, обиљем пер-
 сонификација предмета из дечјег делокруга, нежни-
 цшћу и топлином према патрицији (Чика Андрине
 песме).

ФРАНК 1) Бруно (* 1887.), нем. песник, приповедач
 и драмски писац; обрађује савр. друштвене и поих.
 проблеме; драма: *Жена на животњи*; комедија:
Бура у чаши воде; роман: *Барон Тренк*. 2) Јоси-
 п (1844.-1911.), хрв. политичар, јевр. порекла; био
 адвокат, бавио се новинарством и политиком;
 имао веза с вој. и клерикалним круговима; у хрв.
 јавности најнепомирљивији противник Срба; њего-
 ве присталице, који се и данас зову **франковцима**,
 настављају његову политику, која много тровала
 сх. односе; Ф. био теоретичар трајализма у оквиру
 Хабзбуршке монархије. 3) Леонхард (* 1882.), нем.
 приповедач, настао се пацифизмом за време свет.
 рата; збирка новела: *Човек је добар*. 4) Цезар (1822.-
 1900.), фрц. композитор, органист, проф. конзерва-
 торијума у Паризу; вођ франкста, групе која се
 око њега окупила; дао нове хармоније, примењу-
 јући разноврсност обраде и карактеристички тон-
 ски колорит у делима; сва његова дела одликују
 се мистицизмом; у црк. музици удахнуо нови жи-
 вот у ст. облике, а камернију дао снажан импулс;
 компоновао: 2 опере, виолинску сонату, 1 гудачки
 квартет, симфонију у D-молу, квинтет за клавир,
 ораторијуме (*Блаженства* и др.), оргуљска дела,
 црк. композиције. 5) Цемс (* 1882.), нем. физичар,
 проучавао покретљивост јона, судар електрона у
 вези са зрачењем светлости; носилац Нобелове
 награде за 1926.

ФРАНКАТУРА (плат.), плаћање поштарине или во-
 зарине унапред; ослобођење од њих. **Франкирати**
 (ит.), ослободити робу од трошкова преноса; про-
 давац плаћа све трошкове око преноса до угово-
 реног места (пароброд, жел. станица итд.).

ФРАНКЕ Иван (1841.-1927.), слов. сликар и чувар
 старина; радио портрете, пејзаже, црк. слике.

ФРАНКЛИН 1) Бенџамин (1706.-1790.), амер. држав-
 ник, мислилац и писац; придобив Фрц. (1777.) да
 пружи помоћ амер. колонијама у борби за не-
 зависност; пронашао 1750. громобран, открио
 разлику између позит. и негат. ел. струје; прона-
 шао ел. плочасти кондензатор и доказао постојање
 голфске струје; гл. књиж. дело: *Аутобиографија*
 (→ сл.). 2) Џон (1786.-1847.), енгл. морепловац;
 настао у експедицији на Сев. Полу.

ФРАНКЛИНИЗАЦИЈА, лечење статичким електрицитетом (→ електротерапија).

ФРАНКО (ит.), слободно од поштарине, плаћања
 лодвоје и сл.; (→ fob, fow, cifф).

ФРАНКОВИЈА, у ср. в. село Манђелос у Срему.
ФРАНКОВКА, винаска сорта лозе за црна, веома
 добра вина, пореклом можда из околине Беча, код
 нас се гаји у Хрв. (црна ф.), у Срему, Слов. (модра
 ф.), отпорна против оидијума, пероноспоре и пле-
 сени; даје вина која у свим годинама и на добром
 положају могу бити квалитетна; сазрева рано.

ФРАНКОМАНИЈА, претерана љубав и одушевље-
 ње за фрц. народ и културу (→ галоманија).

ФРАНКОНСКА ДИНАСТИЈА, нем. царска династија;
 владала 1024.-1125.

ФРАНКОПАН 1) Крсто († 1527.), хрв. великаш, члан
 угледне кнеж. породице, али по природи авантурист;
 био у служби аустр. двора као ратник и обилато на-
 грађиван за своју храброст у борбама с Млечанима
 1508.-1514.; служио после у Шп. и Белг.; 1524. почео
 борбе с Тур. као заочник краља и прославио се
 продирањем до Јајца 1525., после мађ. слома на Мо-
 хачу, 1526., имао највећи удео у Хрв.; у борби за
 мађ.-хрв. престо био против Хабзбургована, а за
 Јевана Запољу и са својом странком изабрао га
 (Б.Д. 1527.) за краља; у тим борбама К. код Варажд-
 на тешко рањен и од рана умро. 2) Никола, хрв.
 даљм. бан (1426.-1532.), присталица краља Сигмунда;
 папа Мартин V дао му повељу, којом утврђује везу
 Николине породице с породицом Франкопана. 3)
 Никола (1584.-1647.), тржички кнез и хрв.-даљм. бан
 (1617.-1622.). 4) Фрањо, слушкин кнез и бан хрв.-
 даљм.-слав. у заједници са бискупом Јуријем Драш-
 ковием (1567.-1572.), своје бановане провео у борби
 са Турцима. 5) Фрањо Крсто (1648.-1671.), хрв. јунак,

као члан најугледније хрв. по-
 роднице имао веза и утицаја;
 васпитао се у Ит.; у домовини
 борно се храбро против Турака;
 Петар Зрински увео га у заверу
 против Хабзбуршког двора и он
 1. дигао буну и кренуо на За-
 греб; погубљен са Зринским за-
 једно у Бечком П. Месту 30./4.
 1671.; бавио се и књиж.; запи-
 мљива и с доста лепих песама
 његова збирка Гартлић, написана
 у затвору; 1. преводилац Моли-

јера у нашој књиж.
ФРАНКФУРТ на Мајни, град (548 000 ст.) на доњем
 току р. Мајне (з. Нем.), ст. Франачко насеље (793.);
 дели се на стари (катедрала 13. в., већница и др.)
 и нови град (врт палми и зоол.); унив. (1912.), више
 научних установа и друштва, музеји, библиот., ва-
 жна жел. раскрсница (11 пруга), речито пристаниште;
 јака инд.; ливнице гвожђа, ел.тех. и др. машине,
 хем., гуме, конфекције; веома жива трг., пролећни
 и јесењи сајам, берза. **Франкфуртски парламент** →
 Немачка.

ФРАНКФУРТ на Одри, варош (71 000 ст.) у Бран-
 денбургу, привр. и култ. средиште у ср. делу и.
 Бранденбурга и саобр. чвор (6 жел. пруга, пловид-
 ба на О.), цркве и др. грађевине почев од 13. в.,
 инд. машина, дрвета, обуће, жив. намирница;
 више ср. и стручних шк., музеја и научних друштва.
ФРАНКФУРТСКА РАВАН, да се олакши оне кар-
 актеристичних особина љубави и омогући пренос
 мерења на сталне координате, на антропол. кон-
 гресу у Франкфурту 1884. установљена хориз. ра-
 ван која пролази од доње извице очне дупље кроз
 горње вивце ушног канала.

ФРАНС Анатој (France, правим именом Франсоа
 А. Тибол, 1844.-1924.), фрц. књи-
 жевник, почео као песник парна-
 совекке шк. и импресионистички
 критичар; написао многобројне
 романи и приче: *Злочин Сил-
 вестра Бонара*, *Танс*, *Црвени крил*.
Богови су жедни и др.; духовит и
 елегантан скептичар, при крају
 живота веровао у теорије соција-
 лизма; вел. ерудит, бавио се исто-
 ријом (Јованка Орлеанска), иско-
 ристио у својим романима и при-
 чама многе ст. текстове (→ сл.).

ФРАНСИЈА Гаспар-Родриг (1756.-
 1840.), диктатор Парагвајске риб.;
 завоео крајњи деспотизам.

ФРАНСОА 1) Ф. I, фрц. краљ (1515.-1547.), привео
 крају фрц. ратове за Ит. и закључио мир и кон-
 кордат с папом (1515.),
 затим вечити мир с
 Швајц. и најзад мир с
 нем. царем и шп. кра-
 љем (1516.); отпочео ра-
 тове с династијом Хабз-
 бурга, који се продужи-
 ли и после његове смрти
 (1529.-1559.); помагао књи-
 жевнике и уметнике,
 отпочео гоњења јерети-
 ка и прот. (на сл.: портрет
 Ф. I од Тицијана).

2) Ф. II, фрц. краљ (1559.-
 1560.), син Анрија II и
 Катарине Медичијеве.

ФРАНТИШЕКОВЕ **ЛА-**
ЗЊИ (Францесбад), варош
 у зап. Чешкој (3000
 ст.) и бања с 10 извора
 грољевитих кисељака,
 алкално-глауберове соли и
 минер. блат.

ФРАНЦ, немачко-аустр. царевн: 1) Ф. I Јотариншки,
 нем. цар (1745.-1765.), муж Марије Терезије, отац Јо-
 сефа II, Леополда II и Марије Антоалете. 2) Ф. II,
 нем. и аустр. цар (1792.-1835.), ратовао противу фрц.
 револуције и Наполеона I, али стално тучен и
 присиљен прво да се одрекне титуле нем. цара
 (1806.), затим да уступи Фрц. Белгију, л. обалу Рајне,
 Милано, Ломбардију, Венецију, Далм. и Илирске
 Области, и најзад да уда своју ћерку Марију Лујзу
 за Наполеона I; после Наполеоновог пораза у Рус.,
 пришао његовим противницима (1813.) и допринео
 његовом паду; на бечком конгресу повратио највећи
 део изгубљених земаља и наименован за претсел-

ника Герм. конфедерације; у Аустр. завоео бирократско-абсолютистички режим; према 1. српском устанку био прво равнодушан а затим непријатељски расположен из страха да не захвати и Сл. у Аустр.; слично држање имао и према 2. устанку.

ФРАНЦ ЈОЗЕФ, Фрања Јосип I (1830.-1916.), аустр.

цар (1848.-1916.), дошао на престо за време револуције 1848., после абдикације његова стрица цара Фердинанда; мађ. револуција претила да му раздвоји државу; он је није могао савладати, него то на његову молбу учинили Руси; у тој борби Срби и Хрв. борили се за интересе бечког двора; после угушене револуције увео општу реакцију која погодила све народе; Србима укинуо Вједнину, а Хрв. стегао Баховим хуарима; неблагодаран се показао и према Рус.; његов претњи став и извођење војске

на границу парализали рус. војну снагу и активност за време кримског рата; у Србима спочетка гледао елемент помоћу којег би могао да шири своју власт и утицај, али касније изменио своје држање, кад видео да Срби теже за што већом независношћу и стварањем своје уједињене државе; доживео уједињење Немаца и Италијана на свој рачун, па се трудио да не дозволи и уједињење Срба одн. Јол.; стога правно многе тешкоће и Срб. и Ц. Гори, нарочито кад водиле политику наклона на Рус. или Фрц.; у ратовима није имао среће: 1849. потукао сардинског краља Карла Алберта код Новаре, али га 1859. потукле Фрц. и Ит., а 1866. и Пруско; истиснут из нем. савеза, он налази Једини пут за експанзију Аустр. на Балкану; тад се ствара крилатица о потреби аустр. изласка на Солунски Зал.; 1875. избио устанак у Херц. који Аустр. потпиривала; срп.-тур. рат употрбила да појача своје тежње а кад се Рус. спремила да уђе с Турцима у рат, Аустр. добила од ње пристајак, као накнаду за неутралност, да поседне Б. и Х.; на берлинском конгресу 1878. бечка влада добила мандат за окупацију Б. и Х.; да би одржала те тековине, Аустр. ушла 1879. у савез с Нем. а после им се придружила и Ит.; 1882. избио устанак у Херц. и Босни, али брзо у крви угушен; у унутрашњој политици мењао Ф. Ј. све системе управе; после пораза у Ит.

и у рату с Пруском морао пристаћи на мађ. захтеве; 1867. Аустр. се претворила у А.-У.-тзв. Двојну Монархију, у којој добили превласт Немци у једној а Мађари у 2. полов.; Сл. сматрани мање више као грађани 2. реда; цар им понекад морао правити извесне уступке, али тешка срца; 1906. одобрио опште право гласа у Аустр., да би помоћу клерикалца и социјалиста сузбио националистичке тежње; после смрти краља Милана (1901.), с којим имао тајну конвенцију, водио све изражајнију антисрпску политику; на Балк. помагао Арбанасе и Бугаре против Срба; приликом реформне акције у Тур. Аустр. јанци су 1904. задржали за своје официре Косовски Вишајет, а изузели из реформа Санџак и делове Ст. Срб.; проглас анексије Б. и Х. 1908. извршен добрим делом с намером да погодни Србе; 1912. спреча-

вао срп. излазак на море, а 1913. држао отворено страну Буг.; да коначно сломи Србију 1914. објавио јој рат, мада знао да је изазвати сукоб међу вел. силама; није дочекао исход свет. рата, иако му наслућивао крај; био веома крут и свиреп; прављена му репутација мирољубива владара, али он то није био ни по својој природи, ни по свом ставу; напротив, он целог живота само рачунао с ратом а при крају живота залалио цео свет.

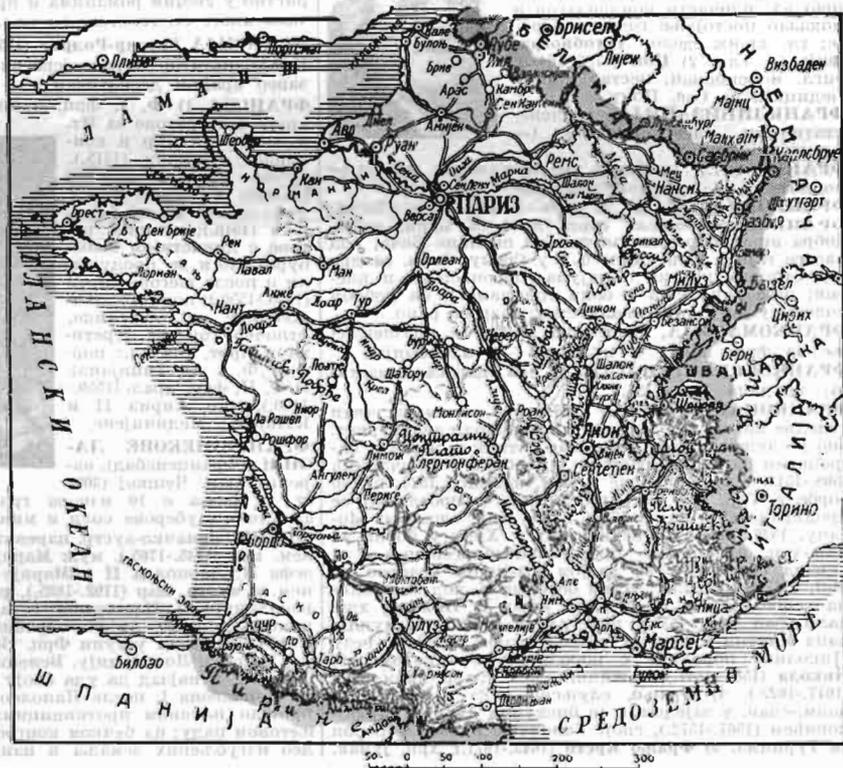
ФРАНЦ-ЈОЗЕФОВА ЗЕМЉА, од 1929. Ломоносовљева Земља, група острва (19 700 км²) у С. Леденом М. и. од Шпицбершких О., ниске површи, покривене ледницима, припадају СССР; на 1 острву метеор. опсерваторија.

ФРАНЦ ФЕРДИНАНД (1863.-1914.), а.-у. престолонаследник, синовац цара Франца Јозефа; за престолонаследника дошао после смрти свог оца Карла Лудвига, 1896.; служио у вој. 1906. постао врховни инспектор целе а.-у. вој. и морнарице; у својим политичким плановима рачунао на сарадњу клерикалних кругова; био противник Срба; погинуо на Видовдан 1914. у Сарајеву, у које дошао после вел. демонстративних маневара одржаних у близини тог града; убио га Гаврило Принцип, млади срп. ђак из Босне, члан 1 веће омладинске завере; уз Ф. Ф. погинула случајно и жена му Софија; ту погинули узела Аустр. за повод да за агентат учини одговорном Срб. и да јој огласи рат чиме изазвала свет. рат.

ФРАНЦИ, герм. племе, продрло у Галију за време вел. сеобе народа и заузело је у 5. в.; настанило се у сев. крајевима и образовало Фрачкаку држ.; временом примило језик староседелаца и стопило се с њима.

ФРАНЦУЗИ, ром. народ у з. Евр., у Фрц., Белг. и Швајц.; много исељених по колонијама, нарочито у Африци, зјатим у САД; преко 40 мил.; постала поглавита од мешавине преарских, келтских и герм. племена, доњиаје поромањених; код сев. Ф. чест нордиск. код јуж. медитерански, посвуда заступљен алпски расни тип; деле се на више етничких група, али главна подела на с. и ј. Ф., заснована на разликама у језику (langue d'oil, langue d'oc), зјатим на расним и културним особинама; народне ношње и песме готово изумрле, али у обичајима и веровањима, нарочито у культу светаца, остало много старине.

ФРАНЦУСКА, независна рпб. (550 986 км²) у зап.

Евр., има добре прир. границе и повољан геогр. положај; целом западном границом излази на Атлант. Ок. и канал Ламанш, а и делом ј. границе на Средоземно М.; з. део ј. границе иде преко Пиренеја, н. граница преко Алпа, Јуре и Рајне; поред поменутих граничних пл. (Пиренеја, Алпа, Јуре) које припадају млађим веначним пл., у Ф. има и нижих старијих пл. пласате грађе; на Ј Централни Плато (око 900 м) од гранита и гнајса (с млађом вулканском обласћу Оверња на њему и кречњачком обласћу Севена на Ј); према ЈИ одваја се о њега Морван; на И су Вогези (Фрц. Вож), на СИ Ардени, на З Бретања; на З простране и ниске котлине испуњене млађим морским и јез. наслагама; Париски Басен (око р. Сене), котлина Лоаре и Аквитански Басен (око Гароне); између Севена, Централног Платоа и Морвана на З и Алпа на И потоллина Соне-Роне; поред Сред. М. клима сред. (суха лета), поред Атланског Ок. атланска (благе зиме, влажна лета), у унутрашњости средњеевр., а на високим пл. планинска; Ф. се већином одвађава према Атланском Ок. (Сена, Лоара, Гарона) и Северном М. (Еско, Меаза, Мозел), мање према Сред. М. (Рона); у привр. погледу поред Сред. М. се издваја сред. привр. област, поред Атланског Ок., због веће влаге, сточарско-земљр., у унутрашњости земљр., на високим пл. сточарско-шумарска привр. област; поред тога у Ф. има каменог угља, гвоздене руде, боксита, кал. соли и др.; стан. (41.8 мил.), већином Французи, романизовано ст., на високом ступњу образованости и културе; има остатака Келта (Бретања), Баска (на сев. подножју Пиренеја), даље има и Немаца (Алзас), Фламанаца (на Ок., Ит. (на ЈИ) и већи број насељеног неодмањеног стан. разних народности; стан. се бави пољопр. (земљр., сточарством, шумарством) на изразито мањем поседу, риболовом, руд., инд. и трг.; у привр. погледу Ф. у многим постигла ауторитету; веома развијен саобр. поморски (обалски и прекоморски), копнени, густа мрежа пловних р. и канала, друмова и жел. линија и ваздушни; гл. град Париз, већи: Марсеј, Ница, Лион, Бордо, Руан, Нанси, Страсбург и др.; Ф. припада и острво Корзика у Сред. М.; затим колоније са 11,81 мил. км² и 62,43 мил. стан.: у Аفر. (Алжир, Тунис, Фрц. Мароко, Зап. и Полуострва Аفر., Мадагаскар, Реинион и Фрц. Сомалија), Аз. (Фрц. Индија и Индокина), Амер. (Сен Пјер, Гваделуп, Мартиник, Фрц. Гвајана), у Океанији (Н. Каледонија и др.); уз то Ф. има мандат Друштва нар. за Сирију, Камерун и Того. Ф. историја: у време кад почиње ист. у Ф. становали: Ибери или Аврентијци, Лигури, Грци, Белги и Гали или Келти који били најмногобројнији; у једно време они распорстри своју власт на целу ср. Евр. и продрли на Ј до Рима (390. пре Хр.), а на И чак у М. Аз.; крајем 2. в. пре Хр. у Ф. почели да продиру Гимљани који прво потчињали Нарбонску Галију (121. пре Хр.); њихов војсковођ Јулије Цезар наставио освајања и после 8 год. (58.-50. пре Хр.), заузео све крајеве од Лионског Зал. до Рајне; за рим. владавице у Ф. подизани градови, изграђивани путеви, отворане шк. и отпочело ширење хришћ. (од 2. половине 2. в.); кад Рим почео да слаби, у Ф. за време вл. сеобе продрла од 3 герм. народа: Визиготи (ј. од Лоаре), Бургунци (између Роне и Алпа) и Франци (у си. крајеве), који се делили на две групе: Ригуларске (око Рајне) и Салиске (у Белг. и Хол.); крајем 5. в. салиски вођ Кловис ујединио обе групе и осн. династију Меровинга (481.-752.), потукао Римљане (486.), потчинио Алемане, нагнао на плаћање данка Визиготе и скршио моћ Бургунда, које његови синови потчинили; његови потомци отели Провансу од И. Гота, али поделили државу на Аустразију, Неустрију и Бургундију; Кловисови потомци били слаби и неспособни владари, па управу државом препустили мајордомима (управницима краљ. добара), од којих се временом највише истакао аустразиски мајордом Карло Мартел, победом над Арабљанима код Поатјеа (732.); његов син Пипин Мали збацио последњег владара из дин. Меровинга, крунисао се за краља и осн. династију Каролинга (752.-987.); Пипинов син → Карло Велики (768.-814.) проширио франачку власт на Ломбардију (774.), Саксонску (772.-804.), с. Шп. и крунисао се за цара (800.); убрзо по његовој смрти франачку царевину поделили Карлови упуци (верденски уговор, 843.) на Ит., Германију и Фрц., која припала Карлу Великом (843.-877.); за његових потомака (владали до пред крај 10. в.) Ф. се, под утицајем феудалства, распала на много мањих области; 1 од његових наследника (Карло VI), да би учинио крај нападима Нормана, дао норманском вођи Ролону полуострво Нормандију (912.); у борбама с Норманима истакао се париски грофови из породице Капета, који по изумирању Карлове дин.,

основали династију Капета; директна грана обе династије (987.-1328.), дала Фрц. читав низ владара који гл. пажњу посветили сузбијању самовеће Фрц. племства и поновном уједињењу Фрц.; у време кад дошао на престо њен оснивач (Ит. Капет), она имала само малу област Ил-де-Франс; Луј VII (1137.-1180.) водио 2. крст. рат и добио женидбом области између Лоаре и Пиренеја, али их опет изгубио после развода с Елеонором Аквитанском, која их однела у наслеђе Хенрију Плантагенету; његов син Филип II Август (1180.-1223.), почео зидање Богородичине црк. у Паризу, учествовао у 3. крст. рату, напао и заузео Нормандску Војводуцу и грофовине Мен, Анжу и Поату; Луј IX Свети (1216.-1270.) довршио зидање Богородичине црк. и водио 7. и 8. крст. рат; за његове владе порастао утицај Ф. у Ј. Ит., којом завладао његов брат Карло Анжујски (1266.-1282.); Филип III присајединио Ф. Тулуску Грофовину; Филип IV Лепи (1285.-1314.) наследио Шампању, укинуо ред темплара и установио сталешку скупштину. Млађа грана дин. Капетоваца, династија Валоа (1288.-1589.), повела стогодишњи рат (1337.-1453.) с Енгл.; за владе прве двојице њених чланова (Филип VI, Жан Добри), Фрц. била потучена у 3 вел. битке (код Кресија, Калеа и Поатјеа) и изгубила миром у Бретињу (1360.) цео Аквитанију; Шарл V (1364.-1380.), повратио изгубљене земље, али за владе Шарла VI Енглези поново продрли у Фрц. и заузели и сам Париз; захваљујући помоћи Жана д'Арка, Шарл VII (1422.-1462.) поново их изгнао и из Париза и из Фрц.; његов син Луј XI (1461.-1483.) завоео апсолутну монархију, отео од бургундског војводе Шарла Одважног Бургундију и Пикардију, наследио Провансу, а женидбом свог сина добио у мираз и Бретању; на тај начин цела Фрц. се опет наша уједињена под Шарлом VIII (1483.-1498.); покушај Шарла VIII и Луја XII да заузму Миланску Војводуцу и Напулску Краљевину, и тежња → Франсоа I да скрши хегемонију нем. цара Карла V у Евр. довели до читавог низа ратова (1494.-1559.), у току којих се противу Фрц. борили: нем. цар, папа, нем. кнежеви, Швајц., Шп., Енгл. и државице из с. Ит.; ти ратови најзад завршени под Анријем II (1547.-1559.) миром → Като-Камбрезију; једновремено са тим у Фрц. продро са С лутеранизам а с И калвинизам (хугеноти); њихова гољена изазвала 8 верских ратова у самој Фрц. (1562.-1593.); у њима изумрла дин. Валоа, а на престо дошао Анри IV (1589.-1610.), осн. династије Бурбона (1589.-1792. и 1815.-1848.); за његове владе Фрц. се брзо опоравила и појавила као озбиљан такмак Нем. у Евр.; министри његових првих наследника, Луја XIII и Луја XIV (Ришелје, Мазарен и Колбер) наставили његову политику, ојачали краљев апсолутизам и подигли Фрц. на степен највеће екон. и војне силе у Евр., што омогућило Лују XIV да поведе 4 освајачка рата и заузме Фландрију, Франшконтију и град Страсбург, а да на шп. престо доведе свог унука Филипа V; и сам изнурен дугим ратовањем Луј умро годину дана по закључењу → раштатског мира и оставио Фрц. испрпну, наопаку у бедн, а држ. касе празне; поред свега тога Фрц. узимала активног учешћа у готово свим евр. ратовима из 18. в. (у рату за аустр. наслеђе помагала Фридриха II, у седмогодишњем рату Марију Терезију, а у рату за пољско наслеђе Станислава Лешчинског); њене борбе у Евр. искористила Енгл. која јој одузела Канаду и Индију (париским миром 1763.), али није могла да је спречи у присаједињењу Лорене (1766.) и Корзије (1768.); ширење неморала за регенства војводе Орлеанског (1715.-1725.), расипање Луја XV (1723.-1774.) и неспособност и неодлучност Луја XVI (1774.-1792.) појачавали све више перед у држ. адм. и беду у народу и најзад довели до → Фрц. револуције (1789.), прогласа прве рпб. (1792.) и првог царства под → Наполеоном I (1799.-1815.); после Наполеонова пада у Ф. неколико пута мењан облик владавице; вел. силе на бечком конгресу опет наметнуле Фрц. Бурбоне који прстали да владају по уставу, припремљеном од Таљерана и Сената; стога је владавица Луја XVIII (1815.-1824.), Шарла X (1824.-1830.) и Луја Филипа (1830.-1848.) позната под именом уставне монархије; али стална тежња Бурбона да укину устав и заведу личну владавину довела прво до → Јулске револуције (1830.) која збацила Шарла X, па затим и до → фебруарске револуције (1848.) после које је у Фрц. проглашена краткотрајна друга рпб.; први претседник рпб., Луј Наполеон, вешто искористио трећња између монархиста и рпб., буржоазије и радничтва, па извршио држ. удар и, по одобрењу народа, прогласио се за цара Француза (1852.) под именом → Наполеона III (друго царство); његова

владарина (1852.-1870.) претставља доба свестраног напретка Ф. и доба њене превласти у Евр.; али како је и он устави укинуо демократију и заведе лични режим, Фрц. парламент је, после његовог пораза у Фрц.-пруском рату, збацио његову династију с престола и прогласио трећу рпб.; првих 20 год. протекли су н. рпб. у унутарњим трзавицама (париска комуна, 1870.; борба републиканаца и монархиста, 1873.-1884.); тек после тога рпб. је могла да посвети сву пажњу унутарњем напретку и спољној политици; у Ф. је онда израбен низ закона о унапређењу наставе и просвете, побољшању положаја радничке класе, укидању језуитског реда (1880.), одвајању црк. од државе (1905.) реорганизацији војске (1889., и 1905.) итд.; у исто време Фрц. обновила своје колонијално царство заузимањем Алжира (од 1830.), Копишине (1857.), ширењем своје власти у З. Афр., Тунису (1878.), Тонкину (1885.), Мадагаскар (1885.-1895.) и Мароку (1810.); у свет. рату, као савезника Рус., Енгл., Србије и Белг., Ф. била делимично заузета и опустошена, али је успела да заустави непријатељско надирење и да истраје у борби до коначне победе савезника, којој она највише допринела; верајским миром Ф. добила нем. колонију Камерун, мајдат над Сиријом и обл. Алзас и Лорену, изгубљене у Фрц.-пруском рату; после свет. рата Фрц. неко време успевала да очува своју хегемонију у Евр. ослабањем на Друштво Народа и своје више савезнике; али чете унутарње трзавице, стално снажење Нем., Ит. и др. ревизионистичких држава, неодлучност њених политичара у погледу спољне политике, као и фашистичке тежње неких њених полит. фракција уздрмали су њен међунар. положај и утицали на Фрц. народ да доведе на владу левичаре (1936.). Ф. језик, произишао из лат. говорног ј., који донели Римљани у Галију, после њеног освојења 58.-51. пре Хр.; за неколико векова Гали изгубили свој ј., али кварили примљен лат. ј.; германска племена која од 5. в. покорила Галију, примила такође постепено лат. ј. и утицала на његове даље промене; у 10. в. герм. завојевачи већ потпуно изгубили свој ј. (има и ранијих текстова измењеног лат. јез. којим се служили), наметнувши само неколико стотина својих речи (за ратну опрему, лов итд.) и име једног од својих најјачих племена, Франци, по којем названи Франци и Француска; измењени лат. ј. звао се прво романски, али књи је био свуд исти; постојала у данашњој Ф. 2 одвојена ј.: ок (ос), на Ј.; оил (oil) на С, тако названа по изговору потврдне речи: да; ови ј. имали разне дијалекте и на њима у ср. в. писана сва књижа; постепено се ипак свуда намеће дијалект Париза и околине (уже државе Ф. краљева), који постаје временом ф. ј.; његово ширење омогућила превласт ф. краљева над осталим феудалним господарима и цивилизаторска улога Париза; дијалекти се губе из књиж. употребе већ од краја ср. в., а књижевност Ф. ј. на засебној јез. настала после албјанских ратова у 13. в.; у 16. в. ф. ј. још у вел. превирању, а од 17. в. процес развијања успорава се; од почетка 18. в. ф. ј. постаје дипломатски и тај положај задржава до нервајског уговора (1919.), кад с њим изједначен енгл. ј.; централистичке тенденције ф. краљева и ф. револуција, са ширењем просвете, много допринеле изједначавању ј. и губљењу тзв. патоа (patois, некњиж. дијалект), који се задржава још по селима, у неким крајевима; сем у Ф. (у којој се још говори: нем. у Алзасу, мало-келтски у Бретани, фламански на СИ, баскски на Пиренејима), ф. се још говори у 1 делу Белгије, Швајц., Канаде; раширен и у ф. колонијама, а учи се свуда по свету. Ф. књижевност, пре краја 11. в. мало позната, тад се развила богата јуначка поезија (chansons de geste) о подвизима витеза из доба Карла Вел., његових претходника и наследника; најпознатија и најлепша Песма о → Роланду (око 4 000 стихова); нешто доцније створени и разни романи у стиховима о авантурама јунака Округлог стола, с двора брит. краља Артура, о Тристану и Изолди, аничким јунацима и др.; гл. творца бретонских романа Кретјен де Троа (Chrétien de Troyes, 12. в.); у њима, нарочито у 13. в., дано много места дворској љубави; били писани за публику племићких дворова; многи прерађени у прози, а тако прерађене доцније и јуначке песме; скоро у исто доба развија се и лирска поезија делом под утицајем → трубадура на Ј Ф.; алегорична, дидактична и сатирична поезија развија се нарочито од 13. в.; алегорични Роман о ружи имао вел. утицај на дух поезије, био прожет истим сатиричним духом као и краће забавне, често тривијалне приче у стиху; постојала и дидактичка и морализаторска к. на ф. јез., али се наука и теологија обрађивале

искључиво на лат.; у 13. в. писали и први хроничари на ф. ј. Вилардуен, Жеонвил; драма се развила рано, порекло јој у литургијској служби, из које се постепено издвојила; има такође и комичног позоришта, чије порекло нејасно; у 14. и 15. в. стогодишњи рат и слабење феудалног друштва мењају дух к.; нестаје праве јуначке и куртоазне поезије, а лирика се шаблонише и прелази у руке реторичара; изузетна појава Вилон, најјачи лирски талент ср. в.; позориште са мистеријама, моралитетима и ларкдијама привлачи све више публику и замењује јуначку поезију; прозу заступају новелисти (Фроасар и Комин); дух ср. в. продужава се у 16. в.: реторичари, мистерије, али се већ осећа нов дух обнове, захваљујући проналаску штампарије и нових континената, утицају Ит. и учених људи, хуманиста, који у критичком проучавању грч. и лат. текстова налазе нове методе сазнања и траже животну мудрост изван религије; црк. реформатори се користе новим методама, али строгост Калвинова и ауторитет власти стварају јаз између њих и хуманиста; нар. традиција и нови дух најбоље се слили у делу → Раблеовом; као последица додирса с грч., лат. и ит. културом и у Ф. се јавља ренесанса, препород к., у поезији и поз.; ту обнову довршава → Плејада (Гонсар, Ди Веле, Жодел и др.), а у прози се истиче → Монтен, чији утицај трајао; почетком 17. в. формира се теорија класицизма (→ Малерб), која ће бити потпуно примењена тек у 2. половини 17. в., за цуполетства Луја XIV; као у друштву, полит. и рел., и у к. вики утврђени ред и јерархија родова а разум влада над осећањима и маштом; у ум. се тражи вечно лепо, чији модели у грч. и лат. к.; лирика спутава, а трагедија се сматра као врхунац ум. стварања; најкрупнија имена 1. половине 17. в.: Декарт, Паскал и Корнеј, а 2. половине: Босие, Ја Рошфуко, Молијер, Расин, Ја Фонтеи, Боало. Ја Бријер и др.; развој наука и рационализам који је произишао из Декартове флз., фаворизују слободни, критички дух који ће бити гл. одлика к. 18. в.; књиж. форме и оквири наслеђени из класицизма, али се чине и нови покушаји, не признају се више ауторитети и утврђени ред ни у политици, ни у друштву, ни у рел.; Монтескје, Вифон, Волтер, Дидро и др. сциклопедисти гл. носиоци нове мисли; упоредо се испољава и нова осећајност, и пропева да враћање природи; јак утицај Русоа; преводе се енгл. и нем. писци; у поз. има покушаја обнове (плачевна комедија, граф, драма), али се најбољи писци (Мариво, Бомарше) не користе много тим формулама; роман постаје разноликји (опат Прево, Лесајж, Мариво, Волтер, Русо, Бернарден де Сен-Пјер), а тек крајем в. јавља се 1 лиричар-уметник А. Шенје; за време револуције и царства нема много стваралачких снага у к., која се враћа псеудокласицизму, али се издвајају Шатобријан и Госпоја де Стал, који утичу путеве књиж. обнове. Романтизам (1820.-1850.), чијем развоју допринесе и страни утицаји, развија у Ф. ст. калуце, ослобођава к. строгих правила, фаворизује изливне осећања и слободу страсти, богати јез. и метрику (претставници: Иго, Ламартии, Вилон, Мисе, Дима отац, Мишле и др.); Валзак, Стендал, Мериме, наку стварају у доба романтизма, опсервирају и документују се за своје романи и упућују к. тражењу истине; критика са Сент-Вевом (ранијим пријатељем романтичара), Ренаном, Тенном, окреће се против романтизма, а између прир. наука и к. успоставља се све тежња веза; у роману доминира реализам; Флобер (Госпођа Бовари), Доде, Браћа Гонкур и др.; поз. се бави соп. проблемима и слика обичаје (Дима син и др.); парнасоевска поезија избегава лирске изливе и таји уметност ради уметности; натурализам произишао из реализма и тежи да у романима експериментално докаже извесне научне теорије (Зола: Експериментални роман, 1880.); у поз. (Бек и др.) настоје да створе обичне «кршчке живота» и што вернију игру (Антоаново Слободно поз.); убрзо се појавила реакција против парнасоевске поезије и то из редова парнасоеваца: Бодлер, «рлен, Маларме; њихови следбеници звани прво декадентни, а од 1886. симболисти; тежили да помоћу симбола сугерирају и створе муз. јез. (утицај нем. муз., а доцније и Бергсоевие антиинтелектуалистичке флз.). Символизам се испољавао у роману и поз. (Матерленк и др.), у тим родовима било и др. заједничких тенденција, али не и формирањих школа; роман постаје веома разнолик и богат: Бурже, Логи, Франс, Барес, доцније: Р. Роман, Жид, Колет и др.; у поз. се истичу: Ервје, Ростан, Порто-Риш и др.; у поезији се, 1891., оснана романска шк. (Морас, Морас и др.) која означава стварање неокласицизма, али се обнавља и символизам (Пол

Фор, Шапе, Клодел и др.); пре свет. рата осн. и многе др. шк. од којих унајмишћеничка (Жил Ромен и др.) најпознатија; изражаваће колективне место индивидуалне душе; за време рата појављује се дадаизам, а после рата (1924.) надреализам, који тежи да ослободи поезију свих традиција и јез. конвенција; већина савр. песника зван шк., али се не издваја ниједно веће име (Пол Валери, пише сад више у прози); у поз., које се индустријализује, има и чисто ум. тежњу, али не долазе још до пуног изражаја (Копо, Дилен, Бати у режији; Ж. Ромен, Вилдрак, Ленорман, Сарман, Пањол и др. као писци); роман дао најуспелија дела и највећа откровења (Пруст, Дијамел, Жироду, Моријак, Ларбо и многи др.); књиж. критика развијена и заступљена не само у часописима, већ и у дневним листовима. Утицај ф. к. на јсл., у ср. в. незнатан; преведена 3 романа из бретонског циклуса: *Тристан и Изолда*, *Ланселот и Бово од Антоне*, вероватно преко ит. верзија; жонглери били чести гости на дворovima срп. властеле у 15. в.; постоји извесна слободност између песама о Роланду и наше косовске епопеје, али тај утицај није научно доказан; краљица Јелена, жена Уроша I, пореклом Францускиња, донела ф. културу. Ренесанса још оскуднија у ф. утицајима: тад неколико наших писаца било превеђено на фрц. (Марко Марулић и др.) који писали на лат. ј.; Д. Добрић издавао као књижев. класике у Лyonu; кат. реакција поново оживљава ф. утицај, нарочито се превде дела св. Франсоа де Сала; 1671. прев. Фрањо Франкопан Молијеровог *Жоржа Дандена* (1 од првих превода Молијера у Евр.), у 18. в. превде се Корнеј, Кино и нарочито Молијер (20 Молијерових комедија прерађено и играно у Дубровнику); многи Дубровчани живели и радили у Паризу, међу њима најславнији Руђер Бошковић, а Француз Марко Брусовић (Broussin-Dessivaux), син ф. конзула, и сам био конзуд у Дубровнику, постао јсл. писац; поред класика из 17. в. у Дубровнику се читају Волтер, Русо, Монтескје; у Слов. постоје 2 круга под ф. утицајем: јансенистки и присталице енциклопедиста; Славонац Матија Рељковић преводио с ф. моралистичке приповетке; преводио и др. слав. писци ф. писце али с нем. ј.; рационалистичка к. у Војводини има преведених више ф. дела (Фенелонов *Телемак* 3 пут преведен); дух ф. револуције продор међу Јсл. нарочито за време Наполеонових Илпирских Области; у романтизму поред нем. утицаја било и утицаја ф. писаца: М. Видаковић подражавао Русоа и Мармонтела, Његош прпевао неке песме од Ламартина, Јован Стерија, ученик Молијеров, Љуба Ненадовић преводи Александра Диму и Мисеа, Милана Стојановић Српкиња чита Балзак; у Хрв. за време илпирског покрета, преводи се Расин, Шатобријан, Жорж Санд; гроф Јанко Драшковић васпитан у Паризу писао под утицајем ф. слободоумних писаца; оmlадински покрет интересовао се за полит. и соц. писце; превде се Гизо, Прудон, Лабуле, Жил Симон, Луј Влан, Виктор Иго, Ежен Си, Мериме, Ерман-Шатријан, Емил Олже; материјалистичка флз. и позитивизам изучавају се на делима Огјета Конта, Литреа, Бланкиа, Распаја, Клода Вернара; срп. паку све изразитије развија ф. традиције; код Хрв. и Слов. поред јаког нем. утицаја осећа се и ф.; у левој к. тај утицај такође плодан: В. Илић, преко Руса, познао ф. романтичаре; Лучић и Ракић створили нашу парнасовску и симболистичку поезију; код Силе Пандуровића, Ст. Дуковића и Милутина Бојића има утицаја ф. декадената и симболиста; Балаак био уч. Ј. Игњатовића, Зола Евгенија Кумичића. Иго био популаран код Срба и Хрв.; код Слов. увек било интереса за вел. евр. к.: Јосип Стригар подлеже утицају Ига, Мисеа, парнасоваца; Иван Цанкар, Кете, Александров и, нарочито, Отон Жупанчић много превде с ф.; Бодлер, Верлен, Матерленк били учитељи слов. и хрв. Модерне; савр. срп. књиж. критика створена у ф. шк.; писци реализма били под jakim ф. утицајем, он се огледа прво код Игњатовића и Шеное, затим код свих осталих; Зола, Доде, Буризе тл. учитељи ове књиж. шк.; драмски писци превде се много, откако створена наша нар. поз. (највише Молијер, Дима, Лабиш, Сарду, Олже, Ростан, Матерленк, Бомарше, Батај; Лавдан, Бек, Брије, Жералди и др.); ф. утицај у савр. к. веома јак, нарочито непосредно после рата, кад сви експерименти у к. налазили брзог одјека код нас; данас се свео на праву улогу, на идејно плођење и увођење у савр. култ. живот Евр. Ф. музика, тужбалница о смрти Карла Вел. (813.) најстарији документ ф. песме; мелодије трубадурске засноване на нар. песми, мелодија и облику и на грегоријанском хоралу, декламацији и орнаментима, трубадури убрзали учвршћивање другог тоњског рода у евр. м., пробудили осећање

за ритам и ослободили се грч. муз. теорије; у 12. в. имамо већ дела о дисканту (Перотин и Леонин), као и мензурално нотни писмо; Париз постаје центар вел. муз. шк. и код Француза се јавља и 1. четворогласна композиција; творац мензуралне м. Франко из Париза (13. в.); тад се јављају и вишегласне композиције, мотет и рондалус у којима се примењују: прост канон и имитација; 14. в. доноси *Аrs nova*, тл. контрапункт; 1330. јавља се и удруживање музичара у организацију; 15. в. припада нидерландској шк., која је 1. интернац. шк. и у којој радили многи композитори; у Фрц. у то доба негује се много трогласни рондо, који се јавља често у облику канона; у 1. половини 16. в. Клеман Жанкен († 1560.) компонује ф. канцоне и хорске композиције програмног карактера; 2. половина 16. в. значајна због Клода Гудимела (1505.-1572.), творца ф. пастирца, у то време пада и плодан рад Филипа де Монтеа (1521.-1603.), композитора мотета, мадригала и шансона; 1. половина 17. в. стоји под утицајем ит. оперског права (фирентинске камерате) и дела Сакратија П. Росија, док се у области инструмент. м. истичу композитори дела за клавесн: Тителуз, А. дела Вар, Шамбонијер, Купрен старији, као и органисти Тителуз, Резон, Жиго и др.; долазак Ит. Лиља (1633.-1687.) у Ф. изазива јачи интерес за оперско стварање; Лиљи примењује у својим сценским делима ритмичке особине ф. м., тежњу за ојајем на сцени и развија тзв. тип ф. увертире код које 1. и 3. став били лагани а средњи брз насупр. обрнутом реду код ит. увертире; Колае (1649.-1709.), Маре (1656.-1728.), Дегуш (1672.-1749.) и Кампро (1660.-1740.) раде на опери и балету, а такође се развија и инструмент. м.; долазак на муз. позорницу Ш. Ф. Рамоа (1683.-1764.) значај појаву 1 вел. и снажне ум. личности, пуне драмске снаге, која уздиже име Ф. у сценском погледу; оркестар код Рамоа добива већу улогу и постаје тумач садржаја дела; поред њега раде на опери још Кампро, Дегуш, Леклер (1697.-1764.), Ребел (1701.-1775.) и Мондовил (1711.-1772.), док инструменталну музику обрађују Купрен Вел. (1668.-1733.), Рамо Д'Ажингур (1690.-1758.), Ж. Обер (1678.-1753.), Леклер и др.; у 2. половини 18. в. раде на опери: Глук (1714.-1787.), реформатор оперски, Гретри (1741.-1813.), Камбини (1716.-1825.), Керубини (1736.-1842.), а на комичној опери: Русо (1712.-1788.), Монсини (1729.-1817.), Бертон (1767.-1844.); инструмент. м. раде Госек (1734.-1829.), Камбини, Плејел (1757.-1831.), Крајцер (1766.-1831.), Кател (1773.-1830.), Розе (1794.-1830.); 1784. оснива се париски конзерваторијум; 1. половина 19. в. у знаку романтичних тежњи, у Паризу у то време на гласу тзв. вел. опера с Мајербером на челу; између композитора 19. в. нарочито се истиче Берлиоз, као претставник програмне симфонике м. и мајстор оркестрације, Сезар Франк, вођ ф. шк., органист, симфоничар и камерни композитор; Гуно, сперски композитор романтичног типа и Бизе композитор нечито лепе, спажне и непосредне у изразу и инструментацији опере *Кармен*; почетак 20. в. у знаку импресионизма којем стоји на челу Дебиси (1882.-1918.), њему следеју: Шјерне, Дикас, Равел, Сати, Мило, Онегер, Пуленк, Орик, Тајфер, који у својим оркестарским, оперским, камерним и вокалним делима показују занимљиве и карактеристичне особине ф. муз. духа, како у погледу инструментације, тако и с обзиром на хармонију и ритам. **Ф. уметност**, одликовала се још у својим почецима одмереношћу, складношћу, отменошћу, чистотом линија и савршенством облика, и остала је углавном таква све до најновијег доба; стога се временом почело да гледа на фрц. престолу као на средиште ум. стварања и ум. живота. **Архитектура**, прво прихватила романски стил (Реме, Тулуза) који у Нормандији стекла посебне облике (нормански стил), на затим прешао у готику или оживални стил; у то време Фрц. превазишла све државе и створила у 13. в. величанствене катедрале (у Паризу, Ремеу, Шартру, Лаону и др.); доба ренесансе, у које се фрц. архт. вратила античким узорима, дало је неколико импозантних дворова (Лувр, Тјасерије и др.); за владе Луја XIV у фрц. архт. почели да преовлађују елементи отменог и светаног барокног стила, у којем украшен париски Лувр и подигнути двор у Версају и Дом инвалида у Паризу; почетком 18. в. у спољном украшавању фрц. грађевина нестало стубова, а уместо њих се јавиле испрплетене линије, венци и шкољке китњастог рококоа; у 2. половини 18. в. настала реакција и поновно враћање простим класичним облицима; неки фрц. уметници се испирисали чак и директно споменицима из античког доба и подизали копије рим. споменика (црк. Мадлена и Капија победе у Паризу); кад касније опао утицај класике, појачао се утицај ит. ренесансе, тако у 2. половини 19. в.

у Паризу подигнуто доста грађевина по угледу на вен. архт. 16. и 17. в. (Трините, Вел. опера); напредо с тим у архт. отпочела и примена гвоздених конструкција, коју још половином 19. в. проповедао чувени фрц. научник и архт. Виоле-ле-Дик; она је нарочито узела маха у савр. фрц. архт. после 1900. Вајарство из доба мерониншке и каролиншке дилма има више архт. него ум. вредност; све до краја 18. в. оно налазило примену једино у прк.; тек од 14. в. било примењивано и на грађевинама световног карактера; у то време у долини р. Лоаре јавила се чак и 1 н. вајарска шк. са Мишелом Коломбџ на челу; њен развој прекинули ит. ренесансни мајстори, које у Фрц. довео Франсоа I; међу њима се највише истицао оснивач Фонтенблоске шк. Россо; отад се у фрц. в. развијало у 2 различита правца од којих су у једном превлађивале националне тежње, а у др. ит. традиција или академизам; међу ум. из тога доба истакли се највише: Фалконе, Пи гал, Удон и Клодијон; Давидова појава довела је и у в., као и у сликарству, до снажне реакције према класици; убрзо затим фрц. в. потпало под утицај романтике; њега одбацили тек Симар, Давид Анжерски, Рид и Роден, који основали модерну шк. Сликарство је по паду Зап. рим. царства потпало под утицај Виз. и обраћало гл. пажњу фрцескама и минијатурама; од 13. в. на делима фрц. сликара опжа се више самосталности и одлучности у потезу; они су радили не само фреске, већ и уљаним бојама, по стакулу и мозаик; у 15. в. у Фрц. већ било правих уметника (Фукс, Клуе и др.); али долазак ит. уметника (Фра-Ђоковдо, Челини, Андреа дел Сарто, дела Робја, Леонардо да Винчи) обуставио даљи напредак фрц. сликарства и заменио га речасанним: почетком 17. в. фрц. с. потпало под утицај фламанских сликара, па затим под утицај ит. еклектизма; међу фрц. сликарима тог доба највише се истакли Клод Лорен и Буе, а све је далеко наткрилило Пусен; под Лујем XIV у фрц. с. превладао академизам, који пропагирао Јебрен (уз њега се истакли и Риго као портретист, Жувене, Сантер и Мињар и најзад сликар Лујевих ратова Ван дер Менен; у доба рокока на челу фрц. сликара стајали су Вато, Фрагонар и Буше, пастелисти Латур и Пероно, сликар интеријера Шарден и Грез, сликар мањограђ. живота; гл. одлике револуционог с. биле: строј пртеж, чиста линија и класицизам које увео Жак Луј Давид; из истог су доба: Жироде, Гро, Жерар, Изабе, Рењол, Герен, Пријон и др.; као реакција на Давидову шк. у Фрц. се јавио (око 1830.) романтизам, чiji представници (Делакроа, Буланже, Декан и др.) више полагају на колорит и машту и обрађивали, поред осталог, разне мотиве из Шекспирових и Дантеових дела; напоредо са романтичарском шк., одржавала се и др., која и даље посвађивала вел. пажњу пртежу (Енгр, Фландрен, Шарсеро и др.); на прелазу једне и друге развијали се Верне и Деларош; у 19. в. у Фрц. с. се јавља неколико праваца чiji представници образују посебне шк.; пејзажисти (Коро, Русо, Мије), реалисти (Курбе), импресионисти (Мане и др.), плереристи (Пол Сезан, Ван Гог, Пол Гоген, Пикасо, Дерен); ван свих тих правца држао се Пивис де Шаван који у својим фрескама неговао чисту линију и монументалност.

ФРАНЦУСКА ГВИНЕЈА → Гвинеја.

ФРАНЦУСКА ГИМНАСТИЧКА УНИЈА, патриотско удружење, помаже га и држава, пропагира гимнастику и гађање; броји око 2 000 друштава са 600 000 чланова; од 1912. женске имају своју унију.

ФРАНЦУСКА ГУЈАНА, фрц. колонија (раније колонија за депортовање осуђеника) на сев. обали Ј. Амер., између Браз. и Кол. Г. (88 240 км², 32 800 ст.); у приморју равнице, у позадини висија, клима топла (21-35°) и нездрава; вел. тропске шуме, копање злата; стан.: Индијанци, Прици, Мулати и потомци ранијих евр. (фрц.) осуђеника, који раде на плантажама шећ. трске; гл. град Кајена (12 000 ст.).

ФРАНЦУСКА ЕКВАТОРИЈАЛНА АФРИКА, фрц. колонија између Белг. Конга и Атланског Ок., Ј. од Камеруна (2 255 370 км², 3,1 мил. ст.); у сев. делу пустињска иначе влажна тропска клима; стан. Судански и Вангу Прици, Арапи, Фулбе, Хаусе и др. већином мотички земљр.; извози: дрво, какао, каучук, памљино уље и семе; каву, слонову кост; гл. град Бравдаил; колонија присаједињен у управном погледу као мандат Друштва нар. већи део → Камерун.

ФРАНЦУСКА ЗАПАДНА АФРИКА, фрц. колонијална област у зап. делу тропске Афри. на И до Јез. Нада (8 738 100 км², 18,5 мил. ст.); део афр. плоче; гл. реке Нигер и Сенегал, клима веома различита, приморје с обилем а унутр. с мало талога; обу-

хваћа колоније: Дахоме, Обалу Слон, Кости, Ф. Гвинеју, Ф. Судан, Мауретанију, Нигер, Г. Вонгу и Сенегал; уробеница се баве земљр. за домаће потребе; извози се: кикирики, палмово уље и семе, гумиарабика, какао, злато, коже, вуна, памук итд.; гл. град Дакар; под фрц. управом као мандат Друштва нар. и део → Тога.

ФРАНЦУСКА ЗАПАДНА ИНДИЈА, заједничко име за фрц. поседе у Малим Антилима (Гваделуп, Мартиник итд.).

ФРАНЦУСКА ИНДОКИНА, фрц. колонија у ЈИ Аз. (737 850 км², 20,7 мил. ст.), састоји се од земаља: Кошињшине, Анама, Камбоџе, Тонкина и Лаоса; клима свуда тропска с летњим кишама; реке Меконг и Сонгкој утичу делом у Ј. Кинеско М.; успевају: ориз, кукуруз, соргум, шећ. трска, палме, сусам, бибер, цимет, ј. воће, чај, дуван, мак, памук, јута, рамија, манила, конопља итд.; развијено сточарство, живинарство и риболов; од руда има уља, цинка, олова, калаја; међу инд. гранама најразвијеније: љуштење ориза, производња свиле, хартије, памучних тканина, уља; саобр. се обавља морима, пловним р. жезл. и друмовима; гл. места: Ханој, Хајфонг, Хуе, Батамбанг, Шанон. Сајгон, Пном Пен.

ФРАНЦУСКА КАНАДСКА ОСТРВА, заједничко име за острва Св Петар и Микелон.

ФРАНЦУСКА КОМЕДИЈА, 1. фрц. позориште (Моллиерова кућа), настало под именом Театр Франсе из групе Моллијерове и трупе Отело де Вургоње; Луј XIV (1680.) дао тој трупи привилегију за приказивање драмских дела, ограничио број глумца и организовао управу; 1689. ушла трупа у своју салу и узела име Théâtre de la Comédie Française; после рада у Тилеријама (од 1770.) и Одеону (1792.) прешло у данашњу зграду (1799.).

ФРАНЦУСКА ОКЕАНИЈА, сва фрц. острва у Великом Ок.: Друштвена, Тахити, Паумоту, Маркиска, Тубуај итд., чija заједничка површина износи 4 000 км².

ФРАНЦУСКА РАКИЈА, дестилат вина, чист алкохол с примесом ароматика, употребљава се за мажу.

ФРАНЦУСКА РЕВОЛУЦИЈА (ВЕЛИКА) избила спрочећа 1789. до ње су довели: краљев апсолутизам, неразумно расипање држ. новца, поверавање скупљања порезе закупницима који пљачкали народ, пољстивости племства и свештенства који су од народа наплаћивали разне данке, мада их сами нису давали држави, тешка фин. криза у коју запала држава, ограничавање производње и трг. многим спољним и унутарњим царинама, честе неродине које проузроковале глад широким нар. слојева и бездушност племства, свештенства и краљевих дворана према патњама народа; р. трајала од 1789.-1799. и дели се на монархско доба и доба риб. Монархско доба (1789.-1792.) се дели на Уставотворну (1789.-1791.) и Законодавну скупштину (1791.-1792.); после узалудних покушаја да уведе реформе Луј XVI сазвао сталену скупштину за 3.5. 1789.; услед сукоба с племством и свештенством 3. стаље се прогласио за Нар. скупштину (17.6.), што је убрзо признао и краљ (27.6.); краљевим признањем да сем њега постоји још једна власт у Фрц. извршена је уствари полит. револуција; кајање краљево, скупљање вој. у Версају и поновно отпуштање мин. Некара изазвали побуну париског стан., које образовало општинску управу и нар. гарду, и заузело Вастију (14.6.); на вест о томе избили нереди у унутрашњости земаља, а Нар. скупштина одлучила под њиховим утицајем да се укину феудална права племства и свештенства, да се оснују бесплатни судови у целој земљи и да се заведе једнакост свих Француза пред законом (поу 4. и 5./8.); на тај начин изведена је и социјална р.; нешто касније Нар. скупштина издала и чувену Декларацију права човека и грађанина (26.8.), чiji су гл. принципи изражени револуционом дозиком: слобода, једнакост и братство; акција фрц. избеглица у иностранству, краљево оклевање да потврди скупштинске одлуке, ново прикупљање војске у Версају и глад која владала у Паризу, довели до н. побуне париског стан., које је (6./10.) превело краља у Париз; за краљем онда прешла и Нар. скупштина, па је у Паризу настављено припремање устава и извршена прослава празника Федерације (14./7. 1790.); смрт Мирабоа, одлука скупштине да одвоји прк. од државе и обећања Аустр., Нем. и Пруске да ће интервенисати оружаном силом у Фрц., утицали на краља да покуша бекство из Париза, али је у томе спречен, враћен у Париз и остављен под присмотром све док се није заклео да нов устав; Уставотворна скупштина се онда разишла а њено место је заузела Законодавна скуп-

штина (1791.-1792.); у време кад се она састала фрц. незаконито свештенство потстиало народ на устанак, краљ водио преговоре са страним државама око њихове оружане помоћи, а емигранти скупили војску од 20 000 и спремили се да упадну у Фрц.; покушај краљев да онемогући одлуке скупштине о скупљању војске и борби против Аустрије, којој је скупштина објавила рат (20./4. 1792.), довео до н. побуне париског стан., које предвођено → кордељерима, напало краљев двор и заузело га (10./8.); краљ се спасао бекством у скупштину, али је ова прекинула даљи рад, наименовала привремену владу и ставила јој у задатак да изврши изборе за Конвент; после тога у унутрашњости загосподарили → јакобинци, а у Паризу кордељери; краљ се делом поборио затворен у Тампл, а 1 од вођа кордељераца, новинар Мара, скупио руљу од 200-300 људи, с којима 4 дана и ноћи (2.-6./9.) ишао од затвора до затвора и немилосрдно убијао похаштене људе, жене и децу (септембарски покољ). Републиканско доба (1792.-1799.), дели се на Конвент и Директорију; у Конвенту (1782.-1795.) у прво време имали већину → жирондинци, који прогласили риб., увели риб. календар и осудили Луја XVI на смрт; чиме су изазвали устанак → Валдеје и образовање 1. евр. коалиције против Фрц.; убрзо затим у Конвенту настале борбе између жирондинаца и → монтанара; после покушаја жирондинаца да осуде Мараа због септембарског покоља, у њихов сукоб се умешало париско стан., које опколило Конвент и нагнало га да му преда око 30 жирондинских посланика; на тај начин превласт у Конвенту стекли монтанари који с Максимилијаном → Робеспјером на челу завели диктатуру, објавили општу мобилизацију, увели терор и образовали Одбор народног спаса, Одбор опште безбедности и Револуционарни суд; пошто су спољни непријатељи потучени и побуна у унутрашњости сузбијена, монтанари се поделили на «умерене» (противнике терора) и «бесне» (вегови присталице); у жељи да задржи и даље диктатуру у својим рукама Робеспјер послао и једне и друге на гијотину, па почео да уклања и све др. угледније личности; у доба Конвента гијотинирали су: краљица Марија Антоанета, војвода Орлеански, Дантон, Камил Демулен, Ебер, хемичар Лавоазје, песник Андре Шеније и многи др.; најзад Дантонови пријатељи склопили заверу, обојили Робеспјера и осудили га на смрт (28./7. 1795.), а на власт дошли умерени који почели да гоне револуционаре («бели терор»); новим уставом који донео Конвент извршила власт била поверена петорици директора, по којима овај облик владавине назван Директорија (1795.-1799.); за време њеног трајања у Фрц. завладала корупција и разврат, у којима предњачио сам 1. директор Барас; држава запала у фин. кризу, а у народу настало тешко стање због спољних ратова с иностранством; незадовољство народа покушали да искористе јакобинци (Друштво јединих и завера под вођством Граха Бабефа), монархисти и монтанари; обавештен о њиховим намерама Барас се спасавао држ. ударима; осећајући да је народ сит ратовања и политике, и да жељни очекује појаву јаче руке која би завела ред у земљи, директор Сиејес склопио заверу против Директорије. дозвола ген. Бонапарту из Ег. и помогао му да изврши држ. удар и заведе Конзулство → 18. бримера (9./10. 1799.).

ФРАНЦУСКА РИВИЈЕРА, Ривијера, Лаазурна обала, узан приморски појас дуж сред. обале у Ј. Фрц., од Марсеја до ит. границе; део око Мантона, Монте Карла, Нице и Кана, веома живописан, одликује се благом суптропском климом и обилатом вегетацијом; стога Р. веома посећена.

ФРАНЦУСКА СОМАЛИЈА → Сомалија.
ФРАНЦУСКИ ИНСТИТУТ (Institut de France), обухвата 5 акад. у Паризу: Ф. академија (Académie française), А. за ист., архл., филол. и књиж. (Académie des inscriptions et belles-lettres), А. за мат. и прир. науку (Académie des sciences), А. за моралне и полит. науку (Académie des sciences morales et politiques) и А. лепих ум. (Académie des beaux-arts).

ФРАНЦУСКИ КАМЕРУН → Камерун.
ФРАНЦУСКИ МАРОКО → Мароко.
ФРАНЦУСКИ НАЧИН РАЧУНАЊА ИНТЕРЕСА, у текућем рачуну, → ретроградно.
ФРАНЦУСКИ СУДАН → Судан.
ФРАНЦУСКИ ТОГО → Того.

ФРАНЦУСКО-ПРУСКИ РАТ (1870.-1871.), избио услед тежње Наполеона III да прошири Фрц. на л. обалу Рајне и жеље пруског канцелара Бисмарка да скрши фрц. премоћ у Евр. и уједињи Нем.; рат изазвао Бисмарк који знао да је Фрц. у том тренутку неспособна; после херојског али кратког фрц.

отпора, Пруси заузеле Алзас и Лорену, а затим и град Седан у којем се налазио и сам Наполеон с 80 000 војника; на вест о Наполеоновој предаји, фрц. парламент прогласио риб. (4./10. 1870.) која наставила борбу, али кад Пруси заузеле и Париз (јануара 1871.), Фрц. закључила примирје, затим и мир (у Франкфурту), којим уступила Нем. Алзас и Лорену и обавезала се на плаћање ратне штете од 5 милијарди фр.

ФРАНЧЕСКА да Римини, ит. племићкиња из 14. в. коју убио муж због прељубе с његовим братом Паолом; ту епизоду опевао Данте у Паклу, у 18. певању; Паоло и Франческа, загрљени, вечно лутају пошени вихором.

ФРАНЧЕСКА Шјеро дела (Francesca, 1420.-1492.), ит. сликар; обраћао пажњу на перспективу, радио фрц.ске, портрете.

ФРАНЧЕСКО 1) Ф. I, краљ (1825.-1830.) Двеју Сицилија. 2) **Ф. II**, краљ (1859.-1860.), последњи владар Двеју Сицилија.

ФРАНЧЕСКО да Милано (14. в.), златар готског стила (гроб св. Шимуна у Задру).

ФРАНШЕ Д'ЕПЕРЕ Луј Феликс Мари (Franchet d'Espèrey, * 1856.). фрц. маршал, почасни војвода срп. вој., командовао на солунском фронту антантинског вој., која однела над Нем. и Бугарима коначну победу. 1918. (→ сл.).

ФРАНШИЗ (фрц.), ослобођење од царине; неплаћање осигурању за губитке до одређене мале висине.

ФРАНШ КОНТЕ, област поред Јуре у Фрц., у ср. в. била део Бургундије, 1156. нем. лену, 1366. бургундска, 1457. хабсбуршка, 1555. шп., а од 1878. фрц.; гл. место раније Дол, сад Безансон.

ФРАЊЕВЦИ, францискани, мала браћа, минорити (лат.ordo fratrum minorum), серафимска браћа, ркат. монашки ред, осн. Фрањо → Асишки 1210. (потврђен 1223.), спада у → просјачке редове; чланови се заветују на сиромаштво, негу болесника, душебрижничтво; раздвојили су у опсерванте (строге; од њих се одвојили → капуцини) и блаже конвенуанце; имају 1 генерала; ношња: тамносмеђа, вуњена одџа с капуљачом, опасан ужетом, сандале; ж. ред зову се кларисчанке; терцијарији, трешорци (→ ред); код нас их има у свим обл.; народ их поштује и зове: ујацима (нарочито у Б. и Х.).

ФРАЊО 1) Асишки св. → Асишки Фрањо. 2) **Паулански св.** (1416.-1507.), осн. реда најмање браће (minimi), Паулана; слани се 2./4. 3) **Салезијански св.** (1567.-1822.), бискуп у Женеви, осн. реда салезијанки; чувен проповедник, написао Филотеу, познато дело за размињање побожности, код нас превео Дубровчанин Иван Анђели (1685.-1750.), свештеник, под насловом: Филотеа олти увођење на живот богољубни. 4) владари → Франсоа Франческо. Франц.

ФРАПАНТАН (фрц.), упадан; необичан, чудан.

ФРАС (нем.), спазмофилија (грч.), тетанија (грч.), занетост дојенчета, којој понекад претходи крик; дете се укочи, очи се искриве, мишићи лица и теле подрхтавају, често пена на устима; напад траје неколико минута; кад дуже траје (сатима), зове се скламисија (грч.); те појаве могу бити последица обољења можданих опни, мозга, кичмене мождине (симптоматичне); или само израз опште раздражљивости централног и периферног живчаног система, с недостатком кречних соли у крви, а у тешкој вези с рахитисом (есенцијалне); ф. (целокупна болест; спазмофилија, тетанија) може бити скривена, латентна, дете привидно здраво, само ел.-мех. наддражајем утврђујемо тетанију (ударчајем јагодице задњи усна и око; стезањем мишиће испруже се прсти згрчене шаке); у др. случајевима детету недељама згрчене руке, стопала, па и лице укочено, а дете свесно; то је очигледна, манифестна т.; те појаве мишићног грчења могу се јавити још на срцу, мокраћној бешици, бронхијама; болест може бити смртоносна; лечење: прир. исхрана, много ваздуха, рибли сејтин и кречне соли.

ФРАСКАТИ, варош у Ит. (11 000 ст.), пров. Рим; у околини ст. рушевине.

ФРАТАР (лат. frater, брат, мн. fratres), скр. fra. редовници, браћа; f. minores, фрањевци; f. praedicatorum, доминиканци. Fraternité (фрц.) → libéré.

ФРАУЕНХОФЕР Јозеф (1787.-1826.), нем. оптичар и физичар, усавршавао сочива, нашао тамне линије у сунчевом спектру (Фрауенхоферове линије).

FRAUS (лат.), превара.

ФРАХТ (нем.), накнада за подвоз робе.

ФРАШЕРИ Наим (1846.-1900.), арб. песник; гл. дела: **О Скендербегу** (епска песма), **Пролетње цвеће** (лирска песма).

ФРЕБЕЛ Фридрих (1782.-1852.), провео углавном пео живот на шк. раду, делом у Нем. делом у Швајц., где био ученик и сарадник Песталоција; у току свог шк. рада био творац 1 забавишта у којем и сам радио и био 1. и најчувенији методичар рада у дечјем забавишту; његова основна пед. идеја: расти, развијати се из самог себе, бити добар и срећан из самог себе и кроз самог себе; у том духу орг. развитка и растења треба и децу васпитавати и подизати, јер то једино прир. васпитање; за свог најбољег сарадника и највернијег тумача сматра мајку; гл. дела: **Васпитање човека**, **Игра и средства занимања**, **Материнске и милосне песме деци**.

ФРЕГАТА (ит.), ратни брод на једра у 19. в., доцније брод на једра и пару, наоружан са до 60 топова; лак и брз за извињање и крестарење; данас их замењују крстарице (→ брод, морнарица).

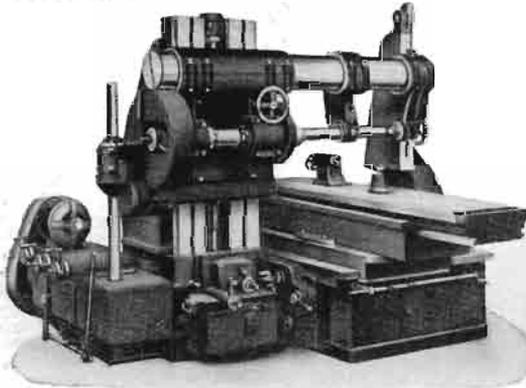
ФРЕГЕ Готлоб (1848.-1925.), нем. математичар и логичар.

ФРЕДЕРИКСБЕРГ, предграђе (105 000 ст.) Копенхагена.

ФРЕДИНГ Густав (1860.-1911.), шведски лиричар, најпре заступао натурализам, затим мистицизам; био под утицајем Ничеа и Толстоја; поезијом пуно финих осећања, дубоких мисли, необичног ритма и израженог јез. утицао на најмлађу генерацију швед. лиричара.

ФРЕДРО Александар (1793.-1876.), најбољи пољ. писац комедија; преживео највећа друштвена превраћања у Пољ.; у савр. животу нашао много комичног материјала, од којег створио комедије, познате у свим свет. књиж.: **Освета**, **Девојачки брак**, **Пан Јовјалски**, **Даме и хусари** и др., све комедије нарави живе и пуне изврених залета.

ФРЕЗАЛИЦА, фрез-машина (нем.), радна машина

за обраду метала код које се алат (фрезер) обрће, а предмет му се примиче у правој линији заједно са подлогом за коју причвршћен; ширина иверака регулише се бочним померањем подлоге; померање се врши аутоматски преко машине; алат (фрезер) се састоји из цилиндричног тупа и ножева распоредених по омотачу (цилиндрични фрезери) или по предњој осовини (бочни ф.); ф. има разних по конструкцији (обична, универзална итд.), према том какав се рад с њима жели постићи. Фрезер, врста ножа помоћу којег се врши обрада металних предмета на фрезамашини (→ фрезалица). Фрезовање, обрада металних предмета на → фрезалици; бочно ф., изводи се бочним фрезерима.

ФРЕЗЕР Џејмс Џорџ (Fraser, * 1851.), енгл. лингвист и етнолог, проф. унив. у Кембриду; гл. дела: **Златна грана**, **Тотенизам и егзогамја**, **Фолклор у Ст. завету**.

ФРЕЈЗЕР, р. у С. Амер., извири на Стеновитим Пл., улива се у Велики Ок., дуга 1200 км, пловна у доњем току. 175 км.

ФРЕКВЕНЦИЈА (лат.), учестаност.

ФРЕНЕЗИЈА (грч.), застарело израз за душевна узнемирења која се јављају код акутних обољења мозга и можданих марамица, такође и код душевних обољења, маније или делиријума тременса.

ФРЕНИКЕКСАЈРЕЗА (грч.), 1 од метода → коланеотерапије плућне тбк.; на врату изнад кључачке пресеке се или делом извади (ексајреза) френикус,

живац који потстиче грчење пречаге и тиме ширење плућа при удисању; ф. чини да дотично плућно крило спласне.

ФРЕНОЛОГИЈА (грч.), наука коју покушао да оснује фрц. физиолог и психолог Гал, о односу између распореда душевних способности у мозгу и испуњењу на лубању.

ФРЕНСЕН Густав (Frenssen, * 1863.), нем. књижевник, либералан патриот; његов расистички роман **Јери Ул** издан већ у преко 300 000 примерака; награђен **Хвалиша Мајно**.

ФРЕНЧ Џон (* 1852.), енгл. генерал; одликовао се у бурском рату; гл. командант енгл. вој. у свет. рату; вице-краљ Ирске (1918.-1921.) (→ сл.).

ФРЕЊАК, френка, фрења (прем. тур. Френк = Француз), чест назив у народу за → сифилис.

ФРЕСИНЕ Шарл (1828.-1910.), фрц. државник и математичар; помогао Гамбети у организацији нар. одбране. 1870.

ФРЕСКО БОЈЕЊЕ (ит.: al fresco), живопис на зиду; већином фигуралне композиције; израђују се четкицом и масном бојом на свеже омаљтерисаном зиду.

ФРЕСНО, варош (46 000 ст.), у држ. Калифорнији (САД), у воћарском и винородном пределу, тржиште за воће.

ФРИБУР 1) кантон (1671 км², 150 000 ст.) у Швајц. 2) варош (22 000 ст.) и гл. место у → 1); инд. чоколаде, кондензованог млека, унш. **Фрибуршко говече**, пореклом из Швајц., ср. рогова, крупно, црно-нарано, комбинованих способности; добра раса за рад, месо и млеко, које садржи већи % масти.

ФРИВОЛАН (фрц.), неозбиљан, лакомислен; ташт; развратан. Фриволност, лакомисленост, развратност.

ФРИГА, сканд. богиња, Одинова жена, Валдурова мајка.

ФРИГАНА (грч.), сухи и стеновити предели у Грц. и осталој сред. области, обраста ниским трновитим жбуњем.

ФРИГИДАН (лат.), хладан, полно неосетљив или импотентан. Фригидност, снижена полна осетљивост или неосетљивост при полној чини.

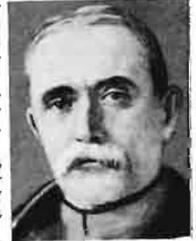
ФРИГИЈА, у ст. в. област у средини М. Аз., прозвана по Фрижанима или Фригијцима, индоевр. народу, огранку Трачана, који дошао с Б. П.; око 676. пре Хр. изгубили поит. самосталност и временом их нестало; имали знатну културу и писмо слично грч. **Фригиска капа**, кунаста капа, обично се врхом повијеним унапред; носили је Фрижани и милоаз. Грци, либари у прим. Сред. М.; у нар. ношњи Срба и Арбанаса и данас честе капе тина ф. к.; у доба фрц. револуције ф. к. ношена као символ слободe. **Ф. лествица**, у муз.: код ст. Грка л. d-d¹; у средњев. прк. муз.: e-e¹.

ФРИГОРИФЕРИ (лат.), фригорифичке машине → машине за хлађење.

ФРИДЈУНГ Хајрих (1851.-1920.), аустр. историчар и новинар, 1 од оснивача нем. нап. странке у Аустри; обманут фалзификатима подметнутим од а.-у. мин. спољних послова отпунио у доба анексионе кризе (1908.-1909.) сх. коалицију за везу са Србијом; отпуњен суду (Фридјунгов процес) морао да тражи повраћање. **Фридјунгов процес**, одржан у Бечу децембра 1909., до њега дошло због чланка који бекчи проф. историје Фридјунг објавио (25./3. 1909.) у листу **Neue Freie Presse**, а у којем отпунио сх. коалицију за велеиздају; Фридјунг написао чланак по жељи а.-у. мст. иностранних дела; сх. коалиција подигла тужбу против писца; на суђење дошли многи влијешњи људи из Србије (проф. унив. Вожа Марковић, начелник Мст. инстр. дела Мирослав Спаљаквић и др.), који својим сведочењем доказали да су објављена документа лажна и фалзификована; то приморало Фридјунга да призна да се није довољно и подробно обавестио о догађајима, после чега сх. коалиција повукла тужбу; Ф. п. шкодио много престижу и угледа А.-У. у страном свету.

ФРИДЛАНД, варош (3200 ст.) и. Пруској, на р. Али; градеки изводи и прва из 14. в. Битка код Ф. (13.-14. в. 1807.), између Руса и Фрц., завршена победом Наполеоновом; битка стала Русе 25 000 људи и 80 топова; убрзо затим цар Александар I затражио мир, који закључен у → Тилзиту.

ФРИДРИХ, Данска и Норвешка: 1) Ф. I-VII, име краљева у ср. и н. в.; најзнатнији Ф. IV, краљ (1699.-1730.), противник шведског краља Карла XII, савезник Петра Вел. 2) Ф. VI, прво краљ Данске и Норв. (1808.-1814.), затим само Данске (1814.-1839.); Наполеонов савезник, због чега му вел. силе на бечком конгресу одузеле Норв. и спојиле је са Шведском

у персоналну унију. 3) Ф. VII, дански краљ (1906.-1912.). Немачка: 1) Ф. I Барбароса, цар (1152.-1190.), ојачао царску власт у Нем.; водио 5 ратова с ломбардским градовима и уништио Милан (1162.), али потучен код Ленава (1176.) морао да призна аутономију ит. градовима; присајединио нем. царству Краљевину Двеју Сицилија, чијом наследницом ожене сина Хајнриха VI; пошао у 3. крст. рат, прошао кроз нашу земљу и састао се с Немањом у Нишу; утопио се у килицкој реци Салефу. 2) Ф. II, краљ (1211.-1250.) и цар од 1220., обратио варочити пажњу на Сицилију, коју унапредно екон. и култ.; због тежње да завлада целом Ит. у неколико махова долазио у сукоб с папом и 3 пут проклињан; водио 6. крст. рат; штитио књиж. и уметнике. 3) Ф. III, цар (1440.-1493.); као аустр. владар изгубио Чешку, Мађ. и Хрв. које збациле његову власт; ратовао с Матијом Корвином, који му отео Беч и I део аустр. земаља; пророчио да ће Аустр. завладати целим светом. Пруска: 1) Ф. I, кнез (1688.-1700.) и краљ (1700.-1713.); помагао Леополда I у рату за шп. наслеђе и за то добио титулу краља. 2) Ф. II Вел. (1740.-1786.). вешт администратор и одличан ратник; реорганизовао судство, просвету, фин. и војску и подигао Пруску на степен вел. силе; водио с Аустр. и немним савезницима шлески и седмогод. рат и отео јој Шлезивију; припремио I. поделу Пољ. и доцело се зап. Пруске. 3) Ф. III, пруски краљ и нем. цар 1888., син Вилхелма I, владао само 3 месеца. Шведска: Ф. I, краљ (1676.-1751.).

ФРИДРИХ Ернст (* 1867.), нем. географ, бави се поглавито антропогеогр. и привр. геогр.; дао Географији светске привреде и саобраћаја.

ФРИДРИХ-ВИЛХЕЛМ I Ф.-В. Вел., бранденбуршки кнез (1640.-1688.), добио светфалским миром И. Поморанију и архиеп. Магдебург; ратовао 23 год. са својим поданицима да би им паметну порезу, завео јединствено уређење по свим областима. 2) Ф.-В. I, пруски краљ (1688.-1713.), син Ф.-В. Вел., завео општу кој. обавезу и повећао број војника; ратовао са Шведском и отео јој Зап. Поморанију; населио у својој земљи преко 200 000 странаца. 3) Ф.-В. II, пруски краљ (1766.-1797.), учествовао у 2. и 3. подели Пољске и заузео Вел. Пољску. 4) Ф.-В. III, пруски краљ (1797.-1840.); потукао га Наполеон I код Јене (1806.); пришао Наполеоновим противницима 1813. и допринео његовом паду. 5) Ф.-В. IV, пруски краљ (1840.-1861.).

ФРИДРИХ-КАРЛ (1828.-1885.), нећак Вилхелма I. I од најученичких пруских војсковођа у 19. в.; био запovedник код Садоне и Меда.

ФРИДРИХСАФЕН, варош (11 000 ст.) и пристаниште у Нем. на Воденском Ј. у којој се израђују целулози.

ФРИДТЛОФСАГА (Fridthofssaga), исландска романтична прича о норв. јунаку Фридрифу, који јуначким подвизима осваја своју драгу, принцезу Ингиборг, и краљевство њене браће.

ФРИЖИДЕР (фрц.) → хладњаче.

ФРИЗ (фрц.), у архт. део гредног строја између архитрава и венца; дорски ф. подељен на тригифе и метопе.

ФРИЗ Јакоб Фридрих (Fries, 1773.-1843.), нем. филозоф; дело: *Нова критика разума*, *Првучник практичне филозофије*.

ФРИЗАШКИ ПФЕНИЗИ, ситни сребрњаки ковани у слов. граду Врези под надзором салцбуршких надбискупа 1125.-1130., квалитетом одлични, освојили тржишта, те се многи великаши и градови придржавали при својим кованима ф. облика; ковани и у Хрв. Броду на међи између Хрв. и Слав.

ФРИЗИСКИ ЈЕЗИК, спада у западногерм. ј.; говори се у сев. хол. и зап. нем. приморју.

ФРИЗУРА (фрц.), удепена ношња → косе, често уметничка, какву могу да праве само вешти фризери; ф. зависи од моде и обичаја појединих народа, па се нарочито испиту у разним ист. добина; ф. се мењале кроз векове с укусом времена; Асирци, Вавилонци, Персијанци и Египћани носили кудраву и уплетену косу и перике, које се мазале и бојадисале и китиле металним украсима или тракама; код ст. Јевреја мушкарци потпишавали косу, младићи носили дугу, жене мазале к. и поспале је златним прахом; код Грка носили Спартанци дугу косу, Атињани улопа потпишану и увијену у увојке; деца код Спартанаца имали кратку, код Атињана дугу; робови нису смели носити дугу косу; жене носиле дугу, везану позади, покривену мрежом или капицом, често ум. удепену; перике допле Грцима из Аз.; код Римљана носила се до 300. пре Хр. дуга коса; за време Цицерона имали и државници вештачки удешене увојке; код Келта, Германа и Фра-

нака дуга к. била знак достојанства; до 13. в. носили мушкарци косу до рамена, потпишану на челу, а жене дугу распуштену или увијену; у 14. и 15. в. носили мушкарци кратку, дошчије дугачку и кудраву; жене покривале главу; тек крајем 17. в. уводи се у обичај кратка к., док је жене подвезивале и покривале капицом; за реанесансе чешљали мушкарци к. на чело и подрезивали је равно; за Луја XIV арањжирао се читав свет увојка, чворова и таласа, све више помоћу вештачке косе на перикама које биле постављене крутим јастучицима (алонж-перике); жене носиле изнад косе «фонтанжу», украс од неколико високих редова чинака и трака (1700.); између 1720. и 1760. ушле код мушкарца у моду приљубљене перике, код жена к. била удешена једноставно, с мало увојака и напудрована; тек после тог времена појављују се високи комликовани арањжмани косе; мушкарци од револуције носе кратку к., пошто перика отстрањена, а жене подражавају античку ф.; кратко време жене носе м. ф. (Титус), касније «дече» ф., и поново дугу; к. жене плету у кике које овајају главу као венац и украсују дијадемама и цвећем; од 1921. жене се опет потпишвају («буби» ф.); код кратке к. важна за ф. валовитост (→ ондулација); код ваневр. народа плету Арабљанке к. у мале кике са златним нитима и бисерним тракама и покривају је матим турбанима; Арабљани се шишају; Јап. и Кинези шишају сву косу осим споља на затиљку; жене им чешљају косу наврх главе и украшавају цвећем, иглама и чешљевима; модернији свет код њих носи евр. ф.; Турци и Персијанци шишају косу, а жене им упишу у плетнице траке у боји.

ФРИЈАУГЛ, Фријул → Фурланди.

ФРИКАНДО (фрц.), комад говећег или телећег меса од бута, справљен за јело.

ФРИКАТИВИ, фрикативни сугласници (лат.) → сн-ранги.

ФРИКС и **Хела**, по грч. легенди побегли од маћехе на златоруном овну који летео; кад били над морем, Х. падне и удави се (отуд *Хелеспонт*), а ф. оде у Колхиду, где се после чувало златно руно тог овна (→ Аргонаути).

ФРИКЦИЈА (лат.) 1) неподударане стварних цена с прописаним. 2) трење, утирање. **Фрикциони точкови** (гаренице), обично парови т. чијим приљубљивањем настаје трење на додирној површини те или оба заједно настављају обртање или се заједно заустављају.

ФРИМАН Едуард (Freeman, 1823.-1892.), енгл. историчар; гл. дела: *Историја норманских завојевања и Ист. географија Европе*.

ФРИМАНТЛ, варош (30 000 ст.) и пристаниште (годишње 3,5 мил. тона) у з. Аустрали. на обали Индијског Ок.

ФРИМЕР (фрц.: frimaire) → републикански календар.

ФРИПА, хетера у Атини из 4. в. пре Хр. чувена с лепоте.

ФРИНИХ, старогрч. трагичар из 4. в. пре Хр.; најчувенији пре Есхила; писао митол. и ист. трагедије; најзнатије дело *Феничанке*.

ФРИТ МУХА (*Oscinus frit*, фам. *Oscinidae*), двокрилац, живи на сев. хемисфери; веома мала (2-3 мм), црнкасто-светла; ларве живе од зрна житног класја.

ФРИТАУН (Freetown), гл. место (45 000 ст.) и пристаниште у енгл. колонији Сијера Леоне (Афр.) на обали Атланског Ок.

ФРИЧЕ Владимир М. (1870.-1929.), рус. марксист. књиж. критичар и естетичар; најважнија дела: *Поезија декадентства*, *Историја западноевропске књижевности*, *Скци из западноевропске књижевности*, *Поезија море и ужаса*, *Шекспир*, *Лав Толстој* итд.

ФРОАСАР (1337.-1405.), фрц. хроничар, описао углавном I. Беловину 100 год. рата између Фрц. и Енгл.

ФРОБЕНИЈУС Лео д-р (* 1873.), нем. етнолог, I од творца стн. теорије о култ. круговима, особито заслужан за проучавање Афр., у коју приредно више експедиција; гл. дела: *Схватања примитива о свету*, *Светска историја рата*, *На развалинама класичне Атлантиде*, *Паидеума*, *Атлантида*, *Пројављени делови света*, *Култ историје Африке*.

ФРОЈД Сигмунд (Freud * 1856.), проф. нервне патологије на бечком унив., оснивач психоанализе; објаснио потсвесне појаве наше душе и њихов вел. утицај на рад и карактер човека, нарочито усазујући на улогу еротичних нагона, кад се сузбију, одн. преобразе у др. енергије. Ф. утицао на савр. књижевнике света више него и један др. научник; по друштвеном схватању левиچار; гл. де-

ла: Увођење у психоанализу, Тотем и табу, Тумачење сна.

ФГОМИЛЕР Јосип Фердинанд (Frohmler, † 1760.), сликар из Целовца, радио масном бојом и у фрескогњу; има слику Поставаљае корушких војвода у земаљском дворцу у Целовцу.

ФРОНДА, побуна париског парламента и фрц. племића (1648.-1653.), који се под вођством принца Кондеа побунили за малолетства Луја XIV против распинштва кардинала Мазарена; дели се на парламентарну или стару (1648.-1649.) и племићку или н. ф. (1649.-1653.).

ФРОНТ (лат.) 1) предња страна, лице зграде. 2) у геодезији: права, изломљена или крива гранична (међна) линија неке парцеле или грађевине; при снимању детаља, ф се мере хориз.; по грађевинском зак. је ф. (лице) једнога грађевинског плаца, градилишта, она његова страна, која се налази уз улицу или јавни пут; грађевински правилник сваког града или насеља прописује најмање дужине ф. за градилишта у разним зонама грађевинског реона. 3) у војсци: у затвореном терену страна на којој је воја у отвореном страна окренута непријатељу; штиче бојни ред. 4) граница између ваздушних маса, различитих физ. и динамичких својстава (→ топли и хладни ф.). Дуили ф., граница на виоини између приземног хладног и уздигнутог топлог ваздуха, код → оклузованог циклона; тромеја између предњег и задњег хладног и уздигнутог топлог ваздуха изнад оклузованог ф. (→ високи топли и хладни ф.); д. ф. оличен двокатним слојем облака који дају кишу или снег. Фронталан, чеони; који је спреда; који се односи на фронт.

ФРОНТИН (40.-103.), лат. писац; бавио се тактиком и хидрологијом.

ФРОНТИСПИС (фрц.), гл. фасада; насловни лист књиге с вишеетама.

ФРОНТОЛОГИЈА (лат.-грч.), проучавање временских појава на динамичкој основи (→ теорија поларног фронта).

ПРОТЕ (фрц.), хрпаве и чупаве памучне или свилене тканине с малим кочрчама од ткст. жица на површини; добивају се нарочитим ткањем с осн. од двоструких жица, од којих једне затегнуте, а др. кочрчаве и лабаве; служе за израду: убруса, оргача за купање и ж. летње одеће.

ФРУД Пемс Антони (Froude, 1818.-1894.), енгл. историчар и есејист; његови најбољи есеји налазе се у књизи Кратке студије о важним предметима.

ФРУКТИДОР (лат.), 12. мес. револуционарног календара у Фрц. (18./8.-17./9.).

FRUCTUS (лат.), плод, принос.

ФРУЛА (арб.-рум.), дрвени дувачки инструмент од разног материјала, с рупама за претомет.

ФРУМЕНТИЈЕ и **ЕДЕСИЈЕ**, 2 хришћ. младића из Тира којима Етиопијан (316.) поштедели живот и довели их краљу; постали утицајни и проширили хришћ.; Атанасије Вел. поставио Ф. за еп. у Етиопији, где га славе као Абу Саламу (оца мира).

ФРУНЗЕ Михаил (1835.-1923.), рус. социјалист и револуционар; после доласка болшевика на власт, 1 од гл. организатора црвене вој.

ФРУШИЋ Димитрије д-р (1700.-1838.), књижевник, издао у Бечу Српске новине (1813.-1816.), заједно са Димитријем Давидовићем; као лекар живео после у Трету и помагао нашу књиж. и књижевнике; имао веза с Вуком Караџићем.

ФРУШКА ГОРА, план. у Срему, пружа се З-И, дуж д. обале Дунава, састављена од шкриљаца и кречњака, али јој вел. део, до 400 м висине, покривен лесом; нижи делови под виноградима и воћњацима. Фрушкогорски манастири (Беочин, Бешеново, Врдињ, Гретег, Дивша, Јазак, Крушедол, Куведжин, Петковица. Првина Глава, Раковац, В. и М. Ремета, Реметица, Холово, Шишатовач), група ман. подигнутих у времену после пропасти срп. државе у ср. веку.

ФТА → Пта.

ФТИЗА (грч.), тежак облик плућне тбк. који се одаје већ спољним знацима: «кожа и кост», крајња изнуреност, бледо лице са сажареним јагодима, кашаљ с гнојавим испљувком, ноћно знојење; може да има ток акутан (→ галопирајућа јектика) или хроничан. Фиброказеозна ф. (лат.), тбк. огњишта у плућима делом се сасире и распадају, а делом се учауре; услед тога болест се погоршава, све већи делови плућа бивају разорени кавернама, али ипак

споро, с дужим затишцима, па и повременим побољшањем; присегуљачу успешном лечењу, нарочито упочетку. Фтизиологија (грч.), наука о тбк.

ФУА 1) Гастон де (Foix, 1439.-1512.), фрц. војсковођа, венак Луја XII; извојевао победу код Равене (1512.) и погинуо у гошењу у победених. 2) Максим Себастијен (Fou, 1775.-1825.), фрц. генерал и политичар; командовао заштитницом при повлачењу из Шпц., рањен на Ватерлоу; истакао се одлучним говорима у парламенту у доба ресторације као нар. посл.; фрц. народ обезбедио његову децу добровољ. приловима. **ФУАД** I (1868.-1936.), султан (1917.), затим краљ Ег. од 1922.

ФУГА (лат.: бекство), муз. облик, заснован на полифонији: прво се јавља гл, тема у 1 гласу, затим цела тема прелази у 2. глас, али обично за квинту или кварту и зове се одговор; 1. глас, кад се јави тема у 2., има контра-тему, рађену на законима контрапункта; гласова може бити и више од 2; према томе колико је гласова гл. тема се јавља наизменично толико пута у горњем реду; кад тема прође кроз све гласове (експозиција), долази спроводни део, израђен на материјалу експозиције, који уводи у модулациону део или реекспозицију; између ових гл. делова епизодични ставови који треба да отклоне монотонију, која би настала, ако би се употребљавали наизменично само тема и одговор: део ф. у којем тема и одговор следеју једно за другим на краћем растојању него што то било приликом експозиције зове се стрето и јавља се обично при крају ф., али и раније; при крају ф. јавља се и оргелпункт на доминанти или тоници; пив првом да изазове осећање свршетка, а другом да појача тоналитет.

ФУГАР (Fugger), гроф, и кнеж. породица у Аугсбургу; обогатила се трг. и банкарством за владе Максимилијана I, у доба Карла V добила право ковања новаца.

ФУГАСЕ (фрц.), врста мина плитко и косо укопанх с поклопцем од дасака преко којих се натрипа камење; упаљена лети до 200 м; нема вел. материјалне дејство, али морално веома вел.

ФУГАТО (ит.), део композиције рађен слично → фу. ги, али без потпуног спровођења принципа обраде Фуге.

ФУЖЕР, варош (21 000 ст.) у Фрц. и дпт. Ил-е-Вилен; инд. кожа.

ФУЖИНЕ, село, летовалиште и климатско место св. од Краљевице (Сав. Бан.); надморска в. 732 м, средња год. тмпт. 7,2°; извор гвожђевите и арсеновите киселе воде; зимски спорт.

ФУЗЕЛОВО УЉЕ → патока.

ФУЗИЈА (лат.), стапање више самосталних предузећа (инд., трг., банкарских) у једно; разлози могу бити: да се групине капитал ради омогућења тхн. преуређења, повећања кредита, ради бољег завлађивања пијацом; заједничког преузимања извесних тешких послова, прикривеног ликвидирања појединих предузећа која се фuzioniшу, а која претрпела вел. губитке или се иначе не могу више самостално одржати итд.; тхн. спровођење ф. може бити различито: обично се издају акције новог предузећа (или основног предузећа које спроводи ф.) у замену за акције предузећа која приступају ф., по сразмери која се утврђује на основу прецизних биланса.

ФУЗУЛИ (16. в.), 1 од највећих тур. песника уопште. служио се → азербџанским дијалектом.

ФУЈЕ Алфред (Fouillée, 1833.-1912.), фрц. филозоф који спојно еволуционизам с платонизмом; дела Историја филозофије, Слобода и детерминизам, Еволуционизам јавих идеја.

ФУКЕ 1) Жан (Fouquet, Fouquet, 1420.-1477.), фрц. сликар, образовао се у Ит., доцније у служби Луја XI, најчувенији фрц. сликар свог доба; радио портрете папе Евгенија IV, Шарла VII и минијатуре. 2) Никола (1615.-1680.), фрц. мин. фин. за владе Луја XIV; злоупотребама дошао до вел. богатства којим помагао књижевнике; по открићу злоупотреба првео 19 г. у затвору, у којем и умро. 3) Фридрих (Fouqué, 1777.-1843.), нем. романтичарски приповедач, конзервативац; новела Ујдина, роман: Гарбин прстен.

ФУКИЈЕ-ТЕНВИЛ Антоан (Fouquier-Tinville, 1747.-1795.), држ. тужилац револуционарног суда у Паризу; бездушан кровољ; гијотинирањем после Робеспјеровог пада.

ФУКИЈЕНСКИ МОРЕУЗ → Формоски Мореуз.

ФУКО Леон (Foucault, 1819.-1868.), фрц. физичар, показао помоћу клатна обртање Земље (Фуколово клатно), мерио брзину светлости, конструисао телескоп с огледалом пречуваним сребром, напаво врложне струје индуковане у металним масама. Фуколове струје → вихорне струје.

ФУКСИЈА (*Fuchsia*, фам. *Oenotheraceae*), дрвенаста украсна биљка из ср. и Ј. Амер., већих суновратних цветова, скупљених у класове или гроздове, лепо обојене чашнице у црвено до пурпурног, док крунице често нема.

ФУКСИЈА, со која се добија из розанилина и 1 еквивалента соне киселине; зелени сјајни кристали растварају се у води с угаситопрвеном бојом; раствор ф. боји директно вуно и свилу.

ФУКУОКА, град (145 000 ст.) и пристаниште на острву Кјушју (Јап.) на Корејском Мореузу; ткст. инд. (памук, свила); унив.

ФУЛАР (фрц.), лака свиленка тканина за хаљине, кравате, вратне мараме.

ФУЛБЕ, хамитско племе у ср. и зап. Судану, поглавито у области пекалних хаусанских држава, Адамуе, Борнуа, Вагирмија и Вадаја; истакли се као оснивачи многих држава (Хаусе и др.); првобитно и данас гл. занимање сточарство.

ФУЛДА Лудвиг (*1862.), нем. писац лаких комедија (Хамалија) и преводилац (Молијера и др.).

ФУЛЕРОВА ЗЕМЉА, прир. хидросилват алуминијума који има вел. апсорпциону способност, сличну активном угљу; служи у инд. за пречишћавање и белње вегетабилних и минер. уља, јер апсорбује примеске и бојене материје.

ФУЛМИНАНТАН (лат.), блештав, сјајан, ватрен.

ФУЛТОН Роберт (1763.-1815.), амер. механичар; проналазач пароброда.

ФУМАРОЛА (лат.), место на којем избија из земље водена пара са сумпоритним и угљоводоничним гасовима, обично из лаве или пукотина на странама вулкана.

ФУНГИЦИД, разна хем. средства, која се употребљавају за сузбијање биљних болести названих гљивицама.

ФУНДАМЕНТ (лат.), основа, темељ. **Фундација**, оснивање, темељ; назив за металну или др. подлогу површница у оптицају. **Фундирани дуг** (зајам), дуг за чјији интерес и отплату предвиђена сваке год. нарочита сума у буџету.

FUNDUS (лат.), имање, својина земљишта; у поз. укупна имовина у костиму, декорацијама и др. потребама за сценарије. **Latifundia**, вел. поседи. **F. instructus**, посед снабдевен потребним алатом, инвентаром за обрађивање и икористићење.

ФУНКЦИЈА (*Funkia hosta*, фам. *Liliaceae*), украсне биљке, вишегод., крупна, јајаста или срцаста листа с цвастовозноастим, белим, плавим или љубичастим, мирисним цветовима у гроздастој цвасти, пореклом из Јап. и Кине.

ФУНКЦИЈА (лат.) 1) рад, посао. 2) обавезно вршење неке службе. 3) рад својствен неком органу. 4) у мат.: ако је променљива количина у (зависна променљива) везана било каквим законом за другу променљиву х (независна променљива), тако да свакој вредности независне променљиве одговара 1 или више потпуно одређених вредности зависне променљиве, тад зависна променљива ф. независна; ова се веза пише укратко $y = f(x)$ и обично дата мат. изразима, према којима се назива рационална, алгебарска, трансцендентна итд.; слично се дефинише и ф. више независно променљивих количина, као и комплексне променљиве; графичка претстава ф. једне променљиве је крива (→ геометрија), а двеју променљивих површина; грана мат. која испитује пророду и особине ф. назива се теорија ф. **Функционалан**, у вези са функцијом; који означава зависност 1 или више величина од 1 или више независних променљивих. **Ф.** једначина, у којој тражена непозната функција, нпр. диференцијална и интегрална **ф. болести**, за разлику од → органичких б. одликују се поремећајем функција, а органичких више измењени. **Функционар** (фрц.), чиновник, намештеник, лице којем поверено старање о неком дугуству или установи, нпр. спортеки, партиски ф.

ФУНТА (преко русе, из лат.) 1) мера за тежину разне вредности: руска ф. = 400 г, енгл. ф. = 453 г, америкарска ф. = 358 г, бечка ф. = 1/2 кг. 2) новчана јединица → енгл. ф. стерлинга.

ФУНТЕР Антон (*1862.), слов. песник и преводилац; 1891.-1894. уредник Љубљанског звона; збирке: **Изабране песми**, **Смрт**, **Годец**; цртице **Луци**; либрето за

Илавчеву оперету **Техарски племићи**; драма **Текма**; превео **Златорога** од Баумбаха, **Краља Лира** од Шекспира, 1. део **Гетеговог Фауста**, **Потоњени звон** од Хауптмана; написао више књ. за dedu и неколико књиж. расправа.

ФУНШАЛ, гл. место (25 000 ст.) и пристаниште на острву Мадери у Атланском Ок.

ФУРАЖ (фрц.), суха стољна храна у војсци; сено, зоб, слама.

ФУРГОН (фрц.), теретна жел. кола.

ФУРИ, Фор, племе суданских Прича у земљи — Дар-Фуру.

ФУРИЈА (лат.) 1) једна од 3 античке богиње освете (→ Еришије). 2) горопадна жена.

ФУРИЈАНТ (из лат.), чел. брза игра у такту 3/4, делом сингапрана.

ФУРИЈЕ (Fourier) 1) Жан Батист Жозеф (1768.-1830.), фрц. математичар, увео и разрадио по њему назване **Фуријерове редове**, функције $f(x)$ је тригонометрички ред код којег коефицијент a_n и b дапи изразима $2na_n = S^{2n} F(t) \cos. nta$, $2nb = S^{2n} F(t) \sin. ntd$

2) Шарл (1772.-1837.), фрц. економист, соц. критичар и реформатор, социјалист-утопист, замишљао нов поредак заснован на начелима асоцијације и хармоније; његов облик би биле **Фаланстерије**, слободне производачке и потрошачке задруге; гл. дела: **Четири покрета и Нови инд. и социјалистички свет**.

FURIOSO (ит.), у муз. бесно, страствено.

ФУРКА 1) превој (2 436 м) на Швајц. Алпима, којим се из долине Ројеа прелази у долину Роне. 2) варошица у Дојранском срезу (Вард. Бан.) на р. Ф., з. притока Вардара.

ФУРЛАНИ, Фрајаули, реторомански народ у си. Ит., у области између р. Соче и Пијаве, око 1/2 мил.; деле Италијане од Ст. **Фурланија**, Фријули, Фријаул, област у Ит. око Таљамента и доњег тока Соче, углавном се поклапа с границама покр. Удине; од 1866. у саставу Ит.

ФУРНАЦИЈЕВ Никола (*1903.), буг. песник; збирке: **Пролетни ветар**, **Дуга**; снажан, делимично соц. настројен лирчар; утицај Јесењина.

ФУРНИРИ (фрц.), танки листови (дебљина 0,6-3,5 мм) домаћег или страног прекоморског дрвета, употребљавају се у столарству; покушество од јединијег дрвета облаже се споља ф.; данас се прави покушество и од унакрсно слагљених листова ф. (шперано дрво) и тим спречава извијање дрвета; код нас има више творница за израду ф., највеће у Слав. Броду.

FUROR (лат.), бес, бесноћа, сила. **F. poëticus**, песнички занос. **F. teutonicus**, нем. силovitост.

ФУРСТ Валтер (†1317.), швајц. родољуб који по предању заједно с Вилемом Телом допринео ослобођењу Швајц.

ФУРТВЕНГЛЕР Вилхелм (*1886.), нем. диригент Берлинске филхармоније, Генаидхауса у Лајпцигу, оркестра тоњских уметника у Бечу, Пујоршке филхармоније итд.

FURTUM (лат.), крађа.

ФУРУНА (тур.), пећ; лекара. **Фурунција** 1) лекара. 2) запатлија који прави пећи.

ФУРУКУЛУ (лат.) → чир. **Фурункулоза**, хронично понављавање чирева по целом телу.

ФУСАИ, град (115 000 ст.) и пристаниште на полуострву Кореји (Аз.) на обали Јап. М.; риболов.

ФУСТ Јохан (1410.-1465.), златар из Мајнца; радио са Гутенбергом на усавршавању штампе.

ФУСТАНЕЛА, **фустан** (ит.-тур.), карактеристичан дес м. нар. пошње у ј. делу Б. П., код ј. Арбишаа (и код мусл. у варошима сев. Арб.). Грца и Срба у Цовардарију; кратка сукњица, до колена, од белог платна с много набора; сличан хаљетак (→ килге) имају и Шкоти.

ФУСТИ (ит.) → рефракција.

ФУТ (foot), енгл. мера: стопа = 30,5 см.

ФУТБОЛ (енгл.), спортека игра између 2 екипе с по 11 играча, на нарочитом игралштиту; побеђује она екипа која постигне више голова; игра се 90' после 45' одмор 10' (полувреме), а затим екипе мењају стране; лопта се удара ногама и главом, додир руком забрањен; постоје 3 линије у екипи: навала или форвард (3 играча); халфлинија или сређњи ред (3 играча) и ужа одбрана; 2 бека и голман или вратар, који сме у одређеном простору да ухвати лопту

и рукама; игра почиње са средине игралишта (центар), после гола лопта се опет ставља на центар; прекршај правила кажњава се: слободним или казним ударцем, искључењем из игре; ф. био по-

знат и Римљанима, а у 12. в. јавља се у Енгл.; 1863. основан енгл. фудболски савез, а 1875. прешао на континент, нагло се ширио по Евр. и у 20. в. освојио свет и постао најомиленији спорт. **Фудболско игралиште**, дужина 91,50-119 м, ширина 45,75-91 м, ограничено уздужним (аут-линије) и попречним (гол-линије) цртама; на средини гол-линије подигнуте капије (голови) од 2 уздигнута стуба, размакнута 7,32 м; стубови при врху спојени водоравном пречком на висини од 2,40 м. **Ф. лопта**, округла, од коже, обима од 0,675-0,700 см; тежина од 368-425 г. **Ф. међународне утакмице**, за које савези 2 земаља одређују најбољу екипу; у држ. репрезентативном тиму могу играти само њени поданици; секретаријат Фифа води регистар свих м. у.; постоји нов начин за одигравање м. у., као: балк, куп, евр. куп итд. 1934. одржано свет. првенство уз учешће држ. ре-

презентација свих чланова Фифа. **Ф. олимпијада**, на 4. о. 1908. у Лондону први пут уведен фудбол; прерата побеђује Енгл., после рата Уругвај; на о. у Лос-Анџелесу 1932. није одржано фудболско првенство. **Ф. првенство**, такмичење да би се одредио ред најбољих клубова у држави; добијена утакмица доноси 2, а нерешена 1 бод; побеђује ко има највише бодова; игра се по разним системима, обично по разредима. **Ф. професионалац**, фудболер који игра за матер. накнаду. **Ф. ципеле**, по правилу на везивање («шикр»), не смеју имати клинце, ни делове металне или од тврде гуме; на њоновима крампови. **ФУТИНГ** (енгл.), врта вежбе за тренинг; пешачење и мали спринтови од 40-60 метара; стаза 3-5 км. **ФУТУВЕТ-НАМЕ** (ар.-перс.), «витешка књига», садржи правила појединих дрвнских редова, катакад и у вези с еснафима. **ФУТУР** (лат.) → будуће време. **Футуризам**, у сликарству → експресионизам; у муз. негира традицију и жели да нађе у ритму, мелодији и хармонији нове средства за израз; ради се о савним новим комбинацијама и средствима, нарочито о атоналности (→ атонална муз.).

ФУЧОУ 1) град (350 000 ст), у Кини недалеко И. Кинеског М., тржиште за чај; инд. свиле и лака, унив. 2) град (100 000 ст.) у кинеској пров. Сечуану; важно тржиште за опијум.

ФУЦИЈАМА, вулкански брег (3778 м) на острву Цинону, свето брдо Јапана.

ФУШЕ Жозеф (Fouché, 1750.-1820.), фрц. револуционар, члан Конвента; издао Наполеона I. мада га овај узео за мин. полиције и дао му назив војводе од Отранта; у доба ресторације прешао у аустр. поданство и умро у Трсту.

X

X. х 1) 26. слово ћирилице; у прел. херт; 11. слово лат. (H, h). 2) безвучни сугласник, предње-непчани спират; у народу се већином не говори; Вук га почео писати 1836., кад га чуо у Дубровнику и чакавским говорима, 2) H, хем. знак за → водоник. 3) H скр. за сат (лат.: hora). 4) (ха), у муз. 7. ступаљ осн. С дур лествице.

на, скр. за хектар.

ХАБА Алоис (* 1893.), чех. композитор, осн. четвртонског система, проф. конзерваторијума у Прагу; компоновао: гудачки кuartет, сонату за клавир, фантазију за чело, симфонички концерт за клавир и оркестар и др.; у четвртонском стилу: 2 гудачка кuartета, симф. музику за оркестар, оперу Мајка.

ХАБАКУК, 8. од 12 јевр. малих пророка (7. в. пре Хр.).

ХАБАНЕРА, карактеристична шп. игра.

ХАБАРОВСК, варош (50 000 ст.) у Сибиру на р. Амуру, важан саобр. чвор.

ХАБДЕЛИЋ Јурај (1609.-1678.), књиж., проф. и управник језуитског завода у Загребу; гл. дело: *Перип отца нашега Адама грех*; важан и његов кајкавски речник.

НАВЕАС CORPUS АСТ. чувени енгл. зак. којим енгл. поданицима загарантована лична слобода; изгласан за владе Чарлса II. 1679.

ХАБЕР Фриц (1868.-1935.), нем. хемичар, прославио се синтезом амонијака из ваздуха, коју је и тхн. решио у савједињу са Бошом; носилац Нобелове награде за 1918.

ХАБЕРЛАНТ 1) Артур (* 1889.), аустр. етнолог, директор Ети. музеја и проф. унив. у Бечу; бавио се и проучавањем балк. народа; гл. дела: *Прилози проучавању културе Црне Горе, Арб. и Србије, Нар. уметност балк. народа, Нар. култура Евр.* 2) **Михаел** (* 1860.), индолог и етнолог, проф. унив. у Бечу; гл. дела: *Главне источњачке књиж., Етнологија, Индоевр. народи у Евр.*

ХАБЕШ, Хабеша, ар. име за → Етиопију. **Хабешка Висаја**, у си. Афр., издиже се високо изнад суседних виских обл. Судана, Данкалије и потолине око Рудолфова Ј.; вел. клинуре, усечене у њу, изделе је на висне висоравни, амба, које насељене и секача претставља посебну жупу, а долине р. ненасељене; некад била под шумама, сад већином искрченим и претвореним у пащјаке; вел. значај у

том што на њој извиру Плави Нил и његове притоке Атбара и Собат.

ХАБЗБУРЗИ, хабзбуршка династија, нем. и аустр. династија; њен I. претставник у Нем. био Рудолф I (1273.-1291.), али коначно дошла на власт тек избором Албрехта II (1438.); после тога Х. владали Нем., Аустр., Шп., Чешком, Мађ., Хрв., Хол., деловима Ит. и Амер.; опадању њихове моћи допринели највише Ришелје, Луј XIV и Наполеон I, који нагнао Франца I да се одреде тугуле нем. императора 1806.; последњи из х. д. био Карло I аустр. цар. **ХАБИБУЛАХ** (1872.-1919.), афганистански емир од 1901.; убијен.

ХАБИЛИТАЦИЈА (срп.ат.), оспособљење за високопк. наставника; постиже се на основи научног рада, колоквија и огледног предавања. **Хабилитирати се**, стећи право предавања на високој шк.

ХАБИМА, јевр. поз. у Москви, које нашла свој спец. стил дикције и покрета, на основи ритуалне гестике ст. Јевреја.

ХАБИТ (лат.), редовничко одело, мантија кат. калуђера.

ХАБИТАТИО (лат.), лична, непреносива службеност становања у туђој кући; у случају сумње, ограничава се само на просторе за становање; мора се уписати у земљишне књиге.

ХАБИТУС (лат.), спољашњи изглед, скуп спољашњих особина некога тела.

ХАВАЈСКА (СЕНДВИЧКА) ОСТРВА, група вулканских о. у Тихом О.; од ст. угашених вулкана највиши Мауна Кеа (4210 м), од живих Мауна Лоа (4170 м) и Килауеа; на И тропска ок. клима е прашумом, на З сувиша са степом; стан. (381 000) Полинежани и досељеници; извозе шећ. трску, каву, ориз, банане; припадају САД; гл. град Хонолулу.

ХАВАНА, гл. место (580 000 ст.) острвске рпб. → Кубе и пристаниште; извози дуван, шећер, каву, рум; унив. **Хавански зец**, ср. величјане, длака боје цугаре хаване, очи црвене; крзнаш.

ХАВАРИЈЕ → аварије.

ХАВЕЛ (Havel), р. у Нем., д. притока Лабе и гл. река у Бранибору, дуга 370 км и пловна. **Хавеланд**, обл. у Нем. кроз коју протиче р. Хавел.

ХАВЕЛОК (по енгл. ген. Х., 1795.-1857.), м. оргтач с другим овратником.

ХАВЛИЧЕК-БОРОВСКИ Карел (1821.-1856.), чешки новинар и књиж., борио се у духу либералне демо-